

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK
AARBOG
FOR THISTED AMT

1941

Indhold.

<i>Henr. Laursen</i> : Vestervig Marked.....	3
" Hekseforfølgelse i Snedsted	13
<i>Aug. F. Schmith</i> : Skjoldborgiana	33
<i>Anders Sørensen</i> : Hoveriet paa thylandske Herregaarde	40
<i>P. L. Hald</i> : Da Jegindø fik en ny Skole.....	63
<i>Riis Olesen</i> : Karakteristiske Linier i Kolds Liv	77
<i>Anders Baksted</i> : Flarup-Runestenen.....	89
<i>Henry E. Pedersen</i> : Agent Werner	108
<i>N. Sodborg</i> : En afskediget Skolelærers Kaar	118
<i>N. Sodborg</i> : Jordskælvvet d. 3. April 1841	125
<i>P. L. Hald</i> : St. Jørgensbjerg 1441	129
<i>A. C. Jensen</i> : Af Nors Sogneforstanderskabs Protokol 1844	136
Til Medlemmerne, Regnskab o. s. v.....	140

Ved en beklagelig Fejltagelse har Aarbøgerne 1938—40 faaet forkert Betegnelse paa Bindets Titelblad, hyorfor der paa sidste Side i denne Aarvog findes et nyt Titelblad for VIII. Bind.

Historisk Samfund.

I Foreningsanliggender bedes man henvende sig til Formanden, Sygehuslæge Toft, Vestervig, eller Kassereren, Redaktør Lustrup, Thisted.

Om Bidrag til Aarbogen eller Sager vedrørende denne henvender man sig til Redaktøren, Viceinspektør Hald.

Tidsskrifter, Bøger o.s.v. bedes sendt under Adr. Thisted Museum, Thisted.

HISTORISK AARBOG

FOR THISTED AMT

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR
THY OG HAN HERRED

1941

P. HAASE & SØN - KØBENHAVN

THISTED AMTS TIDENDES
BOGTRYKKERI

1941

Vestervig Marked.

Ved HENR. LAURSEN.

FRA ARILDS TID holdtes der ved Vestervig Kloster aarlig to Markeder, St. Hansdag den 24. Juni og St. Olufsdag den 29. Juli. Her mødtes Købmænd, Kræmmere og Haandværkere fra Aalborg, Lemvig, Nykøbing og Viborg. Af et Tingsvidne ført paa Viborg Byting den 29. Juni 1489 ses, at Viborgs Borgere da i mangfoldige Aar havde rejst deres Boder paa Vestervig Marked fra Klosterkirkens Nordvesthjørne Vest paa til Vejen, derfra Nord paa til den Korsvej, hvor de af Aalborg byggede deres Boder, og saa tilbage igen til Kirkegaardens Nordvesthjørne og videre til Kirkens Nordvesthjørne, og indenfor denne Omkreds havde de deres Heste og Vogne langs med Kirkegaardsmuren. Ogsaa udenlandske Købmænd maa være kommen til Markedet, thi 1527 befalede Frederik I, at ingen udlændiske Købmænd og Kræmmere maatte besøge ulegelige¹ Markeder i Nørrejylland, besynderlig Ry og Vestervig. Man forstaar, at det var et Marked af stor økonomisk Betydning.

Intet Under derfor, at Thisted's Borgere, som stadig var paa Vagt ikke blot for at værne om deres

¹) *ulegelige*, paa ubekvemme Steder.

gamle Rettigheder, men ogsaa for at vinde ny, havde et godt Øje til Markederne ved Vestervig og søgte at faa dem flyttet til Thisted. Og det lykkedes dem ogsaa. Den 26. Maj 1547 fik de Kongens Brev: Christian III etc. gør alle vitterligt, at vi af synderlig Gunst have tilladt, at de Markeder, som hidtil ere holdte i vort og Kronens Kloster Vestervigh paa S. Hans Dag Midsommer og S. Ollufs Dag, herefter skulle holdes i vor Købstad Thistedt. Thi byde vi osv. Det er sikkert ikke tilfældigt, at Kongebrevets Dato falder i Mellemrummet mellem Klosterprovsten Svend Mogensens Død i April og Erik Ruds Forlening med Vestervig Kloster den 7. Juni. Thisted har snildt benyttet Lejligheden til at naa sit Maal paa et Tidspunkt, da Vestervig var værgeløs og ikke havde nogen til at varetage dets Interesser. Erik Rud og hans nærmeste Efterfølger lod det bero ved denne Afgørelse, men da Preben Gyldenstjerne 1573 var bleven Lensmand paa Vestervig, tog han Sagen op og erhvervede den 2. Oktober samme Aar Kongens aabne Brev, at de Markeder, som fra Arilds Tid har været holdt ved Vestervig, og hvortil mange fra de omliggende Købstæder og Herreder har søgt, og paa hvis Henlæggelse til Tisted Borgerne i denne By for nogen Tid siden har faaet Brev, atter maa holdes ved Vestervig Kloster tre Dage efter Tisted Markeder, der ogsaa fremdeles skal blive ved Magt i Henhold til det derom udstedte Brev. Kongen har nemlig erfaret, at Markederne ved Vestervig er bleven holdte fra gammel Tid og er bleven stadfæstede af nogle af Danmarks tidligere Konger, og at deres Afskaffelse har været til stor Skade for Lemvig og Nykøbing i Mors og Bønderne i de fire nærmeste Her-

reder. Dog forbeholder Kongen sig Ret til at forandre Markederne, hvis han erfarer, at de holdes til Hinder eller Skade for hans Undersaatter.

Thisted var imidlertid ikke tilfreds med at skulle dele med Vestervig, men vilde have det hele, og 1669 fik de ogsaa Vestervigmarkederne afskaffet. Men allerede Aaret efter fik Vestervig sine Markeder igen: „Vi Christian den fembte aff Guds naade Konge till Danmarck oc Norge etc. gjøre alle vitterligt, att efftersom voris undersaatter vid Vestervig, nemlig aff Vestervig sogn, Reffsherrit, Hassingherrit oc Synderherrit i Morsøe, for os allerunderdanigste haffr ladit andrage, att efftersom aff gammel tid oc indtill nu altid skall haffve verit holdit tvende marckeder vid Vestervig, det enne nogle dage for s. Hans dag mitsommer oc det andit nogle dage for s. Olaj, hvilcke tvende marckeder Borgemester oc Raad i Tisted udi neste forleden aar den 2. Augusti 1669 skall haffve forhverffvit voris kiere Her faders, Salig oc høylofflig Ihukommelse, breff att skulle vere affskaffit, oc de tvende marckeder, som aarligen plejer att stande i Tisted mitsommer tider, att skulle holdis nogle dage lenger end som tilforne, da efftersom Tisted fra dennem langt skall vere beliggende, saa en part aff dennem skall boe derfra trej, fire oc flere mile, saa att dennem megit besverligt skall falde saa langt att reyse till samme marckeder, Da haffr vi effter dieris allerunderdanigste ansøgning oc begiering allernaadigst bevilget oc tillat, saa som vi oc hermed bevilger oc tillader, att forneffnte tvende marckeder vid Vestervig maae endnu hereffter der sammestedt holdis som tilforne aff arrilds Tid forneffnte tider skeet er, oc att Tisted derimod maae

oc skal holde sine marckeder paa de tider som aff gammel tid altid skeet er. Forbiudendis alle oc en hver herimod effter som forskreffvit staar att hindre heller i nogen maader forfang att giøre vnder vort hyldist oc naade. Giffvit paa vort Slot Kiøbenhaffn den 22. Septembr. Anno 1670. Under vort signete *Christian.*“

Efter den Tid maatte Thisted lade Vestervig beholde sine Markeder i Fred.

Markederne holdtes dengang den 22. Juni og 18. Juli, men i den følgende Tid varierede Datoerne noget, blandt andet fordi en Forordning 1690 forbød Afholdelse af Markeder Søn- og Helligdage, og en ny 1747 udvidede Forbudet til ogsaa at gælde Lørdag og Mandag.

Henved 1740 fik Vestervig endnu et tredie Marked, et Kvægmarked i September, der ikke som Sommermarkederne holdtes ved Klosteret, men øster i Tygstrup ved Galgehøjene. Det kaldtes sædvanlig Skinkemarkedet, fordi Pladsen var Skinkeljord¹. Ved Midten af forrige Aarhundrede flyttedes alle tre Markeder ud i Sognets Nordøsthjørne, hvor Vejen fra Bedsted Sogneskel, der endnu undertiden kaldes Markedsvejen, skærer Spolumvejen.

1768 den 30. September udgik Kongebrev til Stiftsbefalingsmand Baron Holck: Vi Christian VII etc. Vor synderlig Gunst tilførn. Da Vi i Anledning af en fra Os Elskelig Peder de Moldrup Westervig Closter indkommen allerunderdanigst Memorial samt den fra dig derover indhentet Erklæring aller-

¹) *Skinkel*, Skindkjole; Skind paa Vælling o. lign.; et skindmagert Kreatur; *Skinkeljord*, mager, daarlig Jord.

naadigst haver befalet Os Elskelige Rector og Professores ved Universitetet udi de aarligt trykte Almanacher at lade indføre, at de tvende Kram Markeder ved Westervig Closter i Junij og Julij Maaneder aarligen skal holdes trende Dage efter Thisted og qvæg Markedet ved Westervig 4 à 5 Dage efter at det i Holstebro, som varer i 3 Dage, er forbi, saa osv.

Forbindelsen med Holstebromarkedet varede kun en kortere Aarrække, men Sommermarkederne vedblev at holdes nogle Dage efter Thisted. I den første Del af det 19. Aarhundrede holdtes Sommermarkederne med kun 8—10 Dages Mellemrum, hvorfor Olufsmarkedet blev afskaffet som overflødig. De to andre Markeder var siden baade Kram- og Kvægmarkeder, skønt de officielt, efter Almanakken, kun skulde være Kvægmarkeder.

I Maj 1872 kom til Sogneraadets Erklæring et Andragende til Indenrigsministeriet om at faa Markederne forlagt til Vestervig By. Raadet, hvis Formand da var Proprietær Breinholt, Vestervig Kloster, kunde ikke anbefale, da det, skønt det kunde være til Fordel for enkelte næringsdrivende i Byen, dog vilde være til stor Ulempe for Jordejerne i og ved Byen, naar Dyr rev sig løs paa Markedet og gjorde Skade paa de dyrkede Marker omkring den ny Markedsplads, og der for de markedssøgende vilde blive for indskrænket Plads til Staldplads og anden Plads til at sætte Køreheste og Kreaturer fra sig paa. Der kom saa ikke noget ud af Sagen.

I de Tider, der ikke bød paa mange Forlystelser, var Vestervig Marked noget af en Folkefest, der samlede mange Hundrede Mennesker rundt omkring fra Syd- og Mellemthy. Markedspladsen var en hel

Teltlejr, der var Boder med Manufaktur- og alle Slags Butiks- og Kramvarer, Skotøj, Ure, Piber, Stokke, Reb, Seletøj, Lervarer osv., Boder med Legetøj, Kageboder med ægte Christiansfelder Honningkager, Kagemænd og -koner og røde Hjerter med et paaklistret Vers; fra Vogne eller Boder forhandlede Frugt, Æbler og Pærer, og Tørfisk fra Agger. I henved en Snes Beværtningstelte flød Drikkevarerne i Strømme. Der var Dansesalon, Karrusel, Kraftprøver, i to-tre Telte fremviste Akrobater deres Kunster, i andre forevistes en Dværg eller en Kraft- og Kæmpedame, en Menneskeæder fra Ny Zeeland eller en Slangetæmmerske med nøgen Overkrop og en Slange omkring Halsen, eller andre Rariteter. Herredsfogden og civile Betjente var tilstede paa Markedet som Ordenshaandhævere, en ikke unødvendig Foranstaltning, da det hen paa Eftermiddagen sædvanlig kom til Klammerier og Slagsmaal. Om Aftenen, naar Markedsgæsterne kørte hjem, var det ikke godt at færdes paa Vejen, Kuskene, som havde faaet for meget af de vaade Varer, kørte vildt om Kap, og naar de forsøgte at overhale hinanden, havnede de mangen Gang i Grøften.

Efter Thybanens Anlæg flyttedes Markedet til Hurup, den 4. September 1882 holdtes det sidste Vestervig Marked. Det var tillige et af de sidste Krammarkeder i Danmark, ifølge Lov af 23. Maj 1873 ophævedes nemlig Krammarkederne fra Udgangen af 1882.

*

I Tidens Løb forefaldt der paa Vestervig Marked adskillige Optrin, som endte i Retten. Nogle enkelte fra ældre Tid skal her meddeles.

1703 lod Borgmester Envold Nielsen Berregaard til Kølbygaard paa Herredstinget føre et Tingsvidne for at oplyse den voldelige Adfærd, Ladefogden Peder paa Vestervig Closter havde brugt mod Berregaards Bonde Jens Larsen af Tølbøl paa sidste Vestervig St. Hansmarked. Vidnerne forklarede under Ed, at Jens Larsen stod med sin Vogn paa Markedet, som holdtes mellem Borggaarden og Ladegaarden, og da kom Peder Ladefoged og tog en Tønde af Vognen, lagde den paa Jorden, tog Tappen af Tønden og kaldte paa Aggerboerne, om de vilde have Øl, saa skulde de nu komme, han vilde give det til Pris for dem — hvad de ikke lod sig sige to Gange. Assessor Moldrup paa Vestervig Closter tilspurgte Vidnerne, om Jens Larsen ikke ogsaa havde Brændevin og mere Øl paa sin Vogn, og om han ikke lod brygge Øl og brænde Brændevin for at sælge det. Det første vidste de ikke, det andet kunde de ikke benægte¹. Jens Larsen var tilstede for Retten og forklarede, at han havde solgt Øl af Tønden for 1½ Mark, beregnet efter 4 Skilling for Kanden, og han kunde gøre sin Ed paa, at han havde mistet Øl for 1 Rigsdaler.

Sagen har faaet sin Afslutning ved Birketinget, den anklagedes Værneting, men hvorledes Retten har bedømt Ladefogdens egenmægtige Adfærd, kendes ikke, da Tingbogen er tabt.

¹) Efter Konsumtions-Forordningen af 8. November 1672 skulde de, som solgte Øl og Brændevin paa noget Marked, tage deres Øl og Brændevin i Købstæderne og maatte ikke brygge og brænde selv. Forordn. 4. Juni 1689 forbød al Brændevinsbrænden paa Landet af Bønder.

1767 den 12. September lod Peder Moldrup til Westervig Closter og Ørum indstævne Christen Nymand og Christen Madsen Nabe af Øster Agger, som paa sidste Westervig Marked den 10. September havde øvet et oprørisk Slætti, ja paa en mordisk og voldsom Maade havde overfaldet højbemeldte Herres Skytte Michel Michelsen med Hug og Slag, saa han maatte fly fra Markedet.

Der havde paa Markedet været stor Tumult og Slagsmaal, som begyndte med, at Christen Madsen kom i Klammeri med en fremmed, som Vidnerne ikke kendte, og Christen Nymand kom ham til Hjælp. Flere kom til, og da Slagsmaalet udviklede sig, gik Michel Skytte ind imellem dem for at skille dem ad og standse Tumulten. Men der var kommen en stor Hob Aggerboere, som slog løs for Fode paa hvem de kom for, og de overfaldt ogsaa Skytten med Hug og Slag og flængede hans ny grønne Klædning samt hans Krave og Halsklud, og da de andre Markedsgæster havde hjulpet ham ud af Haandgemænget, blev han igen overfaldet af Christen Madsen og Christen Nymand, som var Hovedsmændene for Slagsmaalet, og siden løb sidstnævnte omkring paa Markedet og søgte efter ham, idet han udstødte Trusler om, at hvis han traf ham, vilde han stinge en Kniv igennem ham.

Ved Birkeretten blev de to Hovedsmænd for deres Galenskab dømt efter allernaadigste Lovs 6—7—8 („for Stavshug og Steenshug og Beenshug og Nævehug og Haargreb og Jordskuf bødis trende sex Lod Sølv“) til at betale enhver for sig 9 Rigsdaler samt 2 Rigsdaler i Sagsomkostninger, eller i Mangel af

Betaling at aftjene dem ved Arbejde i Viborg Tugthus.

1781 26. Juli. Christen Kiær, Borger og Indvaaner i Thisted, havde andraget for Herredsfogden, hvorledes en for ham forhen ganske ubekendt Person navnlig Jens Pedersen Leth af Hvidberg Mølle vesten Aa sidste Westervig Markedsdag den 10. Juli paa Markedspladsen har angrebet ham og offentlig beskyldt ham for, at han nogle Dage forhen skulde have frastjaalet ham et Mundstykke til en Tobakspibe. Og ihvorvel Citanten adskillige Gange forestillede ham, at han aldrig i sin Levetid havde været i Hvidberg Mølle og mindre bortstjaalet noget Pibemundstykke efter hans Beskyldning, men at han maatte fejle og tage ham for en anden, saa vedblev han dog med sine Beskyldninger mod Citanten og rentud uden mindste Undseelse declarerede, at han var og skulde blive hans Tyv, med mange flere ærenærgaaende Skældsord og Beskyldninger. Da nu Citanten som en uskyldig Mand ingenlunde kan eller bør taale saadanne æreskændende Beskyldninger, der kunde give Anledning til Folkets slette Omdømme, men derimod er forbunden at søge sin Ære conserveret, saa samme frække og dumdristige Æreskænder bliver vedbørlig afstraffet andre ligesindede til Skræk og Advarsel, saa havde han ladet Jens Pedersen Leth stævne for Retten til i Dag.

Indstævnte fremkom for Retten og afgav denne Erklæring: Jeg Jens Pedersen Leth tilstaar og erklærer herved, at som jeg sidste Westervig Markedsdag den 10. hujus af en Fejltagelse og Overilelse haver udtalt mig med nogle ærerørige og nærgaaende Beskyldninger imod Christen Kiær af Thisted efter

den derfor udtagne Stævnamaals Indhold og Formeldelse, saa er det jeg til saadan Ende herved afbeder hos bemeldte Christen Kiær saadan min imod ham forøvet store Fornærmelse som nogen hvortil jeg ikke ved eller kan have den allermindste Føje, og erklærer, at jeg intet ved med hannem uden al Ære, Dyd og godt.

Og efter lang Tingen og Prutten indgik han paa at betale Christen Kiær 5 Rigsdaler.

Hekseforfølgelse i Snedsted.

Ved HENR. LAURSEN.

HVERT SOGN har sin Heks og hver By sine Trolde, men Snedsted Sogn havde i 1686 hele tre Hekse, de to endda i samme By. Hvad der har givet Stødet til, at de netop i dette Aars Efteraar blev sat under Anklage, fremgaar ikke af Akterne, men det var uden Tvivl Sognepræsten i Snedsted, Magister Holger Sørensen Schandorph, som satte Forfølgelsen i Gang. Den første af de anklagede slap med Skrækken, den anden slap kun med Nød og næppe, den tredies Sag fik en tragisk Udgang.

VALBORG CHRISTENSDATTER.

1686 23. September. Mads Michelsen i Hassing, forordnet Delefoged i Hassing Herred, paa kongl. Maj.s Vegne, havde stævnet Valborg Christensdatter i Snedsted, sal. Christen Boesens Efterleverske, til Tingsvidnes Paahør anlangende Trolddomsrygte, som hun skal være berygtet for. Og fremstod da Vidnespersonerne Rasmus Nielsen og Niels Svendsen i Aarup, Peder Salmandsen paa Midholm, Jens Jensen i Elsted, Jens Andersen i Bersted, Mogens Pedersen, Niels Christensen og Tomes Jensen i Snedsted, som vidnede med Ed efter Loven, at Valborg Christensdatter en Tid lang har været mistænkt og berygtet

for Trolddom, og for ungefær fire Aar siden, da hendes Mand Christen Boesen døde, fik Niels Nielsen i Korsgaard to Bæster der i Gaarden, som han tog til sig, og siden den Tid er hans Bæster i ynkelig Maader omkommet, bortpint og Øjnene udbollet af Hovederne, og nu har han ikke uden eet i Behold, hvorved han er blevet en forarmet Mand. Endvidere vidnede de, at den 10. Søndag Trinitatis sidst forleden hørte de Niels Nielsen blev tilspurgt i Snedsted Kirke, hvad hans Tanke var herom, om han vilde frikende Valborg Christensdatter for Skyld efter slig Ry og Rygte, dertil han svarede, at det kunde han ingenlunde, men Gud er alting bedst bekendt. Endvidere vidnede de, at de har hørt sige, at Jens Rysgaard, som nu ved Døden er afgangen og var berygtet for Spøgeri, skal have haft Tilhold hos Valborg Christensdatter og hendes Mand. Peder Salmandsen vidnede fremdeles, at salig Jens Madsen i Snedsted sagde til ham, mens han levede, at Valborg og hendes Mand havde taget hans Forældres Køers Mælkind, men han fik Raad derfor, og de fik deres Mælkind igen.

Derefter fremlagde Niels Christensen Sognepræstens, hæderlig og højlærde Mand Mag. Holgers underskrevne Attest, lydende som følger: Wolborig Christensdatter i Snedsted haffuer nu paa nj aars tid oc paa tiende, ieg har veret præst til Snedsted, veret for Trolddom meget berygted, oc den 11. August forleden bekiende hun for mig oc Jens Andersen i Giersbøll, at hun hafde lærdt at signe af en gammel quinde i Sundby i Mors nafnlig Jahan oc har signed En, som hafde onde øine, sagde hun lærde det, der hun var 4 aar gammel, oc der hun bleff tilspurd, huad

raad hun vidste Niels Korsgaard, for at hand kunde faa at vide, huem hans schademand var, som hafde forgiort hans bæster, sagde hun, det kunde hand faa at vide hos den, som hafde *Cyprianus*, da bleff hende suaret, huad hun vidste af Cyprianus at sige, der till hun iche vilde suare. Endelig sagde hun: Jeg vil dø, jeg vil halshuges oc inted brendes. Dette er saa sant hielp mig Gud oc Hans Hellige ord. Snedsted 23 Sept. 1686. Holger Sørensen Schandorph.

Valborg Christensdatters Sag blev ikke videre forfulgt, man har vel indset, at de tilvejebragte Oplysninger var for spinkelt et Grundlag at rejse en Proces paa.

METTE JENSDATTER.

1686 23. September. Hr. Oberstlieutenant ædle og velbyrdige Jacob Sparre til Raastrup paa egne og velagt Mand Ubbe Christensen paa hæderlige og højlærde Mand Mag. Holger Sørensen Sognepræst til Snedsted Menighed hans Vegne havde ladet stævne alle i Aarup ingen undtagende for deres Sandhed at vidne anlangende Trolddomsrygtet paa Mette Jensdatter, Jens Ovesens Hustru i Aarup. Saa fremstod Niels Christensen og Tomes Jensen i Snedsted og vidnede med Ed efter Loven, at den 13. September sidst forleden bekendte Willads Michelsen i Aarup for dem i deres Sognepræsts Nærværelse, at for ungefær tre Aar siden havde Mette Jensdatter faaet 2 Skæpper Bygsæd af ham og gav ham derfor 1½ Mark, og da hun ikke kunde faa det saaet i en Ager, som nylig var gødet, sagde hun, at hun vilde befale baade ham og hans Sæd i Djævelens Vold, og sagde derhos: Det skal ikke blive Eder til Baade, og straks

derefter mistede han Goden af sin Mælk, og det varede ved i to Somre, hvorfor han troede hende den Skade til. Willads Michelsen var ogsaa selv tilstede og vidnede edelig, at det var saa i Sandhed, som de tvende Mænd havde bekendt. Hvorpaa han af Oberstlt. Jacob Sparre, som er Mette Jensdatter og hendes Mands Hosbond, blev tilspurgt, om han ved Sjælsed og Haandspaalæggelse vilde sigte og beskyldte Mette Jensdatter for Troldkone og begære hende straffet. Hertil svarede han, at det gjorde han intet, han beskyldte hende ikke andet end han, som meldt, har Mistanke til hende.

Med lige soren Ed vidnede Anne Christensdatter, tjenende paa Neesgaard, at nærværende Aar sidst i Marts Maaned var Mette Jensdatter i Neesgaard og vilde laane nogle Gær, og skønt hun havde Gær nok, gav hun hende dog ingen, eftersom det blev hende forbudt, saasom Mette Jensdatter var berygtet for Trolddom, men svarede hende: Jeg brygger selv i Dag, hvilket og var Sandhed. Dermed gik Mette Jensdatter bort, men kom straks efter igen ind og sagde: Der løber en Kvie her ude med Studene, tag den fra. Hun gik da med hende ud, saa snart hun kunde, og Mette Jensdatter sagde saa: Giv mig to Kaal, jeg vil have dem til Springkaal¹. Hun svarede, at hun ikke turde for sin Madmoder, men tænkte saa ved sig selv: Flyer jeg hende intet, da maa jeg frygte, at hun vil gøre mig ondt, og hun bad hende saa selv rykke sig et Par, hvilket hun gjorde og gik bort med dem. Noget ud paa Natten, da Urten var bekvem til at lægge Gær i, lagde hun gode Gær deri og skikkede

1) Frøplanter.

det som hun plejede at gøre og lod det staa til om anden Dagen, og da var det ikke gæret, der var ingen Gær derpaa, men noget ligesom noget sort Skarn flød ovenpaa. En fjorten Dages Tid efter bryggede hun igen med samme Slags Gær, da blev det ogsaa ligesom tilforn. Og denne Skade troede hun Mette Jensdatter til at have gjort med hendes Trolddom.

Fremdeles vidnede Niels Christensen og Tomes Jensen, at den 10. September sidst var Mette Jensdatter, Christen Willadsens Efterleverske i Aarup, for Sognepræsten og dem i Snedsted Præstegaard og bekendte, at for ungefær to Aar siden havde hendes Hosbond Mester Petter paa Neesgaard mistet Goden af Mælken af en halv Snes Køer, og Mælken var tynd som Vand og blaaagtig med Skarn paa Bunden, og de kunde ingen Smør fange deraf, hvilket varede et halvt Aars Tid. Men det hændte sig, at en gammel Mand af Snedsted Sogn, som døde nu i Fjor, kom til Neesgaard, og da han fornam det, sagde han, at han vidste Raad derfor, og at det var en Kvinde paa Bakken i Aarup, som havde taget Mælken, og han sagde det med saa tydelige Ord, at det kunde forstaas, at det var Jens Ovesens Hustru, der havde taget Goden af Mælken. Laan hendes Kærne, sagde han, saa faar I eders Smør igen. Saa laante de Mette Jensdatters Kærne og kærnede i den, saa fik de Smør. Og siden den Tid har de beholdt Goden af deres Mælk.

Ydermere vidnede de, at den 13. September næst forleden var Maren Christensdatter i Aarup i Snedsted Præstegaard og bekendte for dem i Sognepræstens Nærværelse, at en Onsdag for ungefær seks Aar siden kom hun til sin Mands Broderkone, Christen Willadsens Hustru Mette Jensdatter i Aarup

Overgaard, og da gav Mette Jensdatter Jens Ovesens Hustru sig i Skænderi med hende, formedelst at hun maatte gaa paa Præstens Agre og sanke Rivelse, men hun svarede hende: Jeg vil ikke skændes med Eder, for jeg ved vel, I er ikke god. Anden Dagen, som var en Torsdag, om Morgenen styrtede udenfor hendes og hendes Mands Dør en ung Kvie, som de nogle Dage tilforn var buden 10 Mark for, og ingen kunde kende noget ondt paa den, og den havde intet skadet tilforn. Aaret efter havde de en nybær Ko, som de ikke havde mere Gode af, end de aldrig havde haft Ko. Og hun troede Mette Jensdatter til at have gjort hende denne Skade, og ydermere sagde hun: Hvis hun bliver ustraffet, kan hverken rige eller fattige bo hos hende.

Med lige soren Ed vidnede Jens Christensen i Giersbøl og Christen Svendsen i Aarup, at de i Dag, før Tinget holdtes, var hos Jens Christensen i Aarup efter hans Begæring, eftersom han var stævnet for at vidne sin Sandhed paa Mette Jensdatter, men var syg og sengeliggende, saasom han er en gammel Mand henved 86 Aar gammel, og begærede han, at de vilde høre hans Ord og bære hans Vidnesbyrd til Tinget. Saa gjorde han sin Ed efter Loven og vidnede, at Mette Jensdatter havde en Tid lang haft et ondt Rygte for Trolddom og, sagde han, hendes Svin har Tid efter anden gaaet og opvrødt min Jord, og naar jeg har lastet det og begæret, at hun vilde se Skaden, har hun sagt: Jeg vil lade Fanden se baade Jer og den, og ungefær for en otte Aar siden, da jeg gente hendes Svin hjem, som gik og opvrødte min Jord, da samme Dag før Aften blev jeg saa svag og skrøbelig og næsten sanseløs, saa jeg ikke kunde løfte

eller vende mig i atten Uger, for hvilket jeg har en Mistanke til Mette Jensdatter.

14. Oktober. Delefogden Mads Michelsen havde stævnet Mette Jensdatter hid til Tinget i Dag til Sigelse for Trolddomssager. Og fremstod da Maren Nielsdatter, Anne Christensdatter, Maren Christensdatter og Christen Willadsens Efterleverske og med Ed efter Loven vedstod deres tidligere Vidnesbyrd og nu uforbeholdent sigtede og beskyldte Mette Jensdatter for de Ulykker, der var timedes dem.

Med lige soren Ed vidnede Kiersten Nielsdatter Jesper Soldats i Aarup, at forleden Sommer var Aar havde Mette Jensdatter nogle Faar at vogte for hende fra 14 Dage efter St. Hansdag og indtil Kornet var inde, og da Mette Jensdatter forlangte 12 Skilling¹ derfor, nægtede hun at give hende saa meget for saa kort Tid. Noget før Jul kom de sammen paa Aarup Mark, og da vilde Mette Jensdatter lade det blive ved 6 Skilling, men hun sagde, at hun ikkun vilde give hende 4 Skilling, saa sagde Mette Jensdatter: Det skal blive Eder de dyreste to Skilling I har faaet i Eders Dage, og I skal betale dem paa Eders Krop. Noget efter, som var Lillejuleaften, blev hun betagen med en ulidelig Sygdom med store Saaremaal paa hendes Lænder og Laar, og det blev til aabne Saar, som randt med Vand og Raad², og samme Sygdom varede indtil Kyndelmisse. Henimod Kyndelmisse var Anne Boesdatter i Aarup inde hos hende, og da bad hun hende gaa for hende til Mette Jensdatter og sige til hende, at om hun var skyldig i dette, hun da vilde lette det for hende. Noget der-

1) 47 Øre. 2) Materie.

efter blev det bedre med hende, og det bedredes saa Tid efter anden, indtil hun omsider blev tilpas. Og sigtede hun Mette Jensdatter, at dersom Mennesker var skyldig i samme hendes Sygdom, da var hun skyldig deri, eftersom hun havde lovet hende ondt.

Endnu vidnede Anne Boesdatter, eftersom hun blev tilspurgt, at hun huskede ikke, at Kiersten Nielsdatter bad hende være Bud til Mette Jensdatter, som hun havde vidnet, det maatte Kiersten selv bedst vide, men hun var ikke gaaet Bud for hende.

4. *November.* Peder Jensen Frostholt paa sin Hosbond Oberstlt. Jacob Sparres Vegne havde ladet Mette Jensdatter stævne hid til Tinget i Dag til Dom at lide for den Trolddomsbeskyldning, hun er beskyldt for, og i Rette lagde Tingsvidnerne af 23. Sept. og 14. Okt. Derhos fremlagde han et underskrevet Indlæg lydende som følger:

Saa som Jens Ouesens hustru Mette Jensdatter i Aarup, som for trolddoms gierninger mistenches oc sigtes efter tings- oc sigtelses vindere videre formelding, haffuer nu paa ottende vgge paa Raastrup veret anholden effter Mag: Holger Sørensens til mig indgiffne Mesive oc egen haand attesterede widner etc. oc nogle tider med Jern fengselet, mens nu i dag her til tinget for doms paahør er indstefnet, da er ieg som hosbund, der sagen imod forneffnte quinde agerer, nu her for Retten i dag foruden nogen opsetelse en retmessig dom ofuer hende begierendes effter som hun kunde haffue fortient, oc hun der effter maatte lide oc undgielde for de gierninger, hun sigtes for oc louligen ofuerbeuises, oc som ieg aff Christen Pouelsen forvalter paa Tanderup oc aff deellefogden

Mads Michelsen i Hassing her til tinget schal vere indstefnet, mens om det til denne mistenchte troldoms sag schal vere meent, er mig end v-beuist, saa som ieg iche vil formoede, at nogen sig med adelens tienner paa deris goeds oc deris sager anrørendes noget schulle ville befatte, helst naar en hosbund sager louligen procederer oc vdfører, som hidindtil med denne quindes sag scheet er oc end meere her effter ved yderste process (om Gud vil) schal schee, oc saa lenge at Kongen, som er Louens Ende, adelstanden med hals oc haand offuer deres bønder oc tienner allernaadigst priviligerer oc haandtheffuer, formeener ieg, at huerchen Chr. Pouelsen eller nogen anden sig udj oc med deris sager kunde bemenge i nogen maade, oc til dend Ende haffuer ieg dennem her i dag til tinget ladet indkalde til doms paahør, om de der til noget hafuer at suare etc. Her paa er ieg et rigtig tings vinde begierendes oc beder, at dette mit lidet forset for Retten maa læses oc paategnes. Til witterlighed under min egen haand. Raastrup d. 4. Nov. 1686. Jacob Spare.

Sagen blev opsat i 14 Dage, og otte Mænd blev opnævnt til Meddomsmænd, da Sagen angik Liv og Ære.

18. November. I Retten var mødt Jens Ovesen i Aarup paa sin Hustrus Vegne og i Rette lagde en af hæderlig og vellærde Mand Hr. Jens Kiildsen, Sognepræst til Haring og Stagstrup Sogne, Provst i Hassing Herred, underskreven saa lydende Attest: Mette Jensdatter, barnefødt i Haring sogn oc nu boende i Aarup i Snedsted sogn, haffuer des midler tiid oc saa lenge hun sig i min sogn opholdt, iche veret udj nogen wan Rygte enten for Trolddom eller anden

groffue last, saa vit mig er beuist, huilchet ieg med egen haand testerer. Roesholm d. 17 Sept. 1686. Jens Kielsen. Samme Attest var underskrevet af flere Harring Sognemænd.

Dernæst fremlagde han en anden Attest, lydende: Efftersom ieg unterschrefne Niels Lauritzen i Aarup er stefnet til Hassing-heretsting min sandhed at aflegge anlangende Mette Jensdatter i Aarup, saa er det mig i ald sandhed beuist, at ieg haffuer hende indted at schylde end erligt oc got er, huilchet ieg med siels Eed vil bekreffte huor oc naar behoff giøres. Til witterlighed min nafn med 3 bogstaffuer undertegnet N L S.

Endnu fremlagde han sit skriftlige Indlæg, som lyder saaledes: Jeg fattige mand forsaarsages her med wemodeligen at andrage, at efftersom min sogneprest Mester Holger Sørensen i Snedsted haffuer min fattige Hustru Mette Jensdatter angiffuen (Jeg formeener v-schuldig), i det hand hende ved en deel widner for dend fule trolddoms synd ville haffue beschyldet, oc saadant ved sin schrifuelse oc forberørte widner for min welbyrdige hosbund Jacob Spare til Raastrup schal haffue indgifuet, huor udofr min hustru er blefuen tagen oc ført til Raastrup oc der haffuer sidet paa siffuende vgge udj fengsel oc baand oc desimidlertiid nogle gange er ført her til tinge for widners oc sigtelsers paahør, er nu endelig der paa til doms paahør i dag hidstefned. Mens huis (som formodes) at dend forordnede domer grandgiffuelig vilde betragte oc flittig efftersee de her for Retten offuer min hustru indgiffne oc førte widner, da siunes de meere af had oc misgunst end paa sandhed at were grundet, Ja som at vere idel sammen san-

chede stue oc benche widner, oc dersom sligt maatte haffue genge, da kunde et hvert Guds barn baade ære oc lifff fra windes. Jeg vil oc formoede, at ingen af dennem, som min hustru saa v-beuislig haffuer beschyldet oc mistencht, schal kunde fremkomme oc med siels Eed sige, at hun haffuer giort nogen Trolddoms synd oc gierning eller der udj at vere medtvider, tj dersom en mistanche schal regnes for en fuldgiort gierning, da er der visselig en Retferdig Gud til, som den bare sandhed vil aabenbare, Ja der til retsindige dommere beschicket, som effter sagens yderste grandschning forsuarligen schal dømme . . . mens om hun v-schuldig befindes, at dend barmhiertige Gud hendes ære oc lifff ved Rettens midler da wille befrj, oc hendes angifuere for v-beuislige tillagde trolddomsgierninger effter deris egen indbildede mistenchelser engang maatte bliffue kiendt oc tilbørlig sat til Rette. Thj huad widnernes indhold er angaaende, nemlig først Willatz Michelsens, da henger den sag saaledes til hobbe, at ieg oc min hustru hafde lennt oc tilschyltet os 2 schp. biug sæd af hannem oc det med rede penge hannem effter hans egen willie betaldt, mens som det i guds sandhed befantes, at Willatz imod sin løffte self hafde besaaed bemelte Jord 2 schpr. biug land, da mueligt min hustru for slig mishagelig medfart kunde af menischelig schrøbelighed hafue ladet falde nogle hastige ord, mens om hans melchen der ofuer schulle blefuen formindsched, eller til schade, schal aldrig nogen med sandhed min hustru det kunde paasige der udj at vere aarsag. Der nest Anne Christensdatter . . . Mette Jensdatter . . . Maren Christensdatter . . . Kiersten Soldats . . . Thj som vj ere kun

fattige huusfolch, oc nu saa som fra ald woress ringe formue oc fattigdom, søger vj dog med Guds hielp at føre et erlig Rygte oc nafn udj graffuen . . . oc som vj udj denne suare sag ingen forsuar haffuer uden gud alleene, som er den bæste dommer, da ville vj hannem oc dend wærdslig ret dette aldsammen inderligen oc ydmygeligen haffue befallet. Actum d. 4. Nov. 1686. I. O. S.

Hvorefter blev saaledes afsagt Dom: Da effter tiltalle, giensuar oc denne sags leilighed oc som her i Rette legges aff welb: Her Oberst Leut: Spare et tings vinde aff 14 octobr: sist affvigt, huor aff befindes Mette Jensdatter Jens Oufuesens at vere sigted oc beschylt for Trolddoms konster aff adschillig personer, som de oc ved Eed bekreffter, hun dennem oc andre haffuer beschadiget, en part paa deris Melchinde oc Ølbrøgning, nogle paa deris queg oc i andre maader, en deel hun schall haffue loffuet fortræd, som siger sig det oc saa at vere wederfaret, huilchen ocsaa med et tingsvinde aff 23 septembr: sist affvigt bekrefftes, dog samme quinde om saadanne beschyldninger ey haffuer willet bekiendt, da som en deel aff indført personer wed deris Eed hende for trolddom haffuer beschylt oc sigted, der foruden winder nogle, at hun for trolddom haffuer weret berygted, saa sees iche saadant ved Eed aflagd sigtelse oc winder aff os kand sueches, huor fore vj iche vide bemelte Met Jensdatter med billighed gandsche at kand frjkiende, men tilfinder hende at lide effter Lovens siette bogs første cap. tiende art¹.

¹) have sin Hovedlod forbrudt og straffes med Arbejde i Spindehuset sin Livstid.

Dommerens Hildethed i Tidens overtroiske Forestillinger har gjort ham blind for, at der kun forelaa Mistanke og Beskyldninger og ikke Bevis. Jens Ovesen indankede Dommen for Viborg Landsting, som 26. Januar 1687 frifandt Mette Jensdatter. Landstingsdommens „Beslutning“ lyder: Da effter tiltalle, giensuar oc denne sags leilighed, Efftersom iche nøiagtig beuises, at Mette Jensdatter nogen trolddoms konster hafuer øfuet oc brugt eller i slig v-loulig mishandling veret schyldig, mens alleneste i Rette legges adschillige sigtelser oc beschyldninger ofuer hende, huilche hun gandsche benægter oc fragaaer, da bør de imod hende førte beschyldninger oc widner oc heretzfogdens der paa udstede dom magtesløs vere och iche at komme hende til hinder eller schade i nogen maade.

Oberstlt. Sparre, som vistnok kun under Pres fra Mag. Holgers Side havde rejst Sag mod Mette Jensdatter, stævnedes nu den 6. Maj 1687 hendes Anklagere til Dom at lide for deres usandfærdige Beskyldninger imod hende. Da Sagen kom for Retten den 16. Juni, lod han fremlægge sit skriftlige Indlæg: Saa som effterschrefne personer nemlig Willatz Michelsen i Aarup, Anne Christensdatter tienende udj Neesgaard i Nørhaae sogn, Mette Jensdatter afgangne Chr. Willatzens i Ofuergaard i Aarup, Maren Christensdatter Morten Ofuesens hustru, Jens Christensen oc Kiersten Nielsdatter i Aarup hafuer samptlig til Hassing heretzting bekiendt, wondet oc zigted paa min tiener Jens Ofuesens hustru Mette Jensdatter i Aarup for trolddoms sager oc konster at schulle hafue brugt oc øfuet, da effter som paa Hassing ting er ganget dom oc Mette Jensdatter er

tildømt at schulle lide effter lovens siette bogs 1 Cap: 10de Art.; med huilchen dom Jens Ofuesen paa sin hustrus vegne formeente at vere scheed forkort oc siuntes dermed iche at kunde vere fornøiet, udj henseende at det hans fattige hustrues Ere oc velfart Ja endog lifuet saa meget v-schuldig angich, huor udoffuier hand nødvendig blef foraarsaget samme afschyeelige trolddoms sag for dend Høianseelige offuerret til Wiborig Landsting igien at lade indstefne, mens effterdj at samptlig fornefnte widners personner, som til landstinget var indstefnede deris vidner oc zigtelser imod Mette Jensdatter widere at schulle vere gestendig¹, oc dog ingen af dennem enten personligen eller med schrifftlig indleg der haffr møt til stede, formedelst de den beschylde inted kunde offuer beuise, da hafuer de Høiædle Landsdommere for got oc ret befundet saadanne dumdristige oc løse sigtelser oc widner sampt heretzfogdens dom at underkiende oc magtesløs at vere, huor for effter slig beschaffenhed oc medfart ieg som deris hosbund oc udj alle billige sager en forsuar høiligen hafuer veret foraarsaget alle forbemelte sigtelser oc widnes personner til dette samme heretzting igien at lade indstefne, huor de til forn paa min tienere Mette Jensdatter wondet oc sigted hafuer, oc nu for dommeren, som Retten betiener, udj Rette setter, om forskrefne personner (som saa falscheligen oc løgnagtigen ved en dyrebahr Eed foruden ald schiel oc aarsag paa min tieneres Ere, liff oc velfart wondet oc sigted hafuer oc det dog aldrig enten hafuer giort eller kunde beuislig giøre) derfor

¹) *være gestendig*, vedstaa.

igien iche burde at lide effter louven oc der foruden dend stoere omkostning, at quinden saa lenge paa min gaard sad anholden, samt ald anden paa processen anvente bekostning mig billigen igien bør at erstatte, huor paa ieg en retmessig oc forsuarlig dom er begierendes. Raastrup d. 6 Maij 1687. Jacob Spare.

Herimod var i Retten mødt Niels Christensen af Snedsted, som i Rette lagde et Tingsvidne af 12. Maj, hvori Mag. Holger Sørensens skriftlige Vidnesbyrd findes indført, lydende: Jeg er indstefnt i dag min sandhed at vinde om dend forpligt oc forligelsmaal, Jens Ofuesen oc hustru Mette Jensdatter gjorde vngefer tre vgger effter de kom sennest fra Lands-tinget, huor hun fornegtede, hun ey kunde giøre trolddom, det dend aldseende Gud best seer, som hende kiender, da lofuede Jens Ofuesen paa sin oc sin hustrus da fraverendes vegne her i Snedsted, at hans hustru ey meere her effter skulle true de vindes personer med nogen v-lyche, som paa hende hafuer wondet oc sigted, men med dennem effter denne dag lefue christelig oc fredelig oc aldting, som passeret er til denne dag ved processen, vere død og magtesløs, her paa ragte goedwilligen mig sin haand paa de fraverendes vegne, som ware Willatz Michelsen i Aarup, Mette Jensdatter i Ofuergaard, Anne Christensdatter i Neesgaard oc de andre i Aarup, som i samme sag wondet hafuer, huilchet scheede i Jens Jensen af Elstedgaard oc Lauritz Willatzen i Giersbøll deris neruerelse, det samme lofuede Mette Jensdatter self i Lauritz Willatzen i Giersbøll oc min neruerelse i min stue dend 23 Martij sist afviget. Men som ieg forleden hørde, at der war stefned i sagen

paa ny oc giordes præntioner paa windes personerne deris ære maaschee rørende oc penges udgiftt, for huilche tuende poster windes personerne senest til Landstinget i Landsting stefningen af Jens Ofuesen blefue søgt for, oc nu en gang i samme sag, som paa stefnt war, dømpet er, spurde ieg dend 17 Aprilij sist forleden her i Snedsted Jens Ofuesen oc sin hustru ad, huor for de ey holder deris forpligt oc løffte, da suarede de bege, stoer omkostning hafde de baade til Hiemting oc Landsting giort paa sagen, men de schulle dog blifue fast wed huis som de tilforn med haand oc mund lofuet hafuer, nemlig med de windes personer at vere forligte, oc sagde de begge, de iche hafde stefned, ey heller bedet noget menische om at lade stefne i dend sag, sagde der hos, kand wj haffue roe for dem, da schal de noch haffue roe for os, oc schylden schall iche vere woeres, wj io her effter schal lefue fredelig baade med dem, som hafuer wondet i denne sag, oc med alle menischer, huilchet er sandfærdig passeret, saa sant hielpe mig Gud oc Hans hellige ord. Datum Snedsted præstegaard 12 Maij 1687. Holger Sørensen Schandorph.

Da effter tiltalle, giensuar oc denne sags leilighed oc som welb: Jacob Spare formeener, at de indstefnte personer bøhr at lide effter louven oc betalle processens anvente bekostning for deris vinder oc sigtelser, hand beschylder dennem for at haffue giort imod Met Jensdatter paa hendes ære oc Rygte, oc hun dog af de hoiædle her Landsdommere er frj kiendt, oc same personer deris vinder oc sigtelse schal vere blefuen magtesløs kiendt, Mens i huor vel i saa maader paa dennem er sat i Rette, hafuer de hoiwise herrer Landsdommere dog aldeellis intted til

funden dennem nogen mulct i deris Sententz, beuises oc, at Jens Ofuesen oc hans hustru med offuen bemelte personer at vere forligte i deris fraverelse for deris sogneprest oc hans medhielper deris neruerelse, saa effter for berørte leilighed sees iche vj os kand til for driste denne paa dennem gjorde prætention at kand bifalde eller i saa maade paa dennem at dome.

ANNE LAURITSDATTER.

1686 11. November. Delefoged Mads Michelsen i Hassing havde den 4. November ladet Anders Nielsen i Aarup og hans Hustru Anne Lauritsdatter stævne hid i Dag til Tinget for Beskyldning paa hende for Trolddom. Og fremkom da for Retten sal. Poul Willadsen i Aarup hans efterladte Hustru Anne Christensdatter, som vidnede med oprakte Fingre og Ed efter Loven, at for ungefer 10 eller 11 Aar siden var hendes Mand med at brænde noget Lyng i Aarup Vesterhede, som Anne Lauritsdatter af Aarup tillige med en anden Kvinde af Sønderhaa Sogn havde slaaet. Poul Willadsen og andre af Aarup fortrød paa, at fremmede skulde slaa Lyng i deres Hede, og at Anne Lauritsdatter vilde hjælpe dem dertil, hvorfor Poul Willadsen var med nogle af Bymændene paa Heden og opbrændte samme Lyng. Om Morgenen, da Vidnet kom ud i Heden, sad Anne Lauritsdatter grædende ved Stedet, hvor Lyngen var afbrændt, tilligemed den anden Kvinde, og Anne Lauritsdatter sagde til hende, at de skulde faa en Ulykke, som havde brændt Lyngen. Straks derefter blev hendes Mand ligesom fra sin Sans og klagede sig for hende og sagde, der kom en Taage omkring ham, og en sort

raget¹ Hund kom til ham, og den samme Stund tyktes han, han vilde skære sin Strube ud. Han gik saa hen ligesom han var forrykt og taabelig og var ræd for Folk en syv eller otte Ugers Tid, og da endelig kom han til og skar sig i sin Strube med en Høle, derefter laa han længe og pintes og var et afsindigt Menneske, som om han havde været besat. Saadan var han en 17 eller 18 Uger, saa kom han sig noget og kom til sin Forstand igen, og da klagede han paa Anne Lauritsdatter og skyldte hende for at være hans Skademand.

Med lige soren Ed vidnede Jens Nielsen i Aarup, at samme Morgen som Lyngen var afbrændt, talte Anne Lauritsdatter med ham og spurgte ham, om hans Broder var med at brænde Lyngen af, hvortil han svarede, at det vidste han ikke, og sagde hun til ham: Sig mig det, jeg skal give dig en Skilling, men han svarede, han vidste det slet intet. Da truede hun og sagde: Da skal der nok gaa Ild i lige saa meget for dem, eller de skal faa lige saa megen Skade et andet Sted. Endnu vidnede Jens Nielsen tillige med Rasmus Nielsen og Niels Svendsen i Aarup med lige soren Ed, at de, som var med at opbrænde Lyngen, som var Poul Willadsen, Christen Willadsen og Peder Nielsen, alle tre timedes Ulykke, Poul Willadsen skar sin Strube ud, Peder Nielsen døde der en skøn Hest for, og Christen Willadsen mistede to Køer straks derefter. Ydermere vidnede de, at Anne Lauritsdatter i mange Aar har været berygtet for Trolddom for en Foged paa Todbøl, som hun med sine Trold-

1) *raget*, langhaaret; der menes dog vistnok *raglet*, tottet. Det er Fanden, der kommer i Hundens Skikkelse.

domskunster skulde have taget Livet af for et Klammeris Skyld, som de skulde have haft sammen. —

Den anklagede havde imidlertid da allerede selv fældet sin Dom. Samme 11. November afhjemlede fire Dannemænd Synsmænd paa Tinget deres Syn saaledes: at paa Tirsdag nu sidst var de Syn over Anders Nielsen i Aarup hans afdøde Hustru navnlig Anne Lauritsdatter, som hastig døde, og fandt de hende liggende paa Stuegulvet paa noget Halm, da saa de paa hendes døde Legeme og befandt ingen Skade nogensteds uden paa hendes Hals, hvoromkring der var en rødblaa Streg, og kunde de ikke synes andet, end at samme Streg var gjort med et Reb eller Baand.

Anders Nielsen stod til Vedermaalsting og blev tilspurgt, om han vidste, om hun selv eller andre var Aarsag til hendes Død, hvortil han svarede, at han vidste ikke noget Menneske var Aarsag dertil.

1687 20. Januar. Ubbe Christensen i Koldby paa Mag. Holger Sørensen og Snedsted Kirkeværgers Vegne havde stævnet Anders Nielsen i Aarup med hans Husgesinde hid til Tinget i Dag til Vidnes Paa-hør. Peder Andersen og Jens Christophersen, tjene-nde i Snedsted Præstegaard, vidnede med Ed efter Loven, at i Gaar tre Uger var de hos Anders Nielsen, som da var paa Snedsted Kirkegaard og begyndte at kaste en Grav. Da forbød de ham at aabne Kirke- gaarden, førend han havde talt med Præsten og Kirkeværgerne og af dem faaet Lov dertil, hvortil han svarede, at hans Hosbond havde givet ham For- lov, og blev han ligevel ved at kaste Graven¹. Og i

¹) D. L. 6-6-21: Den, som sig selv ombringer, maa ej be- gravis paa Kirkegaard, med mindre hand gjør det i Syg-

Dag tre Uger saa de, at han tilligemed sin Søster og trede sine Børn kom kørende med en Ligkiste paa Vognen, og da han blev tilspurgt, hvad der var i samme Kiste, svarede han, at hans Hustrus Lig var i den. Saa kørte de om paa nørre Side af Kirkegaarden og løftede Kisten over Kirkegaardsdiget² og nedsatte den i bemeldte Grav. Og midlertid dette passerede, var Præsten Mag. Holger ikke tilstede, men var i Tisted begge Dagene.

dom og Raseri. ²) Hvis Selvmordere begravedes paa Kirkegaarden, blev Kisten ikke ført ind gennem Kirkegaardsporten, men løftet over Kirkegaardsdiget og uden Jordspaaastelse nedsat nord for Kirken.

SKJOLDBORGIANA

Af AUGUST F. SCHMIDT.

I ERINDRINGSVÆRKET „Min Mindebog“ I (1934), S. 105 nævner *Johan Skjoldborg*, at han ikke kender noget til sin Moders Familie. Derfor tør det anses for hensigtsmæssigt at fremkomme med nogle faa Oplysninger om hende. Hun hed *Zidse Kjerstine Thomasdatter* og var fra *Højstrup* i Tømmerby Sogn Nord for Øsløs. Hun blev født den 4. Juli 1821 og var Datter af Ægteparret *Thomas Jepsen* og *Karen Thomasdatter*. De døde som gamle Mennesker paa Fattiggaarden.

Da Skjoldborg var 24 Aar, traf han en Kone (vistnok Fru Thorhave fra Skerpinggaardegnen), der fortalte ham om hans Moders Forældre. Ved at høre, at de havde faaet Fattighjælp, kom han til at tænke paa sin Faders Moder *Johanne Malene Andersdatter* (født 1794), der, saa vidt han vidste, altid havde holdt sig fri af Fattigvæsenet. Han blev paa Grund af denne Viden inspireret til sin første Novelle: „Malenes Dreng“¹⁾, som han sendte ind til N. C. Roms „Folkets Almanak“. Vistnok paa Forlagets Opfordring omarbejdede han den, hvorefter

1) Jfr. Johan Skjoldborg: Min Mindebog I, 106 ff.

den blev offentliggjort i nævnte Almanak for 1887 under Titlen: „*Et Endeligt*“. I den omarbejdede Form forsørger Drengene ikke deres Moder, hvilket passer godt nok med de virkelige Forhold, eftersom Skjoldborgs Fader og hans Brødre, dengang deres Fader døde i i 1830'erne, var alt for unge hertil¹).

I „*Et Endeligt*“ arbejder Moderen tappert, og med Held, for at undgaa Fattigvæsenet. Hun kaldes i Novellen Johanne, hvilket, som vi véd, er det første af Bedstemoderens Navne, Malene det andet.

Da den virkelige Johanne Malene Andersdatter i 1846 døde, blev hun indført i Skifteprotokollens Dødsanmeldelsesliste af 24. Februar 1846 for Øsløs Sogn som *Fattiglem*, og som saadan anmeldt af Præsten.

Traditionen om hendes heroiske Kamp for Udkommet har altsaa ikke været ganske i Overensstemmelse med Virkeligheden, men den har til Gengæld haft en heldig Indflydelse paa Skjoldborgs digteriske Virksomhed. Der har saaledes ingen Grund været til for ham at holde sig mere paa Afstand fra Moderens Familie, fordi den havde taget mod Fattighjælp, nu da vi véd, at dette ogsaa havde været Tilfældet for hans beundrede Farmoders Vedkommende.

Den i „*Min Mindebog*“ I, 21, 34 omtalte gamle Lærer, der underviste Johan Skjoldborg som lille Dreng, havde ogsaa i sin Tid været Lærer for Skjoldborgs Fader. Han hed *Himmelstrup* og var Fader bl. a. til Højskoleforstander *Georg Himmelstrup* (1850—1932), Galtrup Højskole. Den gamle Lærer

¹) Se nærmere Historisk Aarvog for Thisted Amt 1939, 185—86.

Himmelstrup var Forlover ved Johan Skjoldborgs Forældres Bryllup.

*

I *Ranum Seminariums* Protokol oplyses, at *J. M. Nielsen* [bemærk, at han endnu ikke havde antaget Navnet Skjoldborg] var født $27/4$ 1861, hjemmedøbt samme Dag, frembaaret i Kirken $24/6$ 1861, konfirmeret $4/4$ 1875, vaccineret $30/6$ 1863 af Dr. Cantor i Kjettrup. Lægeattest af Dr. Heiberg i Thisted. Et Aars Praksis for Andenlærer Nielsen i Øsløs. Forholdsattest fra Pastor S. A. Møller. Kaution fra 40 bosiddende Folk fra Øsløs (bl. a. Pastor Møller), hvorved der sikredes ham et Beløb paa 650 Kr. Vidnesbyrd 1880: vindig, livlig, ikke flittig, afholdt som Pudsmager. 1881 dimitteret med Karakteren: Due- lig, 155 Points (160 var første Karakter).

Aarseksamen

$20/6—10/7$ 1879. $18/6—20/6$ 1880.

Religion	9	5½
Dansk	8	6
Dansk Stil	5½	4
Skrivning	4	7
Regning	4	4
Historie	8½	6
Geografi	7½	7
Matematik	3	4
Naturhistorie	4	6½
Naturlære	5	1
Sang - Musik	3½	4½
Gymnastik	6	0
Tegning	4	6
Summa...	135	105
Nr....	11	17

Altsaa stor Tilbagegang i 1880, men derefter tog han sig sammen, saaledes at den afsluttende Eksamen blev helt pæn.

*

I Efteraaret 1940 udsendte Gyldendal en Samling Noveller af Johan Skjoldborg: „Familien i Korshuset“ (136 Sider), indeholdende 16 Historier, udgivet uden nogen særlig Orden eller med Hensyntagen til Indholdssammenhængen mellem de enkelte Fortællinger. Der er ikke gjort noget Forsøg paa at faa alle spredt tilgængelige Noveller med, idet jeg erindrer at have læst flere saadanne, der ikke findes optaget i Skjoldborgs Novellesamlinger (jfr. min Bog om J. Sk., 48). „Familien i Korshuset“ indeholder adskillige gode og stemningsbevægende Fortællinger, bl. a. „Familien i Korshuset“, „Nytaarsgaven“, „En Pilgrimsgang“, „Store Kurt fra Værket“, „Sagamanden fra Hannæsland“, „Ved en festlig Lejlighed“, „En mærkværdig Kirkegangsdag“, „Mesterrytteren“, „Krisetid“ og „Mor og mig og Muvens“. Bogen har ikke mange kulturhistoriske Enkeltheder, men Menneskeskildringen i den er rig og skøn. Sproget er klart og hjerteligt og præget af Digterens jyske Dialekt. Alle Historierne bæres af Johan Skjoldborgs mærkelig skønne Livsfølelse, en usvigelig Tro paa Godhedens Grokraft, og de er et sidste, vemodigt Minde om Husmandsdigteren, der kom til at øve en folkerejsende Gerning i vort Land.

*

Ikke mindst virkende til, at Skjoldborg blev kendt i alle Kredse og Folkelag var hans *Husmandssange*, som han blev inspireret til, da han i 1897 havde

Aarskursus paa Statens Lærerhøjskole i København. Ovre i Hovedstaden længtes han hjem til sin Barndomsegn og til de Mennesker, han kendte der. Han saa tydeligt for sig Husmandens Hjem og hans Gerning, og ud af denne Længselsstemning groede Sangene „Min Plet af Fødelandets Jord“ og „Naar Vinteren rinder i Grøft og i Grav“ (digtet i hans Stue, Marstrandsgade 16, Kbh.). Et Omkvæd: „Mit Hus, min Toft, min Have“ maatte vige for „Med min Hakke, min Skovl og min Spade“.1) Digtet er med Rette blevet Husmændenes Liv-Sang, men ogsaa en Arbejdsglædens Lovsang.

*

Skjoldborg havde særlig Interesse for flittige og snilde Folk. Det er derfor let forstaaeligt, at han opsogte Sønnen af den opfinderbegavede Smed *Arent Andersen* i *Erslev* paa Mors. Mester Arent (1828—1908) skrev Skjoldborg en smuk Skildring af i Skive Folkeblad 4/8 1925.2) Smeden fra Erslev havde mere Held med sig i Verden end det mekaniske Geni Jens Rod, som Skjoldborg har berettet om i Novellen „Det bristede“ (I Skyggen). En Mand som Arent Andersen var med til at forplante et Folks Kultur, derfor skrev Skjoldborg ham en Minderune.

*

I Morsø Folkeblad 24/12 1939 har Lærer *Jens Rolighed* i en værdifuld Kronik fortalt om Skjoldborgs Barndomshjem, idet to gamle Mænd, Landpost

1) Om Husmandssangene se Kjeld Galster i *Jyllandsposten* 14/8 1932 og min Bog om J. Sk., 16—19.

2) Jfr. Morsø Folkeblad 10/4 1940 (Aug. F. S.).

Jens Chr. Andersen og Skipper *Niels Sørensen*, har meddelt Erindringer fra deres Drengetid sammen med Skjoldborg. Det er disse Mænd, man finder nævnt i Digterens Hjemstavnsang: „A howe godt mi bette Ti“, hvor det i et Vers hedder:

„Da gjik i Fywesih' wi Knæjt'
aa waajed laandt aa lænng:
Jens Skrædders Jens og Sorens Nihls
aa oll di ajer Drænng“.

I en anden Artikel har Jens Rolighed fortalt smukke Træk om Skjoldborgs store Hjælpsomhed samt skildret hans Hjem paa Bakken ved *Løgstør*. Artiklen blev offentliggjort i Aalborg Amtstidende og derefter citeret i Hejmdal ^{26/7} 1940. Se ogsaa J. R. i Morsø Flkbl. ^{16/4} 1941.

I Herning Venstreblad ^{2/3, 4/3} 1940 har M. J. (vel *Magnus Ingemann*) fortalt nogle fortrinlige Minder fra *Dynæs*, da Skjoldborg boede der. Og i *Johannes Fønss'* Erindringer: „Glade og gyldne Minder“ (1940) er der en livfuld Skildring af Skjoldborg og hans Folkefester paa *Dynæs*.¹⁾

*

Endelig skal nævnes, at *Johannes Buchholtz* i Romanen „Vanda Venzel“ (1939, 265 Sider) giver en Levnedstegning af Fru *Louise Skjoldborg*, hendes

¹⁾ I Politikens Magasinet ^{20/s} 1939 findes et Fotografi af Johan Skjoldborg som Røgter. Se ogsaa Thorvald Hansens og Henrik Ussings Bog: „Mellem sydfynske Sunde“ (1934), 107, hvor man ser J. Sk. i Skjortæærmer syne en Gaardmands Heste paa Strynø.

En morsom Anekdote om Skjoldborg og Aakjær er trykt i Hejmdal ^{31/s} 1939.

Barndom, Ungdom og Samliv med Skjoldborg. Romanen slutter med Opgivelsen af Dynæs. Den spændende og gribende Bog er af stor menneskelig Værdi. Den indeholder mange interessante Enkeltheder til Belysning af Skjoldborgs Karakter og Væremaade og er i det hele et ejendommeligt og værdifuldt Supplement til Litteraturen om Digteren fra Hannæs. Hvor meget der for Fru Skjoldborgs Vedkommende er Digtning og hvor meget Virkelighed i Romanen er ikke godt at sige for udenforstaaende; kun Fru Skjoldborg selv kan afgøre Sagen. For Litteraturhistoriens Skyld maa man oprigtigt ønske, hun ved Lejlighed vilde meddele Offentligheden, hvor nær opad det virkelige Liv det skønlitterære Værk „Vanda Venzel“ er. Der er Partier i det, der ved sit tragiske og strenge Indhold erindrer om *Martin Andersen Nexø's* Barndomsbog: „Et lille Kræ“ (1932).

*

Ovenstaaende Oplysninger er at betragte som Supplement til min Bog: „Johan Skjoldborg“ (1938) og til Afhandlingen om Skjoldborgs Slægt i Historisk Aarvog for Thisted Amt 1939, 183—196. Da de, som man har set, indeholder Enkeltheder af Interesse for Skjoldborgforskningen, har jeg ment, det var rigtigst at fremkomme med dem her.

Lidt om Hoveriet paa thylandske Herregaarde.

Ved ANDERS SØRENSEN.

DET VAR VEL IKKE AT FORVENTE, at Forordningen af 6. Maj 1769 om Hoveriets Bestemmelse ligefrem vilde vække Jubel hos Landets Jorddrotter, lige saa lidt som man vel paa allerhøjeste Sted havde ventet en Tak for Forordningen; maaske nok fra Bønderne, men en Taksigelse fra 13 thylandske Godsejere var sikkert mere, end man havde ventet, hvorfor denne ogsaa fortjener at komme frem i Dagslyset ligesom de dertil knyttede Besværinger, der ganske vist har Karakter af en Klage.

Under 27. September 1769 indsender de Herrer Jørgen Mygind til Nørtorp, Iver Dalsgaard til Raastrup, Poul Klingenberg til Kovstrup og Tanderup, Peder Moldrup til Vestervig Kloster og Ørum, Jørgen Ring til Lyngholm, Claus G. Kjærulf til Nørhaagaard og Faddersbøl, Christen Nielsen Ørsnæs til Helligkildegaard, Niels Sommer til Todbøl og Boddumbisgaard, Peder Isager til Hindsels, Mads Ilum til Irup, Lars Toft til Ullerup samt Helvig Brockenhuus Selle til Ulstrup gennem Landvæsenskollegiet til Kongen en meget underdanig Skrivelse, hvori de, som nævnt, bringer Majestæten deres allerunder-

danigste Taksigelse for nævnte Forordning i følgende smukke Vendinger:

„Saadan Deres Kongel. Mayestæts allernaadigste Anordning, kiende vi som en synderlig Omsorg for Bonden og det almindelige Beste, vi nedligge for Deres Mayestæts Trone vore allerunderdanigste Taksigelse, og forsikrer, med Lige allerunderdanigst Bestræbelse, at fyldestgiøre saadan Deres Kongel. Mayestæts allerpriiseligste Hensigt i aldt det, uden vore Hovedgaarder og Auflings Brugs uliidelige Aftagelse, er os mueligt at udfinde til Hoveriets Lættelse, og det saa meget meere, som Bondens Vel er Hosbondens Vel, og Liider Bonden derimod ilde, gaar det ey heller af uden Hosbondens stoere skade; Ti enten skal hand miste sin Eiendom, eller og komme Bonden i sin Vandmagt til Hielp, som ofte gaar saa yderlig, formedelst Bondens egen Last, at Hosbonden deraf Liider anseelig Tab“.

Hermed er det ogsaa forbi med Takken. At give Bønderne specielle Hoverireglementer haves intet at indvende imod, men det ligeledes befalede General-Hoverireglement, i hvis Rubrikker der skal anføres, hvor mange Folk der ugentlig behøves til de forskellige Arbejder, finder de ganske umuligt at udarbejde, idet de ikke mener paa nogen Tid af Aaret at kunne overskue, hvad Arbejde der ugentlig kan indfalde, og hvad Arbejde Vejret i det hele taget tillader at udføre, og de kan saaledes heller ikke have nogen Mening om, hvor mange Folk der behøves, hvorfor de beder om at blive forskaanede for Udarbejdelsen af et saadant Reglement. I Stedet for foreslaar de, at det tillades dem alene at bestemme Hovtjenesten til et vist Antal Dage ugentlig omfattende alle de for-

skellige Arbejder uden Hensyn til Art, Antal af Folk, Vogne etc., og de øvrige Dage saa at overlades til Bondens eget Arbejde. Endelig ønsker de, at Bestemmelsen om Hovbudenes Møden og Bortdragen maa bortfalde, og i Stedet for møde og bortdrage efter Tilsigelse. Dette Ønske er omend mere fromt end det første, og vilde sandelig ogsaa være rart at faa efterkommet, eftersom man saa efter eget Behag kunde fastsætte Arbejdsdagens Længde, der i Forordningen var fastsat saaledes, at i Tiden November—Februar var Arbejdstiden fra Kl. 8 Morgen til Sl. 4 Eftermiddag med $1\frac{1}{2}$ Times Middagspause, i Marts—April og September—Oktober fra Kl. 7 Morgen til Kl. 5 Eftermiddag med 2 Timers Pause, og i Maj—August fra Kl. 6 Morgen til Kl. 6 Eftermiddag ligeledes med 2 Timers Pause. Desuden skulde der, for hver Fjerding Vej, Bonden havde over $\frac{1}{2}$ Mil, godtgøres ham $\frac{1}{2}$ Time Morgen og Aften, hvilken sidste Bestemmelse dog ikke her fik nogen praktisk Betydning, idet saa godt som ingen af de her omhandlede Bønder havde mere end den halve Mil fra Hovedgaarden.

Kollegiet lader nu Ansøgningen tilstille Landinspektør Westerholdt, der 6. December skriver saaledes:

„Efter mig fra det Høye General Land-Væsenets Collegio meddelte Høye Ordre skulde jeg paa de Herrens Proprietarier i Thy Land deres under 27de September sidst indgivne allerunderdanigste Ansøgning give min

Underdanigste Erklæring.

Det synes ligesom Solicianterne skulle være aldeles redebonne til i alt at efterleve hvis de i For-

ordningen af 6te May indeværende Aar, i Henseende til Hoveriets Bestemmelse, allernaadigst er befalet, hvilket de selv tilkiendegiver med følgende Ord:

„At give de Hoverigiørende Bønder de allernaadigst anbefalede Reglementer, og derunder beskrive Hoveriet i alle de Gierninger Bonden som Hov-Tieneste aarligen haver at forrette, som og efter enhver Hoved Gaards Størrelse og Hoveriets Beskaffenhed bestemmer hvor mange Dage ugentlig Husbonden dertil behøver Bonden, og Resten at være til Bondens egen frie Raadighed, det er giørligt og derpaa arbeide vi alle.“

Efter mit underdanige ringe Begreb indseer jeg ikke, at ved Forordningen paabydes videre end hvis foranførte Ord af dennem tilstaaes at være giørligt; men ved det paafølgende i Memorialen, især disse Ord:

„Og som Hoveriets visse Bestemmelser til Gierning ugentlig saaledes og paa slig Maade som Rubriquen dertil anviser, er ugiørligt, bede vi allerunderdanigst derfor at vorde forskaanede, og at det i den Sted allernaadigst maatte tillades allene at bestemme Hovtienesten til et vist fastsættende Antal Dage ugentlig i alle slige Gierninger, uden at hensee til enten hvad Slags Arbeide af Hovtjenesten det maatte blive eller hvor mange Folk, Vogne etc. dertil kan behøves.“

tilkiendegiver disse gode Herrer Proprietarier ikke at attraae nogen fast Bestemmelse i Bondens Hoverie, endskiønt de foran tilstaar, det er giørligt, hvilket og i sig selv er en uimodsigelige Sandhed, vel kan ikke negtes at vanskeligt Veyrligt i Sæde- og

Høst Tid kan gjøre Arbeidet mere og mindre besværligt, men da den allernaadigste forordning tillader, at naar det fastsatte Hov-Arbeide i saadanne Tider formedelst Veirligets Ustadighed, ikke i een Uge kan faaes, det da i de nest følgende Uger, saaledes som Forordningen befaler, maae tages, ligesom og det med Forordningen fulgte Chema giver Anledning til at ansætte flere Folk, med videre, i de udi Sæde- og Høst Tiid bestemmende ugentlige Hov-Dage end den øvrige Tiid om Aaret, sees ikke at Proprietarien mere, formedelst Hoveriets Bestemmelse end forhen, kan befrygte mindste Forlegenhed for Mangel af fornøden Folk til det billige Hov-Arbejde at forrette, thi naar en Proprietair forud fastsætter, Hvad billig Hovtjeneste han nødvendig til Hovedgaardens Drift behøver, hvilket af enhver erfaren Mand kan skee, kan det umueligt feile han jo derefter kan udfinde hvormeget af saadant Arbeide der kan tilfalde enhver af de Gaarden tilliggende Bønder, ligesom og fastsætte med hvor mange Folk bespændte Vogne, Plove med videre samme Arbeide med et vist Antal Dage i hver Uge kan udrettes. Det nødvendige Hov Arbeide ved de fleste Hovedgaarde i Jylland, saaledes som det efter Aarets Tiid indfalder, er da fra Vaarens Begyndelse at regne, Grøfters og Gierders Istandsættelse, Pløyning og Sæd samt Iorden at harve saavel til Havre som Byg og Boghvede, Engens Rensning, Ildebrændsel af Tørv at skiære, udsætte samt derefter at opskrue og siden at indage, Loe, Lade og Fæe Huuse at rense, Græsset at afslaae, vende, rive og Høet at indføre, Kornet af alle Slags at afmeye, opbinde og indføre, Giødskningen at udføre, til Rug-Sæden at pløye, saavel som samme at

saae og harve, Byg-Iorden at legge, Skovning, Tærskning og Kornets Bortførsel til nærmeste Kiøbstad, samt endelig Materialiers Tilførsel til Hovedgaardens Reparation. Videre Hoverie synes ikke at kunne henhøre til Gaardens Drift; naar da forud sættes hvormegen Iord enhver Bonde til hvert Slags Sæd ved Hovedgaarden har at behandle, kan det umueligt feile, det jo og kan udfindes hvor mange Dage der udfordres til samme Arbejde at bestride, og da det ikke er tienligt at saa alle Slags Vaar Sæd paa een Tiid, men Havren først, derefter Byget, og omsider Boghveden, kan saa meget bedre bestømmes et vist Antal Dage i hver Uge, saalænge Sæde-Tiden varer, til hver Slags Sæde Iord at behandle: Den allernaadigste Forordning fastsætter og ikke fra eller til hvad Tiid Sæd og Høst Tiid skal beregnes, ej heller hvad enten det skal være først, midt eller sidst i Ugen at Proprietarien af Bonden skal have det fastsættende Hoverie forrettet og saaledes har enhver god Leilighed til at faae sin Iord behandlet, naar den findes mest beqvem; Ej mer Besværlighed kan formedelst Hoveriets Bestemmelse indtreffen for Proprietairen i Høstens Tiid, da vel ingen Proprietair fastsætter ringere Dage end han kan udkomme med, om endog en Halv Dags Høst Arbejde ved hver Slags Sæd, formedelst ustadigt Veyrligt, kunde blive spildt. Naar man ellers vilde fastsætte at en Hoverie Bonde i Iylland, der skylder af 4 Td. Hartkorn, da saavidt jeg har erfaret ikkun faae ere høyere men de fleste mindre skyldende, var pligtig til Hovedgaarden at behandle 6 Skp. Ruglands Iord til hver Slags Sæd, vilde alt hans Hoverie da blive følgende:

	Dage:	
	Kjørende:	Gaaende:
<i>I Sæde-Tiden om Foraaret:</i>		
Boghvede Iorden at legge, som dog mange Steder ikke er brugeligt, 1 bespændt Plov	1	
Havre Iorden at pløye	1	
” ” ” harve	1	
Byg ” ” pløye	1	
” ” ” harve	1	
Boghvede Iorden at pløye til Sæd	1	
” ” ” harve	1	

<i>I Sæde Tiden om Efteraaret:</i>		
Giødske at udføre daglig 1 Vogn, til lige med en Karl foruden den, der kører Vognen	6	6
Rug Iorden at pløye	1	
” ” ” harve	1	
Byg Iorden at vinterpløye	1	
Boghvede Iorden ligesaa hvilket dog der ikkuns faae Steder er brugeligt	1	

<i>I Høe Høsten:</i>		
Græsset at afslaae, samt at udgræs og strøe, hvor det udfordres, daglig en Karl og Dreng eller Pige		3
Høet at vende og rive ligesaa		3
at indage, samt at paa- og aflæsse 1 Bud, 1 bespændt Vogn	3	3

<i>Korn-Høsten:</i>		
Rug, Byg, Havre og Boghvede at afmeje og opbinde, hver Slags 1 Dag og daglig 1 Karl og 1 Pige		4
at indage hver Slags med 1 Vogn 1 Dag	4	

<i>Det øvrige Hoverie, saasom:</i>		
Grøfters Istandsættelse		2
Giærders Lukning og Giærdels Hugning	2	2

Tørv at grave og udsætte daglig 2 Bud	1
at opskrue	1
at hiemføre	2
Engene at rense	1
Loe, Lade og Fæe Hus at rense	2
Tærskning og Rensning	28
Kornets Bortførsel til nærmeste Kjøb- stad	4
Skovning	6
Materialiers Tilførsel til Hoved Gaar- dens Reparation	2

flere Dage til foranførte Arbeide at udrette troer jeg ikke nogen paastaar at være fornøden, naar Folkene, der bruges til Arbeidet, ere nogenledes duelige, og Besætningen i forsvarlig Stand, samt at Veirliget nogenledes vil føye sig til Arbeidets Fremme; Naar da Hoveriet til saadan en Hovedgaard blev bestemt saaledes:

I Sæde-Tiden om Foraaret, der kan regnes for 4 Uger, ugentlig med en bespændt Plov, Harve eller Vogn i 2 Dage. I Sæde-Tiden om Efteraaret, der i Henseende til Giødskens Udførsel, kan regnes for 6 Uger, ugentlig med en bespændt Plov, Vogn eller Harve i 2 Dage, samt til Giødskens at paalæsse og udsprede, daglig saalænge samme Arbeide vedvarer, 1 Karl, foruden det Bud, der kører Vognen.

I Høe-Høsten, der kan regnes for 3 Uger, ugentlig 1 Vogn med en Karl foruden det Bud, der kører Vognen, 1 Dag, og i 2de Dage 1 Karl ugentlig og en forsvarlig Pige eller Dreng.

I Korn-Høsten, der kan regnes for 4 Uger, ugentlig 1 Vogn med 1 Karl, foruden det Bud, der kører Vognen, saa og ugentlig 2 Karle i 1 Dag.

I al den øvrige Tid om Aaret, der er 35 Uger, ugentlig en Dag en bespændt Vogn og 1 Dag en due- lig Karl, derforuden kunde Proprietairen ikke und- være en duelig Karl ugentlig en Dag i de 6 Uger, som til Efteraars Sæde-Tiid er beregnet, for at faae den fornøden Sæde Rug aftorsken, hvilket i alt udgiør 58 Dage med kiørende og 74 Dage med gaaende Hoveri aarlig, kunde endog mere Hov-Arbeide end det forommeldte derved udrettes, og langt fra ikke frygtes at noget fornødent Arbeide, som ved Hoverie Bonden bør at forrettes, formedelst manglende Hov- Tieneste, endog ved indfaldende vanskelig Veirligt, skulde blive efterliggende, men det er bekiendt, at der findes mange Hoved Gaarde, hvortil anselige Tiender er indkiøbte, samme at udtærskte, og Kornet at bortføre, forøger ikke lidet Bøndernes Hov-Tiene- ste, ej at tale om andre Indretninger, som Teilbræn- ding og deslige, der findes ved adskillige Gaarde, hvortil Hoverie Bønderne maae besørge det fornødne Ildebrand af Brænde eller Tørv, saavel som Leer og andre fornødne Ting, efter enhver Indretnings Be- skaffenhed. Saadant Hoverie kan da ikke under det fornødne til Avlingens Drift bestemmes, og saadanne Ting kunde muelig foraarsage, at en Deel Proprie- taire vel ønskede at blive befriet for at efterkomme den allernaadigste Forordnings Bydende. Hvad Tiden angaar, der allernaadigst er fastsat for Hovbonden at møde og igien bortgaae ved Hov Tienestens Forret- ning, da synes sammes Fastsættelse saa nødvendig, at Hoveriets Bestemmelse uden det ikke kunde be- staae.

Friderichsberg 6te December 1769.

Westerholdt.“

Foruden ovenstaaende indhentedes ogsaa Erklæring fra Landinspektør Bærner, der i det hele og store sluttede sig til Westerholdt, idet han bl. a. skriver, at naar Ansøgerne kan bestemme deres Hovedgaardes Størrelse, saa kan de ogsaa indrette deres Hovmarker saaledes, at de alle har lige megen Udsæd; sker dette, behøvede de ogsaa alle Aar lige meget Arbejde til Saaningen, og af denne afhænger igen Arbejdets Størrelse med Høsten. Naar man nu forudsætter, at en Plov daglig kan pløje 6 Skpr. Land, en Karl meje det samme paa en Dag, og paa en Dag indage det, saa kan en Proprietær ogsaa let vide, hvor mange Dage han behøver til at pløje, meje og indage.

Vel, indrømmer Bærner, kan Vejret befordre og hindre Høsten, men han mener dog tillige, at naar daarligt Vejr i Høsten indfalder, kan man altid være betænkt paa at anvise de tilsagte Bønder andet Arbejde, som ellers ikke burde foretages før efter Høsten, f. Eks. age Møg ud, bryde Jorden og grave Grøfter etc.

Ligeledes er det let at bestemme den Tid, han behøver til Tærskningen, og skulde et frugtbart Aar indfalde, som forlænger Tærskningen, maatte andre Arbejder opsættes.

Saaledes mener Bærner, at det øvrige Arbejde uden for Sæd og Høst samt Møgagning, Tilførsel af Bygningsmateriale og Brændsel lader sig bestemme i Henseende til Tiden paa Aaret.

Naar man iøvrigt kender Hovmarkens Størrelse, Bonitet og Brug, Antal af Hovbønder, saa kan det Arbejde, en Hovedgaard behøver, let udregnes og bestemmes for enhver Bonde i Uger og Dage Aaret igennem.

Endelig hvad § 4 angaar (Arbejdstiden), da er det, den byder, saavel til Fordel for Proprietæren som for Bonden, thi naar Bonden til rette Tid kommer til Hove, kan Proprietæren ogsaa vente, at det Arbejde, han har gjort Regning paa, kan blive færdigt.

Efter at have studeret disse tvende Udtalelser, der uden videre fejer de gjorte Indvendinger til Side, og tilmed lader ane, at det vist er god Villie, det skorter paa, henlægger Landvæsenskolegiet Sagen uden at værdige Ansøgerne et Svar, og de Herrer maa sikkert ogsaa have haft paa Fornemmelsen, at der intet var at gøre, thi hen paa Efteraaret 1770 indsender de efterhaanden de indkrævede Hoverireglements, der dog ikke ganske er i Overensstemmelse med de givne Forskrifter, idet næsten alle har haft hver sin Maade at udfærdige det paa. Med de Herrers Modstand in mente kan det være ganske rart at se, hvorledes de da slipper om ved Udfærdigelsen.

Naar det i Forordningen krævedes, at Arbejdets Art og Omfang skulde beskrives, sker det saa nogenlunde Fyldest. Medens man er saa temmelig enige om, at der til en Plovdag hører en Plov forspændt med 4 Heste, en Karl til at føre Ploven samt en Pige eller Dreng til at køre, er der ikke nogen større Enighed om, hvor meget der daglig skal udrettes.

Naar der paa Bodumbisgaard daglig skal pløjes 1 Td. Rugland, kræves der paa Nørtorp 12 Skp. og paa Vestervig Kloster 18 Skp., hvorimod Ullerup, Tanderup, Hindsels og Faddersbøl kun forlanger 9 à 10 Skp.

Med en Harve forspændt med to Heste, og en Pige eller Dreng til at køre, varierer Arbejdsyd-

sen fra 4 til 20 Skp. eftersom det er gammel Jord eller Stubjord, der skal harves.

En Dagsrejse anses i Almindelighed for at være 4 à 5 Mil frem og tilbage, naar Vejene er gode, men naar de er „onde“ og dybe kun 2 à 3 Mil, men nogle af Gaardene lader dog kun foretage Rejser, naar Vejene er gode.

Med en fuld Le forstaas en Karl til at høste og en Kvinde til at binde op og rive, hvortil for Faddersbøl og Nørhaagaards Vedkommende kommer en Dreng til at „kratte“, og der skal af disse daglig høstes $1\frac{1}{2}$ Td. af alle Sorter i al Slags Jord. Om Høhøsten siges kun, at Engskifterne har deres gamle Bestemmelser.

Hvad der kan indages af Korn er højst forskelligt. Naar man paa Bodumbisgaard for passende anser 5 à 6 Læs Korn fra de fjernest liggende Jorder og 9 à 10 Læs fra de nærmeste og af Hø henholdsvis 5 og 2 Læs, forlanger Vestervig Kloster 10—12 Læs Korn eller 7 Læs Hø uden at tage Hensyn til Vejlængden, men med Udagning af Gødning er Uenigheden større; Bodumbisgaard forlanger henholdsvis 9 à 10 og 14 à 16 Læs daglig, alt efter Vejens Længde, medens Ullerup forlanger 16 à 20 og 20 à 30 Læs daglig, og Hindsels er endda helt oppe paa 30—40 Læs daglig uden Angivelse af Vejlængde.

Gravning og Hjemkørsel af Tørv er man heller ikke helt enige om. Paa Bodumbisgaard anses det for passende, at en Mand daglig graver 2 Læs à 30 Snese, Ullerup forlanger, at 2 Spader og 4 Folk skal grave 8 Læs à 30 Snese, og Koustrup forlanger af samme Styrke 10 Læs à 24 Snese, Faddersbøl 8 Læs à 24 Snese, hvorimod Hindsels vil have 4—6 Læs à

30 Snese gravet af hver Mand. Hjemkørslen varierer fra 4 til 10 Læs, alt efter Vejlængden, der ikke anføres og af det foreliggende ikke kan udregnes, da kun Ullerup anfører, hvorfra Tørvene hentes, nemlig fra Søborg Eng og Ballerum Kær.

Rensning af Korn skal udelukkende foretages af Kvinder. Arbejdet, der dels finder Sted i Maanederne fra November til Februar og dels fra Marts til Maj samt September—Oktober, er lige saa lidt som de tidligere omtalte Arbejder ens paa de forskellige Gaarde. I første Periode skal der daglig paa Nørtorp renses 6 Td. Rug og Byg eller 16 Td. Havre, og i anden Periode henholdsvis 8 og 20 Td. Paa Bodumbisgaard er Tallene 8, 10, 10 og 20, paa Faddersbøl 10, 16, 12 og 20, og paa Ullerup fordres 10, 20, 12 og 24 Td., alt strøget Maal.

En Beskrivelse som foran anført findes dog ikke anført i Reglementerne for Lyngholm og Helligkildegaard (Reglementer for Irup og Ulstrup savnes). Christen Ørsnæs slipper i det hele taget let om ved sit. Den eneste positive Oplysning er, at han har 41 Gaardmænd, hvoraf kun 20 gør Hoveri, samt 13 Husmænd. Ellers indskrænker han sig til at fortælle, at han selv holder saa mange Folk og Bæster, at han ved disse lader Halvdelen af Arbejdet udføre, og den anden Halvdel maa da Bønderne tage sig af saaledes, at der er tre Mand om hver Plovs Arbejde, og de kan med Lethed paa en Dag pløje til hver Slags Sæd, og i Harvetiden kan Arbejdet endda naas paa en halv Dag. Af Rejser forlanges ingen; der skal kun køres Byg til Udskibning en Fjerding Vej fra Gaarden. I Høsten fordrer han, at en Mand skal meje 1 Td. Byg daglig. Af Tørv skærer han selv de fleste, kun for-

langer kan 3 à 400 Stk. af hver Plov, og de tre Mænd maa da være saa længe om det, som de lyster.

Jørgen Ring til Lyngholm, der har 17 Gaardmænd, hvoraf kun een er hovfri, samt 17 Husmænd, gaar ogsaa udenom de stillede Spørgsmaal, men giver dog en ganske god Redegørelse, hvoraf det fremgaar, at han just ikke besværer sine Bønder med strengt Hoveri. Han skriver bl. a.:

„Bønderne har hvert Aar, naar Vejret har villet tillade det, høstet alt Kornet paa 1½ Dag, indaget det paa 1 à 1½ Dag, slaaet Hø i 2 Dage og indaget det paa 1½, gravet Skotørv (Skudtørv) 2 Dage, indaget dem paa 1, gravet Fladtørv ½ og indaget ½. Lyng plejer de at slaa hver for sig, naar de bedst har Lejlighed dertil, ellers kan det gøres paa 1½ Dag. Pløje Rug i 2, saa og harve 1, Pløje til Byg 2, Saa og harve 2, blande Gødning 2, udsaa og sprede 2. Hvor mange Folk, hver Plov bruger til saadant at forrette, afgør Bønderne selv, det kan være mig det samme enten de bruger een eller 2 Dage til saadan deres forretning, saasom Hovedmanden i hver Plov er mig ansvarlig for sin skiftes ordentlig og rette behandling, mens Bønderne, som ere folkerigt, seer helst at bruge de fleste Folk til Hove, for des snarere at komme Hjem til deres egne Arbeider, og er det skeet her ved Gaarden i min tiid, at de Et Aar har Høstet ald Kornet i 1 Dag og indaget samme i 1 Dag, som var 2 Dage til Hove i Høst, den øvrige tiid havde de til deres egen biering, thi det er at observere, at her til en Plovs arbeide hører almindeligst 4 à 5 Beboere, som for Exempel Peder Christensen gjør arbejde af 2 Bester, Peder Michelsen ligesaa, Christen Heede ligesaa, endnu Huusfolk i samme Plov, Lars

Lykke een saa kaldet Halv Hielp, Christen Skræders Enke ligesaa. Disse udgør een saa kaldede Heel Plov og skal de tvende Huusmænd, som sidst er indført, gjøre ligesaa meget Haandarbeide, som hver af de 3 første, der er kjørende Bønder, hvilke, naar de hver 2 ja i travle tiid 3 Mennesker til Hove (efter eget Paalæg mellem dem selv) bringer begge Huusmændene ligesaa mange, hvilket gjør at Bønderne, som her er meere folkerigt end andre steder, snarere og med mindre besværlighed kand forrette deres Hovarbeide, men at bestemme enhver Bonde sit Arbeide især, vilde blive mig fast umueligt, saa utaaleligt, vidtløftigt for vedkommende at giennemlæse, da faae af Bønderne gjør lige meget Arbejde; vil derfor ønske og formoede, at denne forandring i Bestemmelsen (som er den tydeligste maade efter Godsets Beskaffenhed skee kand) Naadigst maae vorde andseet her at have skeed; thi at andføre Hvor meget arbejde enhver dagl. skal gjøre, finder ingenlunde steed her, Saasom de fleste ere smaa Beboere, og faae eller ingen tiid kand faae fuld Dags arbejde at forrette, undtagen Nyeindretning blandt Bønderne skulde foretages, Som kuns vilde foraarsage stoer Confution iblandt dem, og deres største skade, Hvorfore den nu saaledes Underdanist incinueres“.

Som det fremgaar af foranstaaende, inddeles de hoverigørende Bønder i Plove, til hvilken Enhed der saa svarer et vist Arbejde. Naar Landmaaler Westerholdt anfører, at de fleste Gaarde ikke har over 4 Td. Hartkorn, de fleste mindre, er det paa det nærmeste rigtigt, og da han i sin Beregning over det nødvendige Hoveri gaar ud fra en Gaard af denne Størrelse, skal ogsaa her anføres, hvad der forlanges

af en saadan Gaard. Af 10 thylandske Godser kræver de 7, Bodumbisgaard, Faddersbøl, Nørhaagaard, Todbøl, Ullerup, Koustrup og Tanderup, af en Gaard af nævnte Størrelse $\frac{1}{2}$ Plovs Arbejde, medens Hindsels og Vestervig Kloster kun $\frac{1}{3}$, hvorimod Nørtorp fordrer $\frac{2}{3}$. Denne Brøk er desværre et meget unøjagtigt Maal, hvad der tydeligt fremgaar af de forskellige Gaardes Forlangende med Hensyn til Spandage og Gangdage, idet 3 af Gaardene anfører Tallet paa disse Dage, der fordres af Ploven. Hindsels sætter en Halv Plov til 2 à 3 Spanddage og 3 à 4 Gangdage i Høsttiden og henholdsvis 1 og 2 udenfor denne. Nørtorp vil i Høsttiden af en hel Plov have 1—2 højst 3 Spanddage og 4—6 Gangdage og udenfor denne Tid 1 à 2 Dage ugentlig, medens Tanderup lader en hel Plov yde 1—3 Dage af hver Slags i Høsttiden og 1—2 Dage udenfor. Det vil heraf fremgaa, at Hindsels faktisk forlanger mere Hoveri af en Gaard paa 4 Td. Hartkorn, selv om Plovinddelingen kunde tyde paa det modsatte.

Bodumbisgaard ansætter ikke en Plovs Ydelser i Dage, men i Arbejdspræstationer, idet der her forlanges, at en hel Plov aarlig skal pløje, besaa, harve, høste og indbjerge 7 Skp. Rug, 1 Td.. Byg, 3 Td. Havre, alt strøget Maal. Paa Vestervig Kloster skal der ugentlig ydes 1 Spanddag samt 1 Gangdag af en Karl, 2 af en Pige eller Dreng, og disse Folk skal gøde, pløje, høste og indage 3 Skp. Rugsæd af Hovedgaardens i Sæd værende 9 Marker. Gødningen er dels Møg og „dels en Slags Leer, som kaldes Mergel“. Faddersbøl sætter Antallet af Dage til 1 à 2 højst 3 ugentlig i Høst og Sædetid, men udenfor disse Tider kan der ikke ansættes noget vist.

Er Hr. Kjørulf ikke særlig ivrig efter at fastsætte Dagantallet, er han derimod yderst præcis med Angivelse af, hvad han ønsker udrettet, og til den Ende giver han i Modsætning til de andre en meget detailleret Forklaring i Hoverireglementet for Faddersbøl.

Hovedgaardens Indmark er inddelt i 9 Aars Indtægt, der hviler i 5 Aar og bruges i 4. Hertil anvendes 4 Plove med 6 Heste til hver, hvortil kommer en Plov, som han selv holder, og som deltager i Arbejdet paa lige Fod med de andre. Hver Plov har af Indmarken 4 Skifter, hvert Skifte paa 8 Skp. Rugsæd, at pløje, besaa, harve, høste og indbjerge.

Om Efteraaret lægges Indtægtsjorden til Gødningsrug, som gøres paa $1\frac{1}{2}$ Dag med 1 Plov af hver hel Plov, der ved Mikkelsdagstider pløjer 1 Skifte til Gødningsrug og 1 Skifte til anden Rug, hvilket kan gøres paa 2 Dage. Otte Dage derefter harves, enten paa een Gang med 2 Harver af hver hel Plov, eller 2 Gange saaledes, at Gødningsrugen saas og harves $\frac{1}{2}$ Dag, og 1 à 2 Dage derefter den anden Rug. Til hver Harve hører en Pige eller Dreng til at køre samt en Karl til at saa.

Om Foraaret pløjer hver hel Plov et Indtægtskifte til Havre, som med 1 Plov af hver hel Plov kan gøres paa een Dag, og siden tilsaas og harves med 2 Harver $\frac{1}{2}$ Dag. Samtidig pløjer hver Plov sin Part af Havrelandet, som kan gøres med 1 Plov af hver hel Plov paa $1\frac{1}{2}$ Dag, og derefter saas og harves med 3 Harver $\frac{1}{2}$ Dag.

Gødningsbygafaldet pløjes, saas og harves med 1 Plov, 2 Harver og behørig Folk af hver hel Plov paa 1 Dag, regnet fra Middag til Middag. Byg og

Havresæden skal 9—12 Dage efter at Sæden er i Jorden overharves, hvilket kan gøres paa $\frac{1}{2}$ Dag.

I Høstens Tid skal Plovtjenerne høste og opbinde Kornet og Afgrøden paa de Skifter i Ind- og Udmarken, de pløjer og saar, som i alle Kornsorter kan gøres med 2 Leer, 2 Folk til hver, paa højest $2\frac{1}{2}$ Dag. Naar Kornet er vejret og tjenligt til at føres i Lade, skal det højest daglig gøres med 1 Vogn og 3 dygtige Folk af hver hel Plov. Saa længe Kornet staar paa Marken, skal Plovtjenerne røgte det, rejse og tilsé det, naar det behøves, og de derom bliver tilsagte, men det andet Arbejde, der ikke hidrører fra forskrevne, er de befriede for i Pløje-, Sæde- og Høsttiden, Tærskning og Rensning om Foraaret undtagen.

Faar og Lam vadskes 2 Gange om Aaret, hvortil behøves 2 Kvinder til at vadske og en Dreng til at trække til af hver hel Plov, hvilket kan gøres paa $\frac{1}{2}$ Dag. Til at klippe Lammene, som sker omkring St. Hans (de gamle Faar bliver saavel Foraar som Efteraar sammen med Lammene klippede af Nørhaagaards Tjenere), dertil bruges 2 Kvinder af hver hel Plov, hvilket kan gøres paa $\frac{1}{2}$ Dag.

Gaardens Forsyning med Brændsel skal der naturligtvis ogsaa sørges for. I Heden ved Gaarden graves og rejses, stakkes og hjemføres aarlig 5 Læs Sandtørv à 12 Snese af hver hel Plov, hvilket af en Karl paa 1 Dag kan graves og paa $\frac{1}{2}$ Dag hjemføres af 2 Vogne af hver Plov. Ligesaa 5 Læs Skudtørv à 24 Snese fra Gaardens egen Eng, hvilket besørges af en Karl og en Dreng eller Pige af hver Plov paa 1 Dag, og hjemføres af 2 Vogne fra hver hel Plov paa $\frac{1}{2}$ Dag. Naar Kornet er i Hus, for-

skaffer hver hel Plov 3 Læs Lyng fra Gaardens Hede, hvilket kan gøres af 2 Folk i 2 Dage og 1 Vogn paa 1 Dag af hver hel Plov.

Høhøsten ordnes saaledes, at hver hel Plov har sit Skifte i Gaardens Enge, som med 2 Leer og 2 River kan slaas og rives paa 2 Dage, samles og indkøres af 1 Vogn og 4 Folk paa 1 Dag. Høslet paa Baarerne er højst 2 Aars Indtægt, 16 Skifter, hvoraf tillægges hver Plov at slaa, rive og hjemføre 2 Skifter, som kan gøres paa 1 Dag.

Til Dækning af Møddingerne og Gødningens Forøgelse har hver hel Plov med 2 Vogne og 2 Folk til hver at føre Jord og blande Møg i 2 Dage, naar det gøres fornødent. Ligeledes skal en Vogn af hver hel Plov $\frac{1}{2}$ Dag føre et Lag Jord paa Møddingerne, naar Gødningen er kørt ud. Faaregødningen blandes om Foraaret med Jord paa sædvanlig Sted, hvilket kan ske med 1 Vogn og 2 Folk af hver hel Plov paa 1 Dag. Hver Plov gøder 1 Skifte aarlig, Gødningen udkøres og spredes paa Marken, enten det hele om Efteraaret eller noget deraf om Foraaret, hvortil bruges 2 Vogne og 4 Folk af hver Plov.

I Sveistrup Lergrav afhentes af hver Plov aarlig 18 Læs Ler, der paaføres den anviste Jord, hvilket kan gøres med 2 Vogne og 2 Mand paa 1 Dag.

Hvert 5. eller 6. Aar opsættes ny Jordfold til Studene, hvilket kan gøres af 2 Vogne med 2 Mand i 2 Dage, ligesom Folddiget repareres 1 à 2 Gange i Løbet af Sommeren med 2 Vogne $\frac{1}{2}$ Dag. Naar det behøves, skal der af hver Plov aarlig ved Hovedgaarden opsættes 4 Favne Jorddige, som kan gøres af 4 Folk og 2 Vogne paa $\frac{1}{2}$ Dag. Til at grave Grøfter udkræves 2 Mand af hver Plov paa 1 Dag.

Til Murreparationer skaffer hver Plov 2—6 Læs Leer aarlig, hvilket kan ansættes til $\frac{1}{2}$ Dags Kørsel.

Det Plovlaug, der bestaar af Niels Christensen Søe og Christen Thomsen Kirch, tærsker 1 Dag om Ugen med 1 Karl i hele Tærsketiden.

Plovtjenerne skal udskibe Gaardens Korn til Thisted, Klitmøller eller Stenbjerg Strande, som er 1 Dags Rejse. Undertiden skal der tages Bygnings-tømmer med tilbage.

Foruden foranførte Arbejder behøves til Kornets Kastning og Rensning, Engenes Rensning, Syarbejde for Tækkeren, Kalkslagning etc. 15 Dage af hver hel Plov.

Endelig skal der fra Sveistrup Sø, Mejel Sø eller Søen ved Nørhaagaard skaffes Ravl til at binde Kornet med, ligesom Faddersbøl Borge- og Ladegaards Huse aarlig skal forsynes med Myndtørv.

Som antydet af Landinspektør Westerholdt var der til mange Hovedgaarde købt anseelige Tiender, hvilket ogsaa gælder de her omhandlede Hovedgaarde. Saaledes har Bodumbisgaard Bodum, Ydby og Hurup Sognes Kirketiende, 65 Td., Faddersbøl Nørhaa Sogns Kirketiende og Kongetiende, 50 Td., Helligkildegaard Hvidbjerg Sogns Kirke og Kongetiende, 129 Td., Lyngholm Hvidbjerg Kirke og Kongetiende. Nørtorp angives at have 40 Td. Kirketiende og 11 Td. Kongetiende, men der siges intet om hvilke. Tanderups Tiender er meget omfattende, idet der til denne Gaard hører Bedsted Sogns Kirketiende, 28 Td., Kongetiende af Sognene Hurup, Hassing, Lodbjerg, Giettrup, Helligsø, Ydby, Skyum samt Halvdelen af Bedsted og Staxtrup, ialt 177 Td. Koustrup nøjes med Sønderhaa Sogns Kirketiende

paa 20 Td. og Hørdum, Hørsted og Sønderhaa Sognes Kirketiende, ialt 63 Td. Todbøl har erhvervet Kallerup og Skjoldborg Sognes Kirketiende, 46 Td., og Hundborg, Sjørring, Kallerup og Skjoldborg Sognes Kirketiende, 84 Td. Ullerup har Hillerslev og Kaastrup Sognes Kirketiende og Halvdelen af Sennels Sogns Kirke- og Kongetiende. Vestervig Kloster har kun Vestervig Sogns Kirke- og Kongetiende, men disse beløber sig ogsaa til 226 Td.

Nu fremgaar det ikke af Reglementerne hvilken Forøgelse af Hoveriet Erhvervelsen af disse Tiender har foraarsaget, men nogen uvæsentlig Del af Byrderne har det sikkert ikke været.

Selv om disse Hoverireglementer kun fik en kort Levetid, erfarede man dog gennem dem, at der ikke i nævneværdig Grad var taget Hensyn til Forordningens § 11, der udtalte Haabet om, at Proprietærene ikke vilde forøge Bondens Byrder, naar det overlodes dem Frihed til at bestemme Hoveriet. Imidlertid var Struensee kommet til Magten, hvilket som bekendt gav Udslag i en lang Række Forordninger, der ikke alle var lige vel overvejede, hvilket ogsaa gælder Forordningen af 20. Februar 1771 om Bestemmelse af Hoveriet. Meningen med denne var ikke til at tage fejl af i Hovedsagen. De fleste Proprietærer havde ved forrige Forordning gjort Paastand om ubilligt Hoveri, og da Billighed maatte fordre, at Bondens Byrder og Pligter ikke alene skulde være bestemte, men ogsaa taalelige, gives der nu ganske bestemte Regler at følge, idet Hoveriet nu ansættes i Forhold til Hartkorn og Skovskyld. Desværre omtaler Forordningen ikke Husmændene, hvorved opstaar en Del Vanskeligheder, da ikke saa

faa Husmænd nægter at gøre Hoveri under Henvisning til, at der ikke skal gøres Hoveri af Fjerdingkar og Album, men inden man i Landvæsenskolegiet og Danske Kammer havde naaet at tage Standpunkt til de mange indsendte Klager fra og over Husmænd, er Tidens Hjul løbet videre. Struensee er styrtet og afløst af den konservative Guldberg, der som bekendt skal have udtalt, at „Bondens Aag ikke kan afkastes, uden at Staten i alle sine Grundvolde skal bæve“. De fleste af Struensees Reformersættes ud af Kraft, bl. a. ogsaa hans Hoveriforordning, der afløstes af den reaktionære Forordning af 12. August 1773 med den Motivering, at det ved den forrige bestemte Hoveri ikke har været tilstrækkeligt til Hovedgaardenes Drift. Den nye, der i 17 lange Punkter beskriver Bondens Arbejde, maa sikkert have været særdeles tilfredsstillende for Godejerne, eftersom Bønderne nu forpligtes til at forrette Hoveri efter Egnens gamle Skik og Brug, hvilket vage Begreb naturligvis sagde det samme som aldeles ubestemt Hoveri. Arbejdstiden blev saaledes ikke ubetydeligt forøget, ligesom Middagspausen, selv paa en 12 Timers Arbejdsdag, indskrænkedes til 1 Time.

Uden Lovbestemmelser om Størrelse, og formedelst den forbedrede Dyrkning af Hovedgaardene, krævedes stadig mere Hoveri, hvorved Antallet af Hovdage i betænkelig Grad nærmede sig Summen af Aarets Arbejdsdage. Med Guldbergs Afgang var denne Undertrykkelsens Tid forbi; den endelige Frigørelse nærmede sig, Hoveriet afløstes ved frivillige Overenskomster, og endelig ved Forordningen af 6. December 1799 fastsættes, at Hoveriet atter skal

være bestemt, ligesom rette vedkommende indbydes til at indgaa Foreninger om Hoveriet, og i Fald saadanne ikke indgaas, beskikkes Kommissarier til ved Mægling at bevirke saadanne, eller i manglende Fald at afsige Kendelser mellem Parterne.

*

Kilder:

Hoverireglementer, indsendte i Henh. t. Forordn. 6. Maj 1769, Dueholm, Ørum og Vestervig Amter.

Generallandvæsenskollegiets Journalsager 721 og 764/1769.

Da Jegindø fik en ny Skole.

Ved P. L. HALD.

EFTER AT Amtsskoledirectionens Circulære angaaende Skoleundervisningens Begyndelse overensstemmende med Skoleordningen af 29. Juli 1814 var fra Prædikestolen tilkjendegivet *Jegindø* Menighed, og Menigheden saaledes var underrettet om, at denne Begyndelse skulde tages fra 1. Febr. d. A. havde Skolecommissionens samtlige Lemmer Møde i Præstegaarden d. 6. Februar tilligemed Skole Læreren og de fleste skolepligtige Børn, for at faa Børnene fordelte i de Klasser og Afdelinger, hvortil de maatte høre. Ved dette Møde blev bestemt, at Børnene af de forskellige Klasser skulde af Mangel paa Rum kun besøge Skolen hveranden Dag. Ligeledes blev baade Børnene og de af Forældrene, der var tilstede, formanede til at iagttage deres Pligter i denne Henseende, saavel som Skolepatronen ordet at besørge den befalede sorte Tavle i Skolen og at erindre Kirkeejeren at foranstalte Bænke i Kirken til Konfirmanterne og den syngende Ungdom uden Henstand.“

Jegindø Sogns Skolekommission d. 6. Februar 1815.

P. L. Søb. Lars Jensen. Christian Adriansen.

Saaledes begynder en gammel Skoleprotokol fra Jegindø, og da den indeholder adskillige Ting af Interesse fra den afsides liggende Ø og fra den Tid,

da Skoleloven af 1814 førtes ind i Livet, skal der med den som Grundlag fremdrages et og andet vedrørende denne Overgangstid.

Allerede d. 9. Marts var Skolekommissionen igen forsamlet til Møde, hvortil ogsaa Beboerne var indvarslede i Anledning af, at man skulde have en ny Skolebygning opført. Man opnaaede hurtig Enighed om efter fremsat Ønske fra Beboerne at udskyde Opførelsen af en helt ny Skolebygning til næste Aar under Forudsætning af, at Amtsdirektionen vilde approbere dette Ønske. Læreren erklærede sig villig til, mod at hans Lejlighed blev holdt i forsvarlig og beboelig Stand, at vente endogsaa i fire Aar, saa man blev enige om foreløbig at opføre en ny Bygning til Skolestue. Direktionen maa have imødekommet denne Ordning, for i Løbet af Sommeren 1815 opførtes saa en ny Bygning, men kun selve Skolestuen. Dette Arbejde gav naturligvis Anledning til Afholdelse af flere Skolekommissionsmøder, saaledes den 13. September, hvori „erindres brolagt Fortov omkring Skolen, Hullernes Fyldning Syd for Skolen og Skolestiens Anlæggelse for Beboerne østen Kæret, hvortil ønskedes Distriktsbeboernes Virksomhed snarest muligt paa det Skolegangen saa snart muligt kan begynde“.

Ved Mødet d. 14. November blev der for Skolestuens Vedkommende bestemt, at der „skulde opslaaes Hylder til Bøger og for Anstalt for Skolebørnene til at lægge deres Mad, Vanter etc. paa“. Ligeledes, „da Pladsen for samtlige Skolebørn, naar de var forsamlede, var for knap ved de hidtil anskaffede Borde og Bænke, især i de Timer, da der skrives og regnes, saa skulde der for at afhjælpe denne

Mangel og befordre Bekvemmelighed tillige for de Børn, der skulde høres paa deres Lektier eller foresættes Lektie, anskaffes et Bord eller maaske bedre 2 smalle Borde midt paa Gulvet lige for Skolelærens Plads saa snart som muligt, saavel som og de fornødne Skrivematerialier for Skolebørnene.“

Den ny Skolebygning kostede 1600 Rbd. foruden de Materialier og det Arbejde, der blev leveret gratis af Distriktets Beboere. Til Skolestuens Brug blev der købt 24 Katekismer, 12 Lærebøger, 24 Tonboes Bibelhistorie, 24 Justes ABC, 18 Justes Læsebøger og 1 Jørgensens Materialier 2. Del til Brug for Læreren; hertil kom saa Papir, Tavler og Grifter.

Man havde nu faaet en ny Skolestue, selv om den ikke var blevet helt færdig, idet der efter Overslag endnu skulde kostes 140 Rbd. paa den; men dette søgte man at trække ud saa længe som muligt, og der blev da heller intet foretaget i 1816.

I Begyndelsen af 1817 afholdtes Møde i Anledning af nogle „smaa Indretninger“, som Skolepatronen fik Ordre til uophørlig at lade anskaffe, nemlig et Par Hylder over Kakkellovnen til at lægge Bøger, Skolejournaler og Papirer paa, for at de ikke skulde ødelægges af Fugtighed, samt en lille Bænk ved Siden af Kakkellovnen til Børnene at lægge deres Huer og Vanter paa; mere blev der ikke forhandlet.

For 1818 afgiver Skolekommissionen Beretning d. 27. Maj over Skolegangen i det forløbne Aar, af hvilken man lægger Mærke til, at de paa „Jegindø værende skolepligtige Børn har efter Omstændighederne udvist flittig Skolegang og med Sandhed kan siges, at nogle Fædre har udmærket sig ved, at lade deres Børn næsten uafbrudt søge Skolen saa ofte

Vejrliget, Vejene og Sygdomme ej har hindret; det var at ønske, at saadanne sjældne Fædre kunde nyde den Glæde, at se deres kære Smaa gøre den forønskede Fremgang i Forhold til deres Alder og Fatteevne“. I næsten 6 Uger (Januar og Februar) havde Skolegangen været afbrudt paa Grund af daarligt Vejr og Føre, og „dog saa man ikke sjelden nogle Børn desuagtet jævnlgt at indfinde sig“.

„Af Øens Beboere i Almindelighed og nogle i Særdeleshed gøres megen Klage over den vedholdende Sinkning i Fuldførelsen af den i Aaret 1815 opførte grundmurede Skolebygning, da samme endnu mangler adskillige indvendige Indretninger, uagtet der aarlig er indgivet de befalede Overslag saavel over Udgifterne som over sammes Ligning paa Distriktets Beboere, hvilke flere Gange af Amtsskole-direktionen er approberet, men til Dato ikke efterkommet, Vindueskarmene ere ej endnu malede, og det som værre er, kan ikke oplukkes af Mangel paa Beslag“. I Løbet af Sommeren maledes dog Skolen.

For sidste Halvaar 1818 menes der i Indberetningen, at Skolevæsenet har forbedret sig betydeligt, og der fremhæves igen Beboernes Villighed til at lade Børnene søge Skolen, og saa tilføjes: „Jegindboens Forfatning er i Almindelighed meget tryk-kende, hvilket de hyppige Udpantninger beviser, han nødes derfor til at indskrænke sig med Folk og lader sine Børn, hvilke han selv højlig kunde behøve, ofte tjene uden for Landet for en saare liden Løn, ja vel endog for den bare Føde, de mindre Børn af 6—7—8 Aars Alderen kan gøre megen Gavn hjemme ved at røgte de mindste Kreaturer fra Naboens Ejendom, da den meget strenge men ligesaa velgørende Hegns

Forordning paa visse Steder paa Øen nøje gaar i Opfyldelse“. Skolen var blevet repareret, men Vinduerne manglede endnu Beslag og „altsaa ikke kunde aabnes, hvilket dog er højst nødvendigt“. Om Skolelærer Wedby synes Distriktets Beboere at være nogenlunde tilfreds, „da der aldeles ikke føres nogen Klage; og Kommissionen kan — i Henseende til hans moralske Karakter — bevidne, at Wedby er en ædruelig og sædelig Mand, der ikke i mindste Maade viser noget Anstød“.

Imidlertid var Lønnen for Wedby¹⁾ saa ringe, at han søgte at forbedre Indkomsterne, og da han ansøger om at faa Tavlepenge, som hidtil var ham forment, henvender han sig til Biskop Jantzen, da han d. 15. Februar 1819 visiterede paa „Jegen“. Da han over for denne hævdede, at Tavlepengene tilfaldt ham, da han ikke ved den approberede Plan havde faaet Godtgørelse for disse, gav Biskoppen ham mundtlig Tilladelse til at forøge sin Indkomst med disse. Præsten skriver herom i Skoleprotokollen: „Desaarsag tilegnede Wedbye sig straks, hvad der faldt af Tavlepenge, men bad mig tillige flere Gange, at jeg desangaaende vilde skrive til Amtsskoledirektionen; endelig tilskrev jeg Direktionen d. 8. Marts, men da Wedbye ikke straks blev underrettet, blev han utaalmodig, og i egen Person spadserede til Hs. Højærværdighed Herr Amtsprovst Bendix for, som

¹⁾ Læreren hed Erik Wedby; han var først Degn i Kallerup (Hundborg Herred), hvor et Degneembede blev oprettet 1808, og tillige Skoleholder. 1812 kom han til Jegindø, hvor hans Løn udgjorde 6 Tdr. Rug, 1 Td. 4 Skp. Byg in natura samt 8 Læs Mosetørv og 18 Læs Hedetørv.

en Terbullinis at tale sin Sag; men bekom aldeles intet tilfredsstillende Svar; omsider bekom jeg N. Arrøe Müller Skrivelse af 8. April saalydende:

„I behagelig Skrivelse af 8. f. M. har D. V. hos Directionen forespurgt „om Skolelærer og Kirkes Vedbye kan tilkomme de Tavlepenge der falde ved Brylluper, Barnedaab, Barselkoners Kirkegang og ved Cominion“, hvilke hans Formænd i Embedet skal have oppebaaren; hvorhos De anmærker, at Stiftets Biskop paa sin seneste Visitats hos Dem har yttret den Formening at Tavlep tilfalde bemeldte Vedbye, da han ikke har nydt Godtgørelse derfor efter den approberede Plan“. I Anledning heraf undlade vi ikke at melde: Dersom endog Vedbyes Formand har oppebaaren de Tavlep., hvilke bleve henlagte til Omgangsskoleholderen eller Medhjælperen, den gamle Degn da havde, efter den saakaldte „Repartition for Jegindøe Skole den 9. August 1742“, hvis 3 Post lyder saaledes: „hvad Tavlepenge, der aarlig maatte indkomme, nyder han disses Beløb, de Mulcter og Bekkenpenge, der aarlig maatte indsamles, kan blive anvendte til fornødne Bøgers Indkjøb for fattige Børn“, saa kan her ikkun forstaaes de Tavlepenge, som efter Fordordn. 1739 art. 31 falde ved Barne-daab, Brudevielse og Begravelser „hvilke da bleve henlagte til Skolekassen, men ingenlunde Tavlepenge ved Cominionen m. v. hvilke ved Regl. 5 Julij 1803 § 46 ere bestemte til *Fattigkassen*. Vel kunde det synes, som Vedbye havde Fordring paa den anførte Indtægt, da Formændene har nydt samme, men — ses hen til den Forpligt, der ved Kaldsbrevet af 28. Novbr. 1812 er paalagt nuværende Kirkesanger og Skolelærer,, at han skal underkaste sig de Forandrin-

ger, der i Henseende til Skoledistrikt *Embedsindkomster* m. v. maatte blive fastsat i den nye Anordning om Skolevæsenet „og betænkes tillige, at Degnens Tavlepenge har været saa ubetydelige, at Pastor Søe i sin Indberetning til Amtsskoledirektionen af 20. Novbr. 1814 anfører: Degnens Tavlepenge have for sidste Aar været: Intet — saa fatter man ey lettelligen, hvorledes Vedbye kan tro sig beføjet til at fordre Tavlepenge, og endnu mindre, hvorledes det kunde falde ham ind, at besvære Herr Biskoppen paa sin Visitats med Andragende i en Sag af saa liden Vigtighed. — Dersom Vedbye ved den approberede Plan endog var tillagt *mindre* end hans Formand „havde han ingen Grund til Klage, men tages i Betragtning, at han i Stedet for Lysepenge (3 Rbd. 2 Mark S.) og Skoleløn (2 Rbd.) ialt 5 Rdlr. 2 M. er tillagt 1 Td. 4 Skp. Byg, saa skjønnes det ikke, at han ved denne Forandring har tabt noget. — Directionen har derfor med Misfornøjelse erfaret Sgr. Vedbyes Tilbøjelighed til at beklage sig over, at hans Indtægter ere ved den approberede Plan formindskede, hvilket jo ikke forholder sig saaledes, og man ønsker, at han i Roelighed vil nyde det Brød, Forsynet har tildelt ham, og hvilket Directionen haaber, han ved sin Flid i Embedet — efter sin Duelighed — kan fortjene.

„De forlangte Tavlepenge kunne saaledes ikke tilstaaes bemeldte Sgr. Vedbye, hvilket herved til-

Præsterne paa Jegindø i det her skildrede Tidsrum var:
Niels Christian Søe, ²⁷/₁₁ 1801—1816.

Niels Arøe Muller fra ²²/₅ 1816—død ⁴/₇ 1826.

Præsteembede blev ¹⁰/₁ 1827 lagt til Søndbjerg-Odby, og Præsten var Frederik Haugaard. (Wiberg.)

meldes Deres Velærværdighed til egen fornøden Underretning og behagelig Bekjendtgørelse for Skolelærer og Kirkesanger Vedbye paa Jegindø.

Skoledirectionen for søndre Thisted Amtsprovsti 1819,
8. April. *Faye. Bendix.*

Af de følgende Indberetninger faar man fremdeles at vide, at Skolegangen er god, „men kun Skade, at man hos nogle endog meget flittige skolesøgende Børn ikke just sporer den forønskede Fremgang“. Gang paa Gang betones de daarlige økonomiske Forhold paa Øen. Saaledes hedder det 1819 „Fra Skole-Eksamens Dato og indtil Pinseugen er forbi vedblive Skolegangen at ophøre her paa Jegindø, og for i Sommer vil den kun blive meget liden, ja næsten ingen; thi Øen er i en saare trykkende Forfatning, ey at tale om den gyselige Penge-Trang, men endog Korn-Mangel er høyst trykkende. Tre Familier med mange Børn er gaaede fra Hus og Hjem, og Landet er i en beklagelig Forfatning“. Om Vedbye hedder det, at han passer — i Betragtning af hans Alder og Evner sit Embede ordentlig og vel, han er stadig i Skolen og jeg N. A. Müller har ved mine Skolebesøg, som ere jævnlige, aldrig savnet ham af Skolen, hans Opførsel uden Embedet er i alle Henseender ulasteligt“.

Men snart faar Piben en anden Lyd. Allerede 1820 skriver Præsten: „Skolelærer Sigur Erich Vedbye blive naturligvis |: jo længere han lever |: jo ældre, men langt fra ikke dueligere i sit Embeds Forretninger, da nogle af Børnene endog gaa tilbage saavel i Inden som Udenadslæsning etc. Jeg N. A. Müller har ved mine Skolebesøg, i al Godhed foreholdet ham sine Pligter i denne vigtige Sag, men det

har ey synderlig frugtet; thi Vedbye er klog nok i sine egne Tanker, ikke vil jeg fortælle, hvorledes han til sine Tider gandske glemmer den Agtelse, han skylder sin Præst; thi saadan hans impertinente Opførsel mod mig har jeg — i Betragtning af hans ældre Aar — ganske overseet og overtiøt“.

Det synes nemlig efter Protokollen at dømme, at Vedby „ikke antog sig alle Børnene med lige Omhu for deres Fremgang“, og Forholdet til Sognepræsten blev efterhaanden ret spændt, hvilket førte til, at Amtsprovsten (Bendix) holdt Visitats i Skolen November 1821, hvilket dog ikke i Protokollen har efterladt særlige Spor, men en el. anden epidemisk Sygdom, der foranledigede en Undersøgelse af Stiftsfysikus Dr. Randrup fra Viborg, blev Aarsag til store Forsømmelser i Skolegangen, hvilket Vedbye da var uden Skyld i.

Aaret 1822 gav Skolekommissionen Arbejde, idet en Skrivelse fra Kancelliet ^{21/8} 22 gav Tilladelse til Indførelse af den indbyrdes Undervisning, samt paa lagde Anskaffelse af et Eksplr. af den approberede Bestemmelse tilligemed de foreslaaede Tabeller. Foruden at Skoletiden bestemmes til hele Dage for hver Klasse, og at Børnene kunde antages i Skolen paa enhver Tid af Aaret, saa kunde indtil videre fastsættes, at et Barn, der havde de befaledede Kundskaber „fuldkomment inde“ efter Skolekommissionens Bestemmelse fritages for den almindelige Skolegang uden Hensyn til dets Alder; dog skal det indtil Konfirmationen være pligtig til at søge Skolen 2 Gange om Maaneden for at repertere det lærte.

I Indberetningen for dette Aar lægges Mærke til, at „den gamle Degn og Skolelærer Erich Vedbye

forestaar endnu som Skolelærer dette vigtige Embede, og imod al Formodning maa jeg tilstaa, at denne gamle Mand har forbedret sig saa meget, at han er mere ordentlig med hvad han omgaas, end han forhen har været, thi nu er Skrivebøgerne ganske ordentlige og Skole-Journalen har faaet et anstændigere Udseende“.

Iøvrigt blev den indbyrdes Undervisningsmetode søgt indført, og i den Anledning sendte Præsten i Januar 1823 et Andragende til Cancelliet saaledes: „Da de høyst fornødne Tabeller til den indbyrdes Undervisning nu er anskaffede og den øvrige Indretning ved Localet, saavidt ske kunde, har fundet Sted i Jegindø-Skole, skulde jeg ikke unnlade herved underdanigst at ansøge det høye Collegium om, at bemeldte Indbyrdes Undervisning, der anses at vilde bringe gode Frugter, maatte herefter benyttes og bruges ved 1ste Classe i ovennævnte Jegindø Skole. Den høyærede Skoledirections behagelige anbefaling beder jeg allerærbødigst maatte denne min Ansøgning gunstigst meddeles“.

At Andragendet blev bevilget siger sig selv, og de fornødne Tabeller, Regnebøger o. s. v. samt yderligere Vejledning for Læreren medfulgte. I Indberetningen for 1ste Halvaar 1823 sporer man en vis Mistillid til Vedby; det hedder: „Øens skolepligtige Børn har i Almindelighed været meget flittige til at søge Skolen, især de sidste Maaneder f. A. om ellers den afgangne Skolelærer Erich Vedbys Angivelse i Skoleprotokollen er rigtig“. Mødet afholdtes den 28. Maj, men da var Vedbye baade død og begravet. Protokollen oplyser nemlig.

„Den gl. Degn og Skolelærer Erich Wedbye døde

d. 24. Marts d. A. Kl. 8te om Morgenen i en Alder af 67 Aar, Hans Dødsfald blev straks anmeldt for vedkommen høye foresatte. Give Gud!!! at man maa worde saa lykkelig at faa en duelig Lærer og især en Mand af god Character, at Præsten ey skal have saa mange Schicaner og Fortrædeligheder, hvilket forhen har været Tilfældet. Dette er hele Sognets — og især Præstens — inderlige Ønske.“

Senere er tilføjet med en anden Haandskrift: Han tog sig af Dage ved Hængning i Laden.

Wedbyes Eftermand blev Peter Obel, som blev indsat i Embedet d. $\frac{8}{6}$ 1823.

Nu kommer Manglerne ved Lærerens Lejlighed frem, og det var ikke Smaating; thi medens man nok havde faaet en ny Skolestue, saa maatte Læreren vedblivende nøjes med den gamle uhyggelige Lejlighed; trods adskillige Paamindelser fra Autoriteternes Side og Lærerens Klage overhørte man dog de meget begrundede Anker. Men den $\frac{24}{9}$ 23 forelaa der fra Amtmand Faye en Skrivelse af følgende Indhold:

„Det er til Amtet indberettet at Jegindø Skoles Værelser til Læreren ikke er i befalet Stand, saaledes skal der i Lærerens Stue mangle Gulv og Kakkelovn samt et Pige-kammer. Foranlediget heraf skulde jeg tjenstlig have Kommissionen paalagt inden næste Maanedes Udgang at foranstalte de ved Skolen værende Mangler afhjulpne, da jeg til den Tid lader Skolen syne, og hvad den mangler anskaffe for Distriktets Regning uden Hensyn til Prisen. Det bemærkes, at Lergulv maa ikke lægges i Lærerens Værelser. Det er Amtet saare ubehageligt atter denne Gang at maatte føre Korrespondance om en Sag, der saa ofte er gennemgaaet, men jeg skal ikke trættes

førend alt efter den approberede Plan til Punkt og Prikke er opfyldt“.

Se, denne Skrivelse stod ikke tilbage i Tydelighed, og efter Protokollen gav Skolekommissionen sig til som sædvanlig at „ventilere og debattere“ denne med det Resultat, at den næste Søndag skulde bekendtgøres for Menigheden fra Prædikestolen. At den nye Lærer var gnaven over den slette Bolig, af hvilken der dog ikke foreligger nogen nøjere Beskrivelse, siger sig selv, og det ser ud til, at han har taget Ophold i selve Skolestuen, hvor et hyggeligt Familieliv har udfoldet sig, som det fremgaar af følgende Indberetning for ²⁸/₅ 1824:

„I Skolen ser det ud som i et Pulterkammer. Skolelæreren med Husgesinde opholder sig daglig i Skolen og afbenytter samme som Dagligstue, Sovekammer etc. Mad. Obel sidder — forved Kakkelovnen — med sin Spinderok, og Pigen har sit Haandarbejde for, hvorledes Andagten hos Børnene er ved saadan Lejlighed indses lettelig, og at Kakkelovnsvarmen ey kan naa til de fleste af Børnene er en afgjort Sandhed. Skolelæreren paastaar af Sognet en Kakkelovn i sin egen Stue.“

Og der tilføjes: „Uagtet de mange Stridigheder mellem Skolelærer Obel og Sognefolkene, saa er Obel dog — næsten hos alle — yndet som Skolelærer, thi han viser ikke i mindste Maade Partiskhed mod Børnene for Fædrenes Skyld, han er en udmærket Kirkesanger og en ganske duelig Lærer, der gør sin Flid med sine Elever, og hans Forhold er ulasteligt“.

Nu blev der endelig taget fat paa Forarbejderne til en ny Bolig for Læreren, efter at Amtsprovst Bendix ogsaa havde erklæret, at Skolelærerens Værelse

aldeles ikke svarede til, hvad Anordningen forlangte til en ordentlig og fornøden Bolig“.

Fra 30. Novbr. 1825—16. Oktbr. 1826 findes ikke nogen Meddelelse om afholdte Kommissionsmøder. I dette Tidsrum er Præsten Arøe Müller død, Lærer Obel bortrejst og Pastor Haugaard, Odby, konstitueret Sognepræst, og en ny Lærer, Bjørndal, er flyttet ind i Skolen. Men lad os slutte dette lille skolehistoriske Billede med den sidste Indførsel i Protokollen af Pastor Arøe Müller, dat. ³⁰/₁₁ 1825, det er en underdanigst Indberetning om Skoleforholdene for Aarets sidste Halvdel:

„1. Hvorledes Skolevæsenet paa Jegindø er beskaffen er desværre alt for bekendt, og desaarsag har Sognet indgivet skriftlig Klage til Sognepræsten under 10. Novbr. med Begæring at paategnes af Skolekommissionen og at indsendes til den høje Amtsskoledirektion, hvilket allerede er sket. Kommissionen har aldeles ikke forsømt sin Pligt med at foreholde alle vedkommende Vigtigheden af deres Børns Skolegang, og Præsten har selv — flere Gange — gaaet omkring i Sognet til Beboerne og saavel i Huset som fra Talestolen talt denne vigtige Sag, samt at de bestemte Mulkter vilde blive Følgerne. Svaret herpaa er denne: Hvorfor skal vi lade vore Børn gaa i Skole?, de lærer jo slet intet af det, de skulde lære, de blive endog ringere, Degnen lader dem raade sig selv etc. etc. Jeg sagde dem desuden, at Amtsprovsten ved sidst afholdte Kirke- og Skolevisitats 26. Juni d. A. saavel i Ministerialbogen som især i Skolejournalen havde tillagt Skolekommissionen Skylden for dette slette Skolehold, men Kommissionen tror sig ikke beføjet til denne Bebrejdelse.

Det er nu Kommissionens underdanige Begæring, at Hs. Højærværdighed, Herr Amtsprovst og Ridder Bendix vil behage ved næste Visitats selv at bestemme Mulkten for Skoleforsømmelse, thi Kommissionen har paa Grund af ovennævnte Omstændighed ej troet sig beføjet til at kunne med Rette mulktene nogen.

2. Skolebygningen er i god og brugelig Stand og Skolelæreren nyder sine Indkomster til rette Tid uden mindste Afkortning i nogen Henseende.

3. Ved sidste afholdte Skoleeksamen 24. Oktbr. d. A. blev førend Eksamen begyndte — en heftig Ordstrid mellem Skolelæreren og Kommissionen, da samme foreholdt Herr Obel, hvor lidt han passede Skolen og lod Børnene rende Ærinder i Skoletiden etc. etc. Obel agtede aldeles intet Kommissionens Udsagn men svarede meget upassende |: for ej at sige grovt :|, at han nok skulde passe sig selv og svare til, hvad han gjorde, og mod Skoleforstanderen var han især grov. Eksamen blev omsider begyndt og tilendebragt, men desværre hverken til Ære eller Fornøjelse for nogen“.

KARAKTERISTISKE LINIER I KRISTEN KOLDS LIV

Ved H. A. RIIS OLESEN.

NAAR Thisted's berømte Sønner skal nævnes, bør Kristen Kolds Navn være paa Hæderspladsen, thi han viede sine rige Evner og store Initiativ til Fædrelandet. Aldrig gik han af Vejen for den Tort, det altid volder at være Banebryder for nye Idéer og Talsmand for det folkelige Frihedsideal paa pædagogisk Omraade. Maaske lidt kantet i sit Væsen, nuvel, men dog en helstøbt Personlighed, hvis Indsats rækker langt ud over det smaaborgerlige imod Idealismens Tinder. Paa den anden Side var han den jævne Bondetype, som ved sin stoute Sokrateskikkelse indgød paa samme Tid Tillid og Respekt. Ved sine kloge Spørgsmaal vækkede han Ungdommens Udviklingstrang og gav dem Lyst til at leve og kende Livets dybeste Hemmelighed.

Han fødtes i Thisted d. 29. Marts 1816 som Søn af Skomager Mikkel Kristensen Kold (født 1790) og dennes Hustru Marie Kristendatter Jannerup. Familien siges at skulde stamme fra Tordenskjolds Kammertjener, som hed Kold, men herfor er der ingen Hjemmel. Af Søskende havde han 5, en Bro-

der og 4 Søstre, alle yngre end han. Hjemmet bestod af hyggelige, lavloftede Stuer og et stort Loft, som Kristen Kold i sine Barneaar nærrede Ængstelse for at betræde, fordi det „spøgede“. Der var ikke megen Tale om Overtro i Kolds Hjem, men Forældrene troede begge paa den Lykke, som Husnissen kunde bringe. Hver Juleaften blev der sat et Fad Grød til Nissen, for at Lykken ikke skulde bæres bort fra Huset, men Spøgelseshistorier og Troen paa Hekseri og onde Aanders Spil vilde Kolds Moder ikke tro paa. Men en Sommeraften, da Kristen var omkring 12 Aar, hørte de alle tre Trin af Træsko paa Loftet, og kort Tid efter trimlede noget sort ned ad Trappen ligesom to Pudler med gloende Øjne. Børnene blev skrækslagne og gemte Ansigterne i Moderens Skød, og denne sagde højt: Vor Herre være med os for Jesu Navns Skyld.. Faderen var ikke til Stede ved den Lejlighed, han var som saa ofte ude at hjælpe i en Arvesag.

Kold blev ellers fodret med mange uhyggelige Historier af tre „Professorer“ i Strømgade. Den ene var en gammel Ungkarl, Murer Jens Kløv, som paa Grund af sit Arbejde i Kirken og Præstegaarde var fyldt med Historier om Gengangere og Spøgelser, og saa levende stod Fortællingen for Kold, at han ofte snappede Benene til sig, naar Historien nærmede sig sit Højdepunkt. Desuden var der et Par gamle Folk, af hvem Kold hørte Eventyr og Røverhistorier. Særlig ventede han spændt paa, naar Helten i Historien viste sig. Da klappede han i Hænderne og raabte: Der er han! Her grundlagdes hans Tro paa Ordets Magt, og det var for ham, som Solen skinnede klarere i disse Huse end i andres.

Moderen stammede fra Jannerup. Hun var temmelig høj med lange, skarpe Ansigtstræk. Til daglig bar hun en Sirtses Hue paa Hovedet, paa Armene strikkede, uldne Ærmer og saa et Hvergarns Liv og Skørt. Naar hun havde revset Børnene, samlede hun dem ofte bagefter og fortalte en Historie, for at faa deres Tanker ind paa en god Vej. I 10 Aar havde hun tjent hos Amtsprovst Carstensen og havde herfra gode, kristelige Minder. Saa meget holdt hun af dette Hjem, at Kristen allerede tidligt besøgte det gæstfrie Præstehjem. Den nye Kapellan, Hans Agerbæk, fik maaske endnu større aandelig Betydning for hende. Hans varme, indtrængende Forkyndelse greb hende stærkt. Som han var, skulde alle være.

Faderen var en forstandig Mand, flittig og nøjsom. Til det sidste elskede han sin Skomagerstol og arbejdede sig efterhaanden op til en Del Velstand, saa han kunde købe en Jordlod, som Kolds Moder fik Tilsynet med. Da Kold var 11 Aar, vilde Faderen have ham paa Skomagerstolen, men efter en kort Tids Forløb blev det opgivet. Amtsprovst Carstensen sørgede for, at han blev Omgangslærer i Faartoft Skole, og det endskønt han kun var i Konfirmationsalderen. Men hans Optræden over for Børn og Forældre var saa moden og forstandig, at Amtsprovsten trygt overlod ham Pladsen. Det var ikke, fordi Moderen agtede Degnene højt. Hun sagde gerne: Naar Degnene bliver gamle, bliver der slaaet Melgrød op paa Væggen med Søm, saa de kan gaa og slikke det af.

Tiden i Faartoft blev udviklende for ham, og det var ham en stor Glæde, da han i 1831 fik Stillingen som Huslærer paa Koustrup hos Proprietær Lille-

lunds 3 Børn. Her var han 3 Aar. Ikke alene tog han sig af Børnenes Undervisning og Opdragelse, men lærte om Aftenen Tjenestefolkene Holbergs Komedier i Folkestuen til uhyre stor Munterhed for alle Parter. 18 Aar gl. kom Kold paa Snedsted Seminarium, hvor Pastor Brammer havde afløst Seminariets Grundlægger, N. Bentzon, som Forstander. Skolens dygtigste Lærerkraft var vel P. Algreen, der allerede som 19-aarig tog sin Lærereksamen med Udmærkelse. Optagelsesprøven var ved gaa Kold imod, men de optog ham dog, „fordi han var en aparte Fyr“. I Begyndelsen følte han sig ikke hjemme og var noget tung i Sindet.

Men paa en Ferie i Salling hørte han den velkendte fynske Lægprædikant Peder Larsen Skræppenborg, og hans Tale om Guds Kærlighed til Mennesker gav Kold et helt nyt Livssyn. Han havde før tænkt sig Gud som en streng Politimester, men nu forstod han, at Gud elsker Mennesker. Det maatte han fortælle alle Mennesker, og det blev ikke mødt med lige megen Velvilje alle Vegne. Under sit Ophold paa Seminariet blev han forelsket i en køn, ung Pige ved Navn Else en Datter af Jordemoderen i Hørdum. De mødtes ofte paa en lille Høj mellem Sognene og ved Legestuerne. Men da Kold blev grebet af Skræppenborgs Forkyndelse, vilde Else ikke mere. De tog grædende Afsked med hinanden, begge oprigtige bedrøvede over Adskillelsen. I mange Aar derefter fremdrog Kold Minderne om hende og tog ofte Brevene frem og læste dem, naar Længslen blev for stærk. Det samme gjaldt Else, som senere blev ulykkelig gift.

Algreen begyndte nu sammen med Kold og flere

ligesindede at holde gudelige Forsamlinger, hvilke Forstanderen tog meget unaadigt op, og det førte efter nogle Aar til, at Algreen fik sin Afsked (Maj 1838). Kristen Kold tog 1836 Afgangsprøven fra Seminariet med et smukt Udfald.

Ved Algreens Bistand fik han Plads som Huslærer hos Provst Chr. Sørensen, Solbjerg paa Mors. Denne saa med Velvilje paa Afholdelse af de gudelige Forsamlinger, og nogle Maaneder efter Kolds Ankomst til Solbjerg blev den første afholdt i Præstegaarden, hvor Algreen og Peder Larsen Skræppenborg var til Stede. Dette Møde gav Anledning til stor Modstand fra Rationalisternes Side, og én af de ivrigste, Lærer Henrichsen, Flade, skrev et forvrænget og plumpt Angreb i „Thisted Avis“, ogsaa kaldet „Den nordcimbriske Tilskuer“ (Nr. 20 1837).

„I en Gaards Baghus her paa Morsø holdtes først i Februar et stort Synode. En halvtosset, nYGjort Seminarist foer omkring i Sognet, og under mange Ophævelser indbød Krøblinge, Halte og Blinde. Disse troede en stor Nadvere ventede dem med nogle Dramme til og ikke faa mødte, men istedet herfor tyllede ovennævnte Seminarist en Mængde aandelig Valle af Jertegns Postil og Lindbergs Ephemerider i tandløse Kællinger. En anden Nar, Ov¹), der hver Dag har Visioner, men et maadeligt Organ for Declamationer, havde ej anden Forretning end at øse op i nogle Vandkrukker, medens Præsidenten ved Synodet og en af Opsynsmændene ved en Daarekiste (Ag)²) aflagde sin første Prøve paa ved Troens

1) Lærer Ovesen, Outrup.

2) Seminarielærer Algreen.

Sennepskorn at forandre Vand til Vin, hvilket lykkedes over al Forventning. Tilsidst fordømtes en Mængde Kættere, hvis Auto da Fé nærmere vil bestemmes. Ved Midnat skiltes Forsamlingen ad, men Bønderne gjorde Eed paa ikke oftere at spille en god Natter og en styrkende Søvn for at luge i disse nye Profeters aandelige Brakmark“.

Dette Stykke blev optaget i „Dagen“ og i „Nordisk Kirketidende“ med Tilføjelsen, at det aandelige Røre nu var begyndt paa Mors. Imidlertid fortsatte Lærer Henrichsen sine Angreb i en ny Artikel, hvoraf jeg gengiver et Uddrag (Nr. 42 1837).

„Siden 1806 har der her paa Øen ej været holdt nogen Natteprofeteren eller existeret nogen Samling af Hellige, som Almuen kalder dem. Den Gang holdt en hellig Mand ved Navn Peder Larsen og nogle andre aandelige Brødre deres natlige Forsamlinger i Jørdsbye, hvor de udlagde Skriften for Bønderne, især søgte de at indprente dem Troen som en Hovedsag og paastod, at hver, som havde den rigtig i Hovedet, kunde bage sit Brød uden Ild og behøvede ej at arbejde. Saadanne Natteprædikener er nu begyndt igen. Udvider man endog Djævlekrogen lidt og sætter et Binding til Helvede, ih, nu, det skader vel ikke stort endskønt mangan Bonde maaske kan synes han har det hedt og surt nok heroppe.

Nej, saa ville vi lovprise den Mand, der sammenkalder en Byes Ældre og Yngre til Forelæsning over Jordens Forædling, Biers Behandling og om Madlavning“. Kold omtales derpaa som „et Menneske med lidet Kendskab til Verden, om Hildebrand og Napoleon døde i Skive eller i Thisted det ved han ikke eller —

Om Runkelroer er Metal,
der graves op af Quægsølv-Grubber;
om pløjes eller harves skal
først, før man Ærter saar i Stubber“.

Lærer Henrichsen fortæller endvidere, at Kold engang til en rejsende, som besøgte Seminariet, skulde have udtalt sig om Elektricismaskinen paa en naiv Maade. Paa Spørgsmaalet om den endnu brugtes, skulde Kold have svaret: Nej, den af os, der har Skæg, sender vore Balbeerknive til Thisted for at faa dem hvedt.

„Men desmere kender han til de Ting, som intet Øje har set og intet Øre hørt“, fortsætter Henrichsen, „han kender Skyggeriget, Aanderiget og Engleriget, veed hvor højt det infernalske Termometer stiger og hvor mange Slags Djævle, der er i Krogen, ja, kender maaske 50 Engle af Navn o. s. v. Naar saadan en vordende Kumpan sætter sig paa Bænken som aandelig Udlægger og Fordømmer, saa maa man forbauses, naar blind Iver og forslidte Meninger rumsterer i et Hoved, af hvilket al sund Fornuft er udpompet“.

Provst Sørensen forsvarede i en senere Artikel (Nr. 50 1837) mandigt sine Trosfæller og fremhæver, at Kold kun taler Ord, som har „fuldgyldig Hjemmel i Guds Ord“. Sognepræsten i Nykøbing, Dalhoff, fortsatte det hensynsløse Angreb paa Kold bl. a. i følgende Vendinger:

„Er da han, som ikke en Gang har Begreb om, hvad Theologi er, moden til at tale med Voksne om Religionens almindelige Sandheder, og besøger han ikke de enkelte Familier for at drive Gæk med Loven, som forbyder ham at lære i Forsamlinger“.

Følgen af dette Røre blev ogsaa, at Kold ikke fik et Embede i Øster Jølby, som han søgte, endskønt han var Vikar i Stillingen. Amtmand Faye — paa-virket af Seminarieforstander Brammer — henstil-lede til Kancelliet ikke at kalde Kold for sine „svær-meriske Tilbøjeligheder“, og det tog man Hensyn til. Beboerne indgav d. 12. Januar 1838 et Brev til Kan-celliet, hvori de bl. a. skriver:

„Hr. Konferensraad, Amtmand Faye har anført, at samtlige Beboere i Øster Jølby Sogn ikke ønskede Kold til Lærer, men vi kan med Eed bevidne, at Amt-manden hverken mundtligt eller skriftligt har faaet et saadant Ønske fra vor Side. Tværtimod beder vi det høje Collegium om, at Kold maa beskikkes til dette Embede“. (Underskrift af samtlige Beboere.)

I Foraaret 1838 fik Kristen Kold Plads som Hus-lærer i Forballum. Her i disse Egne havde lige fra Barndoms Tid været en Del kristeligt Liv, og her var god Jordbund for et folkeligt Oplysningsarbejde paa Danskhedens Grund. Det er i denne Periode, Kold modtager sin nationale Vækkelse gennem Inge-manns Romaner. I Skolen følte han sig rigtig hjemme, dog pinte det ham at lægge Mærke til den Vanskelighed — især lille Maren — havde med at lære udenad. Fra det Øjeblik lagde Kold mere Vægt paa Fortællingen og oplevede nu, at Børnene blev mere interesserede og huskede bedre deres Lektier. Det var for Kold en mageløs Opdagelse, og han saa, at der hermed var aabnet Vej for en ny Livsoplys-ning, der fra Børnenes Hjerter kunde kaste Genskin over hele Folkelivet. Det blev en stor Omvæltning, hvis disse Idéer kunde gennemføres, men det skulde vare en Række Aar.

Den nye frie Undervisningsidé mødte stor Modstand; især fra Gabriel Koch, Stedets Provst, som indberettede Sagen til Biskoppen. Stridsspørgsmaalet samlede sig navnlig om Balles Lærebog, som skulde læres udenad i Skolen, men dette undlod Kold paa Grund af de førømtalte Erfaringer. Selv om Biskoppen lod Sagen falde, medførte det dog, at Døren til den offentlige Skole for stedse var lukket for ham. I en Artikel i „Danevirke“ redegjorde Kold for sine Synspunkter angaaende dette og iøvrigt om hans Syn paa Opdragelse i al Almindelighed: Her-nede paa frugtbare Marskjerne begyndte Kold at samle Unge til Oplæsning, Foredrag og Sang et Par Aftener om Ugen. Det blev faktisk den første Begyndelse til Kolds Højskole.

Under et Ophold i Smyrna som Huslærer for Pastor Hass' 3 Børn blev Hjemlængslen for stor, og en medfødt Digteraare faar sit Gennembrud i en Række Digte. Disse former sig navnlig som Hyldest- og Kærlighedsdigte til „lille Maren“, til hvem han nærede en aldrig udtalt Kærlighed. Et af dem hedder: Min Piges Længsel, hvoraf jeg skal citere et Par Vers:

O, her er saa stille,
o, her er saa sødt,
Aaens Bølger trille
mellem Blomster blødt,
himmelblaa dens Vande,
lysegrøn dets Strande,
det gør mit Hjerte længselsfuldt.

Er det Dagens Konning,
som mig nys forlod,
eller Nattens Dronning,

sølverhvid og prud?
 Er det Stjernetæppet,
 som jeg gerne klippet
 til en Søndagskjole fin og net?

Men jeg er saa ene
 med de Blomster smaa
 og de kolde Stene,
 som mig ej forstaa.
 Havde jeg et Hjerte
 som min Fryd og Smerte
 kunde dele, o, da var jeg fro.

Et andet bærer Titlen: Til min Pige:

Jeg drømte, jeg var i den lille By,
 hvor Solen nedsynker i Havet bag Øen
 og farver saa rød den blanke Sky;
 den skuer sin Skønhed igen i Søen.

Det skildrer smukt Livet i Landsbyen blandt Børnene, som helt havde vundet hans Hjerte, og drømmende føjer han til:

De Øjne som tvende Forglemmigej
 hun plantede dybt i mit elskende Hjerte,
 at lyse de skulde paa dunkle Vej
 og smykke Haabets lysende Kærte.

Og han ser med Bekymring hen til den Dag, da han kommer hjem, og hun maaske har glemt ham:

Da brast mit Øje i Graad saa hed:
 Hun er vel vokset, den Mø saa fager.
 Kærminderne kendes hun ikke ved,
 hun lagde dem hen mellem glemte Sager.

Mærkeligt nok gik dette i Opfyldelse; thi ved Hjemkomsten fandt han lille Maren — „Dronningen

i hans Drømmeland“ — som en andens Brud. Men maaske netop Skuffelserne gjorde ham til den Aandskæmpe, han i Virkeligheden blev.

Som sidste Udtryk for Kolds Kærlighedspoesi fra Smyrnatiden skal jeg anføre et enkelt Vers fra Digtet: Til min ejneste Maren:

En Sommerdag jeg gik i Bøgelunden
at høre Nattergalen Triller slaae
og levede den Tid, der var forsvunden,
da jeg dit klare Øje daglig saae.
Det kom mig for, som hørte jeg din Stemme
i Sangerfuglens bløde Harmonie.
Det kom mig for, som kunde jeg fornemme
dit Væsen i den søde Melodie.

Efter en kort Tid at have været Soldat i 1848 blev han atter Huslærer, sidste Gang i Ryslinge, hvor hans Livsopgave klarede for ham. Han samlede 13—14 unge Karle til begyndende Højskoleundervisning, og det slog saa godt an, at han i 1851 kunde aabne sin egen Højskole paa Ryslinge Mark, vel under beskedne Kaar, men Grunden var dermed lagt for hans stolte Højskoleidé. Senere flyttedes Skolerne til Hindsholm og siden til Dalum ved Odense. Efterhaanden tog Kolds Virksomhed det Opsving, der har efterladt sig dybe Spor i det danske Aandsliv.

Kold giftede sig, da han var omkring de 50 Aar med en tidligere Højskoleelev, Kirstine Jacobsen, der kun var 22 Aar. Men Ægteskabets Lykke var kort. Allerede da Kold var 54 Aar — 6. April 1870 — døde han efter længere Tids Skrøbelighed. Omkring Dødslejet stod hans grædende Hustru og deres to Smaapiger, her udtalte han:

Jeg er glad ved at gaa herfra. Naar vi kommer derop, ser vi klarere, alt ses kun her som i et Spejl —!

Jordefærden gik for sig under stor Deltagelse, og den blev et gribende Bevis paa den enestaaende Plads, Kold havde vundet sig i Folkets Hjerter. — Efterslægten har i Ryslinge, Dalby og Dalum rejst smukke Mindestene for Christen Kold. Han var en enestaaende Personlighed. Han fulgte sin Aands umiddelbare Indskydelser og vilde som en Sokrates give Ungdommen Sans og Øje for et ædelt og rigt Menneskeliv paa Kristendommens evige Grundvold.

*

K I L D E R :

- F. Linderberg: K. M. Kold.
 Frederik Nygård: Kristen Kold.
 „Tidsskrift“ 1905 v/ Holger Begtrup.
 K. R. Stenbæk: Bidrag til Kr. Kolds Levnedstegning.
 Begtrup: Kristen Kold.
 Blade i Mindekransen v/ Klaus Berntsen.
 Morten Eskesen: Samliv med Kold.
 Historisk Aarbog for Mors XI 1929.
 Saml. til jysk Historie og Topografi, 4. Række, 1. Bind,
 Side 359—465.
 Andreas Austlid: Kristen Kold.
 Berntsen: Kristen Kold.
 Vilh. Birkedahl: Personlige Oplevelser i et langt Liv,
 Side 188—199.
 „Thisted Avis“ el. „Den nordcimbriske Tilskuer“ 1837.
 Forskellige Artikler og Udclip angaaende Kristen Kold.
-

FLARUP-RUNESTENEN

Ved ANDERS BÆKSTED.

ERIK PONTOPPIDANS *Marmora Danica*, der udkom i aarene 1739—41, var tænkt som en fortsættelse af Ole Worms næved 100 aar gamle, men stadig eneraadende værk om de danske runeindskrifter, *Monumentorum Danicorum libri sex* (1643). Medens Worm havde helliget sig runerne, samlede Pontoppidan i to store bind, hvad han kendte af andre danske gravmæler samt øvrige kirkelige indskrifter. Ind imellem bringer han en og anden meddelelse angaaende en lille snes runeindskrifter, mest efter Worm, men ogsaa om enkelte nye, som denne ikke havde kendt. Blandt disse sidste kan især nævnes stenene i Sjelle og Aars, Skivum og Sjørind samt indskriften over kirkedøren i Kragelund. Særlig interesse for os faar den beretning om en nu tabt runesten, som han bringer i det lille tillæg til sit værk (side 349). Den lyder i oversættelse:

„Paa Flarup mark i Udby sogn findes en af Worm ukendt runesten.

Saasom den tegning, der er blevet sendt os, er temmelig unøjagtig, unnlader vi at bringe den paa dette sted. Til bevis for, at bogstavernes former er truffet mindre heldigt, tjener, at man forgæves i runealfabetet, i hvert fald i det Wormske, vil søge de

løjerlige tegn, som optræder her. Herved bevirkes ogsaa, at vi blot kan udfinde tre enkelte ord med nogen mening, og disse følger endda ikke lige efter hinanden, nemlig:

Thur — — seti — — — stin

d. v. s.:

Thor — satte — stenen.

Hvad stenens størrelse angaar, er den noget over to alen høj og befindes at være en halv alen bred. Men med hensyn til dens fordums plads, hvorfra den er flyttet bort for over 60 Aar siden, erfarer vi, at den stod paa en mark i nærheden, som bønderne kaldte Hellesager. Her, hvor der var et passende sted for en runesten, saas tidligere en trekantet grav, som en underjordisk kælder, omsat med sten og med stenbrolægning, hvilken nu er undergaaet en betydelig forandring, fordi den delvis er taget under ploven. Tæt ved denne grav er der en høj, Helle-høj, i hvilken der tidligere er fundet en gryde fyldt med aske. Saavel markens som højens benævnelse forklares forskelligt. Nogle afleder den af det danske ord *hellig*, som Helligager og Hellighøj, efter hellige og fromme mennesker, som maaske er begravet her, hvis disse navne da ikke vidner om, at der paa dette sted i fordums dage er blevet udøvet afgudsdyrkelse under aaben himmel. Desuden bør det bemærkes, at sognet Helligsø ligger ikke langt derfra, opkaldt efter en sø, som findes der. Andre søger betydningen i kvindenavnet Helle, som om en viss Helle eller Helene kunde være begravet der. Andre igen af Hel, d. v. s. døden, fordi dette sted maaske tjente til begravelsesplads for de døde.¹ Men for nu at vende tilbage til runestenen, saa er den blevet beset og undersøgt af

dette stifts fire sidste biskopper: Foss, Bircherod, Bornemann og Thestrup², naar de visiterede kirkerne i Thy; naar bønderne udspurgte dem, svarede de, at en eller anden gammel hedning laa begravet under stenen. Salig hr. Christian Friis,³ der var præst i Nykøbing paa Mors, foregav for ved et paa-hit at dæmpe bøndernes nysgerrighed, at følgende stod skrevet paa den:

Ole Vat med sin Søn ligger her begravet“.

Som man vil se, giver Pontoppidans beretning ikke nogen mulighed for tolkning af indskriften paa den tabte sten; tegningen, som var det vigtigste ved hans kilde, har han kasseret som unøjagtig, hvorimod han omhyggeligt bringer en del i virkeligheden temmelig ligegyldigt stof. Af vigtighed er egentlig kun de bemærkninger, der kan bidrage til at oplyse karakteren af runestenens oprindelige plads.

I 1769 omtaler Pontoppidan igen stenen, ganske kort, i Danske Atlas (V side 468 f.). Om indskriften siger han, en smule afvigende fra 1741: „*Thurgis* heder den som har sat steenen, men videre af Skriften er ikke forstaaeligt“. En anden kilde undlader Pontoppidan klogeligt at benytte; den viser, at Nykøbing-præstens spøg er blevet taget for gode varer af andre end bønderne. I sin utrykte „Aalborg Stifts Beskrivelse“ (c. 1735) oplyser Albert Thura⁴ kort og godt (her citeret efter et hdskr. paa Kgl. Bibl., Thott 1445 4:o side 558): „Paa Flarup March i Ydbye Sogn udi et Leed tvende Steene med Runnebogstaver, hvorpaa disse Bogstaver ere kendelige:

ΛΛΛ ΒΑΑ

: Olu Bat, som er en gammel Herre, ved Navn Ole Vat, der ligger begravet i en Høj næst ved, hvorfra disse Steene ere tagne“.

At Flarup-stenen virkelig har været opstillet i et led — formodentlig sammen med en anden, indskriftsløs sten (deraf Thura's mærkelige opfattelse af to runestene) — fremgaar ogsaa af den ældste kendte omtale af den, en kort bemærkning hos den af Pontoppidan nævnte biskop Jens Bircherod. Han saa stenen paa en visitatsrejse i sit sidste leveaar, 1708, og skriver i sin dagbog⁵: „D. 6 Sept. Saasom min retour til Hassing Herred faldt igiennem Flarup i Ydby Sogn, saae jeg der en Steen med gammel Runeskrift paa, af hvilken jeg ei tilforn havde hørt sige. Den staaer opreist ved en Sted, hvor Byens Led tilforn har været; dog sagde Bymændene mig, at den forud havde staaet paa en Høi i Nærværelsen, og vaar derfra hidført. Jeg bemøiede mig nok, samme inscriptionem runicam at læse; men som de fleeste af characteribus vaare vetustate exesi,⁶ og Tiden vilde ei bevilge mig, her længe at forblive, kunde jeg denne Gang af Læsningen ingen ret Samling fatte“.

Endnu paa Pontoppidans som paa Ole Worms tid fik man sit væsentlige kendskab til landets fortidsminder gennem de indberetninger om saadanne sager, som dels afkrævedes præsterne, dels indsendtes frivilligt. Det siger sig selv, at de forskellige oplysninger fra saa forskellige meddelere maatte blive af højst ulige værd. I virkeligheden var det derfor et stort skridt i retning af systematisering og ensartet behandling af alle rigets egne, da det i 1756 blev overdraget tegneren Søren Abildgaard i de følgende aar at berejse Danmark for at afbilde antikvi-

teter og optegne indskrifter til fædrelandets historie. I de 21 aar af sit liv, som Abildgaard ofrede paa dette arbejde, frembragte han en stor samling omhyggeligt udførte tegninger — det meste er ældre kristelige gravstene — som nu opbevares i Nationalmuseets arkiv. Samme sted ligger ogsaa brudstykker

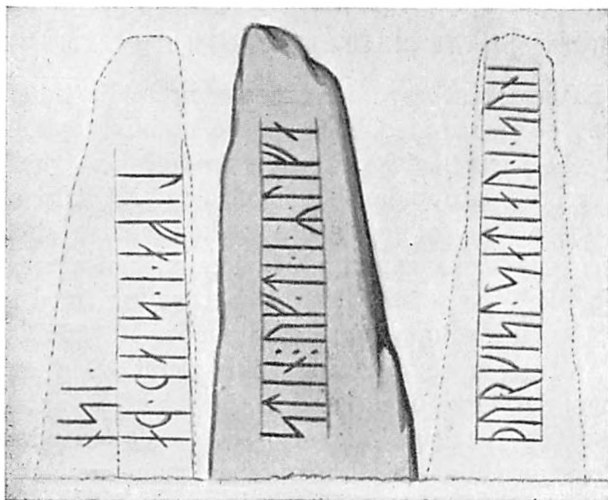

Fig. 1.

af hans rejsedagbog. Blandt hans tegninger findes nu ogsaa en afbildning af vor runesten (fig. 1) med følgende tilskrift: „Denne Runesteen staar opreist paa Marken strax Østen for Bondebyen Flarup i Udbye Sogn i Thyeland. Stenen er af almindelig Kamp eller Graasteens Art, den har fire fladagtige Sider, paa de 3 Sider ere Runer, men ikke paa den 4de. Der siges, at den for omtrent 80 Aar siden er forfløttet hid fra en Høj kaldet Helle-Høi Vesten fra Udbye beliggende. Ao 1767. S. Abildgaard“.

„Hellehøj“ forhen staaet en Runesten som nu er borte, ligesom Højen saa at sige er jevnet omtr. lige med Jorden. I Sommeren 1841 foretog jeg allerførst i Julij Maaned en Reise til Stedet for om mueligt at finde denne bortkomne Runesten. Resultatet af denne Undersøgelse var som mine Optegnelser udviser: At jeg en heel Dag forgjæves eftersøgte den, og intet levende Menneske enten i Flarup eller i de nærmeste Byer, kunde give Oplysning i denne Henseende. En lille Forhøjning paa Marken blev mig anvist som Pladsen hvor Hellehøj har lagt. Jeg søgte og i Huusene i den Gaard som Hellehøj tilhører, og i alle Stendiger i heele Byen, men alt forgjæves. —

Den 17. Junij d. A. besøgte jeg atter Flarup for at foretage en ny Undersøgelse, men samme var ligesaa forgjæves som den foregaaende. Af en gl. paa- lidig Gaardmand der i Byen, som er født paa Stedet og altid har boet i hans Fædrenegaard, erholdt jeg den bestemte Forsikring, at Runestenen ikke har været ved Højen i de sidste 50 Aar, men hvor den var henflyttet vidste han ikke. Det eneste Haab som blev tilbage, var, at Ejeren af Flarupgaard i denne Sommer vilde ombygge Gaardens Bygninger, og den da mueligt kunde findes iblandt Grundstenene. Jeg talte med ham i denne Henseende, og efterlod og en skriftlig Begjæring hos ham, men da jeg ikke senere har modtaget belovet Efterretning, er Stenen ikke fundet. —

Sandsynligvis er denne Runesten for stedse tabt; maaske kan den endog som fleere Runestene herfra Jylland i sin Tid være overført til Runde Kirkegaard, og der med endeel af disse gaaet tabt. —“

Kruses beretning er unægtelig mærkværdig:

Ifølge Pontoppidan maa runestenen c. 1670 være blevet flyttet fra sin oprindelige plads, hvor den vel har været i vejen for markarbejdet, og rejst paa Flarup mark, rimeligvis som ledstolpe, hvortil den maaske ifølge sin form har egnet sig. Ved Flarup stod stenen da paa sit nye sted c. 1740, utvivlsomt kendt af hvert barn i landsbyen; i 1767 kunde Abildgaard tegne den og indhente oplysninger om dens historie. Men blot 75 aar efter er der ingen, der kan fortælle Kruse, hvor den er blevet af, ja en gammel bonde ved kun, at den i lange tider ikke har været ved Hellehøj. Med en smule fornemmelse af almindelige bonde-traditions sejghed forekommer denne sporløse forsvinden og forglemmelse indenfor $\frac{3}{4}$ aarhundrede temmelig utrolig. En og anden i Flarup maa nok have vidst besked, enten Kruse saa ikke har faaet fat paa de rette, eller de rette af en eller anden grund ikke har villet sætte ham ind i sagens sammenhæng. Kan det muligvis tænkes, at de gode Flarup-bymænd har betragtet runestenen, der var blevet anbragt i byledet, som et slags fælleseje og sammen anvendt den til et eller andet formaal, vejarbejde, dige el. l., og saa bagefter, da de ved den ivrige antikvars omhyggelige forespørgler er blevet klar over genstandens vigtighed, har fundet det mest passende at tie om sagens rette sammenhæng?

Kruses teori, om at stenen skulde være sendt til København sammen med andre af Jyllands Runestene, falder bort af sig selv. Han hentyder med den til det kongelige reskript af 9. Februar 1652, hvorved (paa foranledning af Ole Worm) en række af de vigtigste runesten krævedes indsendt til hovedstaden til opbevarelse og sikring mod overlast, idet det i

hvert enkelt tilfælde paalægges lensmanden, at han „den med forderligste, samt beqvemmeligst Leilighed, og naar best beleiligt skee kan, herhid til vor Kiøbsted Kiøbenhavn lader føre og forskikke, og paa den nye Regents-Kirkegaard lader levere, og derpaa tage Bevis af Os Elskelig og Høilærd D. Oluff Orm etc.“. Men Flarup-stenen, der forøvrigt næppe var kendt i 1652, nævnes ikke blandt de indkrævede stene, og desuden ved vi sikkert, allerede fra Pontopidan, at den c. 1740 endnu stod paa Flarup mark, hvor ogsaa Abildgaard saa den i 1767.

Den anden, der, desværre med lige saa lidet held som Kruse, søgte efter den tabte Flarup-sten, var lærer Nissen fra Randers. Han, hvis navn forøvrigt træffes ikke saa sjældent i forbindelse med fund og opbevaring af runesten, og som i det hele taget var en ivrig arkæolog, skrev i 1898 til Nationalmuseet angaaende Flarup-stenen, som han vilde anstille undersøgelser om, bl. a.: „Sagn fra ældre Tider siger, at Stenen i gl. Dage stod paa „Hellehøj“ vest for Ydby. Nu er den brugt til Banebroen tæt ved Ydby St. Om den er sat heel og holden ned eller kløvet vides ikke. Efter al Rimelighed skal man i Vandet for at finde den, o. s. v. —“

Ogsaa dette ser jo mærkeligt ud: I 1841 og —56 er der, ifølge Kruse, i virkeligheden ingen paa hele egnen, der kender det mindste til runestenen, i 1898 kan lærer Nissen, vel efter tradition paa stedet, meddele som sikkert, at den er anvendt ved bygningen af en viadukt. Denne kan tidligst være fra c. 1882, da Tisted—Oddesund-banen blev anlagt. Maaske kan en virkelig lokalkendt engang bringe orden i dette,

der synes at være temmelig indviklet, og finde ud af, hvor Flarup-stenen til slut er blevet af.

*

I 1910 fandtes i kirkegaardsdiget i Hurup den kendte runesten, som nu ses paa kirkegaarden der. Da den tanke ved en given lejlighed blev fremsat, at vi maaske her havde den saa længe tabte runesten fra Flarup, viste dr. phil. Lis Jacobsen (i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1913 s. 115—20) paa grundlag af det eneste forhaandenværende materiale, Abildgaards tegning, at dette ikke var tilfældet, og forsøgte derefter en tolkning af Flarup-stenens indskrift. Søren Abildgaard var nok en øvet runetegner, men læsning af indskrifterne forstod han sig ikke paa. Det var derfor fuldkommen berettiget, naar hans afskrift paa visse punkter ikke gav nogen som helst mulighed for forstaaelse, ved lempelige og naturlige forslag til rettelser at forsøge en saadan tilvejebragt.

Abildgaards tegning, der rune for rune maa gives saaledes:

þurki sl . satiau . i . suni | stin : uf . ti . i . R .
lifa | lifa . i . siap . þansi .

vilde Lis Jacobsen læse:

þurki sl sati a ui suna | stin uft kiRlifa | liga
i stap þamsi,

d. v. s. „Torgils satte paa Sunes vi sten efter Gerleve. De hviler (begge) paa dette Sted.“

De nærmeste forbilleder for denne rekonstruktion er indskrifterne paa en af Vedelspang-stenene (som den tidligere tolkedes) og paa den største af

runestenene i Gunderup. Paa den første læstes: Asfrid gjorde dette mindesmærke efter Sigtryg, sin søn, a u i : k n u b u, d. v. s. paa Gnupas vi⁷ (nu tolkes det saaledes: a f t : s i k t r i k u : s u n : (s) i n : a u k : k n u b u, efter Sigtryg, hendes og Gnupas søn⁸). Paa runestenen i Gunderup forekommer udtrykket: De ligger begge i denne høj.

I anledning af Lis Jacobsens tolkningsforslag fremsatte dr. phil. Marius Kristensen (i Nord. Tidskrift f. Filologi 4. R., V, 1916—19 s. 9) enkelte oplysninger angaaende forholdet mellem Abildgaards tegning og afskrift, der, som det vil ses, paa et par punkter ikke er ganske i overensstemmelse med hinanden.

Til sammenligning med og kontrol af Abildgaards tegning vilde det uden tvivl være gavnligt at have den tegning, som Pontoppidan kasserede som unøjagtig, væsentlig fordi den ikke stemte overens med hans begreber om runer. Heldigvis er denne kilde da ogsaa bevaret, den har blot ikke før været benyttet, idet den har ligget godt gemt i en pakke gamle manuskripter, som historikeren E. C. Werlauff (1781—1871) efterlod sig, og som nu opbevares som nr. 11 af hans efterladte papirer paa det Kgl. Bibliothek. Med tegningen (fig. 2) følger en beretning, som her bør aftrykkes i sin helhed, baade af hensyn til sammenligning med Pontoppidans ovenfor citerede oplysninger og paa grund af den topografiske beskrivelse, der refereres noget kortfattet af Pontoppidan:

„Aftegnelse paa monumentet i Flarup i Ydbye sogn.

I. Skriften derpaa angaaende, da er det her saa accurat med puncter og bogstaver optegned, som nogenlunde af noget menneske kand see; det begynder paa den østre siide og continuerer om paa

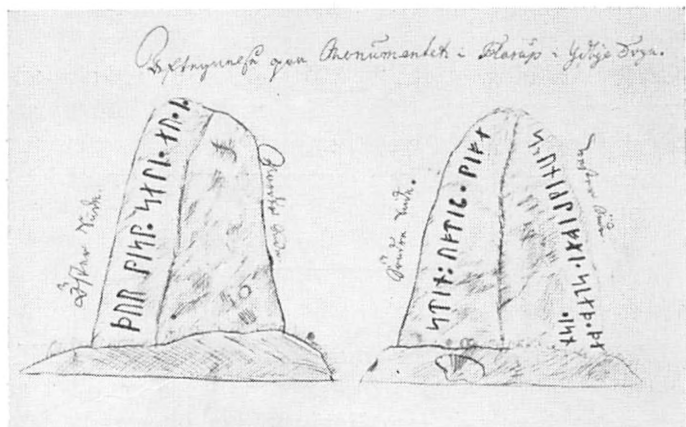

Fig. 2.

dend vestre, saa at 4111. 11. 4 etc. følger oven paa efter hinanden, een hver bogstav er een kvarter lang.

II. Høiden af steenen er 2 allen og $\frac{1}{10}$ deel oven jorden og nok een stoer kvarter i jorden. Steenen er nogenleedes regulair-kantet paa de 3 siider, men paa dend nordere siide gandske ujævn. Bredden paa steenen, hvor dend er glat, er nesten $\frac{1}{2}$ allen.

III. Stædet, hvor dend er tagen fra, er een agger, som løber med dend sæd(?) mark i øster og vester; hvilken agger kaldes af bønderne Hellesagger, det

sted er een halvanden 100 skrit østen for det stæden nu staar; i aggeren, nemlig Helligagger (som virkelig betyder Helligagger), hvor steenen blev tagen, var een grav giort paa een snees skrit, som rundt om var opsat som een jordkiælder med kampesteene og meget merkelig at denne grav var saa got som i en triangel smal i dend østre og bred i dend vestre ende, i bunden var pikket med middelmaadig steene, hvilke steene allesammen ere opbrækkede for aggerens pløining skyld og forbrugt; norden for stædet, som steenen er tagen fra, een par agger bred eller 50 skrit, er een liden høy, kaldes Helle Høi (NB enten af hellig, som jeg skrev heroven om, eller og maaskee af Helle, Helene etc. eller og af Hel, døden, fordi det haver været en begravelses sted), som er een 4 allen høy og forhen rund, i hvilken siiges at være fundet een gryde med aske udi, men ingen af de gl. mænd i byen veed det vist uden efter beretning; af denne liden høj er taget meget jord at blande med, saa dens krone og top er nedrevet. Stædet, der hvor steenen er tagen fra i Hellesagger, er nu gandske slættet og ukiendelig fordi der er pløjet meget over dend. En concept⁹ falder heraf om Hellig Søe, som ligger ikke langt sydvest fra Flarup.

IV. Stædet, dend nu staar paa, er een grønne eller gade-fællig een 80 skrit østen for Lars Larsens Gaard, af hvis agger dend og er taget.

V. Tiiden, dend er tagen bort og flyt paa, er for 60 aar siiden, som gl. Mænd vist bekræfter, der i deres ungdom har siddet i lye i ovenmelte begravelse, naar de vogtede qvæg.

VI. De 4re sidste biskopper i stiftet: Foss, Bornemann, Bircherod, Thestrup, har paa deres visitatzer

besøgt og visitatzet dette monument og liigesom seet een af deres slætte antecessører ikkun slæt at været begravet, og ikkun givet bønderne (som ønskede, og endnu ønsker, at viide, hvem der er begravet) dette svar, mueligt for sine raisons, at der var en gl. hedning begravet. Steenen for 60 aar siiden laa omkast paa aggeren og var næsten skiult med jord, saa ingen før dend tiid saa nøje kunde observere skriften.

VII. H. Sl. Christen Friis, som var præst i Nye-kjøbing, har for at fornøje bønderne sagt, at der stoed paa stenen: Ole Vat med sin søn ligger her begravet. De hoc vero ne quis quidem deprehendit.¹⁰

Hvilket er alt det, som kan siiges og skrives om dette monument.

Leergraf d. 5. April 1738.

S. P. Opitius“.

Dette er jo tydeligvis Pontoppidans kilde — med den af ham kasserede tegning. Forfatteren, der 1738 sidder paa Lergrav og skriver beretning om en runesten i Flarup, maa være den Sebastian Peter Andersen Opitius, der i 1744 blev kaldet som sognekapellan til Boddum-Ydby med Hurup. Hvorfor det netop blev ham, og ikke den daværende præst paa stedet, Ascanius, der skrev indberetningen, er ikke oplyst. At han i det hele taget i 1738 kendte runestenen og egnen saa godt kan maaske forklares ved hyppige besøg hos pastor Ascanius, der var gift med en slægtning (søster?) til ham: Dorothea Kirstine Opitius.¹¹ Den dengang 25-aarige unge teolog havde formodentlig sit egentlige hjem paa Lergrav, som faderen dengang ejede.

Beretningen maa siges at være ualmindelig tilfredsstillende og velordnet. Først er stenen aftegnet,

sikkert uden større bestræbelser hvad den ydre lighed angaar (jvf. Abildgaards tegning, der formodentlig til gengæld er noget for pyntelig), men med des nøjagtigere iagttagen af runetegnene og deres anbringelse. Da tegneren ikke selv har følt sig slaaet af sit værks anskuelighed, oplyser han omhyggeligt, at skriften, der begynder paa den side af stenen, som vender mod øst, fortsætter — over stenens top — til den vestlige side i ubrudt sammenhæng, og afviger netop her i et vigtigt punkt fra Abildgaard, der ser hver side som en helhed for sig og uheldigvis opfatter deres indbyrdes rækkefølge forkert.

Som naturlig tilknytning hertil følger en indgaaende beskrivelse af de nærmere lokaliteter ved stenens tidligere plads. Denne har aabenbart været af særlig karakter; især beskrives et par kæmpehøje grundigt. Endelig bringes oplysninger om dens nuværende plads og dens flytning samt spøgende bemærkninger om de lærde bispers visitats af stenen og salig pastor Friis' hjemmegjorte tolkning.

Gennem Opitius ved vi nu, i hvilken rækkefølge runestenen linjer skal læses. Naar man til støtte for en omskrivning med latinske bogstaver tillige benytter sig af Abildgaards tegning og afskrift kan man med ret uvæsentlige ændringer indenfor det givne materiale naa til følgende indskrift:

þURKISL·SATI·AUK·SUNIR·LIFA·A·STAP·

þURKISL . sati . auk . sunIR . lifa . a . stap .
 þansi . stin uftIR . lifa.

Troels satte, og (= sammen med) Leves sønner, paa dette sted sten efter Leve.

Til denne tolkning, der selvfølgelig ikke kan gøre krav paa at være rigtig i alle enkeltheder, maa knyttes et par bemærkninger. Mest iøjnefaldende er oplysningen *paa dette sted* — en oplysning, der unægtelig synes temmelig overflødig. Visse ting kan dog forklare brugen af dette udtryk, som der forøvrigt ikke kendes paralleller til i det øvrige tilgængelige indskriftsmateriale. For det første har stedet, hvor stenen oprindeligt blev rejst, med sine mange oldtidsminder aabenbart været af en særlig karakter, maa-ske en gravplads endnu paa runestenens tid, eller paa en anden maade velegnet for en runesten, der jo skulde bringe mindet om den døde videre til saa mange som muligt og derfor helst anbragtes ved vej eller vadested, hvor færdselen var stærkest. Alene af den grund kan man nok forestille sig, at Troels har ønsket at fastslaa, at han rejste Leves sten paa dette passende sted. Men en anden grund taler ogsaa for tolkningens rigtighed. Indskriften viser sig ved nøjere eftersyn, ligesom en kortere række andre danske indskrifter, at være paa vers; omsat til oldnordisk lyder den:

Þórgísl satti
ok synir Leifa
á stað þannsi
stein eptir Leifa.

Denne form af vers — fornyrdislag — kræver bestemte regler for bogstavrim iagttaget. Ordet *stein* i sidste linje, der jo er sikkert overleveret, kræver et ord i næstsidste linje, der begynder med *st*—; det af begge kilder overleverede, men utolkelige, *s|ap* maa da uden tvivl rekonstrueres som *stap*.

Nogen sikker datering af en paa denne maade overleveret runeindskrift lader sig selvfølgelig ikke foretage. Ved sammenligning med andre bedre kendte indskrifter, deres ordformer og stil, synes det dog rimeligst, at Flarup-stenen hører hjemme engang i aarene c. 1000—c. 1050.

*

Er indskriften paa denne formodentlig for stedsde tabte runesten nu forhaabentlig nogenlunde rigtigt fastsat, vil det vel være rimeligt et øjeblik at overveje, hvad det saa egentlig er, der staar paa den. Om vore runeindskrifter bemærkede literaturhistorikeren N. M. Petersen engang meget vittigt følgende: „Naar det spejdende Øje har fundet en Runesten, naar den er maalt paa Kryds og Tværs, hvilket sædvanlig løber ud paa at det er en stor Kampesten; naar Bogstavernes Længde er bestemt, deres Stilling og Betydning, saa læser man gjerne Navnet paa en Mand, som ingen kjender, og som hans vigtigste Bedrift, at han er død — —.“¹²

Saa længe vi nøjes med at betragte en enkelt runesten, har N. M. Petersen — der forøvrig meget vel forstod indskrifternes betydning — uimodsige ligt ret. Men vil man søge at uddrage et kulturhistorisk billede maa man tage alle de andre kendte runestene med i regnestykket; hver især fortæller de nemlig i hvert fald en lille smule mere end det N. M. Petersen opstiller som norm. Vist er det rigtigt, at vi om Leve egentlig ikke ved meget andet, end at Troels satte ham et mindesmærke. Dog nævnes hans sønner paa stenen; altsaa var han en gift, bosid-

dende mand, en bonde i Flarup. Hans ukendte efterkommere bor vel i Thy den dag i dag. I hvert fald har han, da hans tid var, været en af dem, der skabte egnen og samfundet, som det ser ud idag. Om forholdet mellem Troels og Leve ved vi atter ingenting, men vi har lov til at ane, at de har været slægtninge eller nære venner. Reglen er, at sønner sætter sten efter fader; Leves drenge har vel været mindre-aarige, siden de kun nævnes i indskriften, endda uden navn. Troels har maaske haft et gammelt vers i minde, da han tog dem med:

Bautastene
 staar ej vejen nær,
 rejser ej slægt dem for slægt.¹³

Saadan set er det bedste i de gamle indskrifter jo slet ikke det, som blot og bart kan læses ud af de sære tegn, men alt det andet, stenen kan fortælle bagved de korte og knappe ord.

N O T E R :

- 1) Disse tolkninger af stednavnene, der beror paa tilfældige ligheder med almindelig kendte ord, er selvfølgelig helt fejlagtige eller i bedste fald ganske usikre. Snarest kan der være mulighed for forbindelse med ordet *hellig* eller mandsnavnet *Helge*.
- 2) Matthias Foss, 1627—83, biskop i Aalborg fra 1672, Jens Bircherod, 1658—1708, biskop fra 1693, Henrik Bornemann, 1646—1710, biskop i Aalborg stift 1683—93, Frands Thestrup, 1653—1735, biskop fra 1709.
- 3) Christen Christensen Friis, 1671—1737. Han var sognecapellan i Nykøbing 1720—30.

- 4) Albert Thura, 1700—1740. Brudstykker af hans Aalborg stift beskrivelse (Kirkerne i Vendsyssel) er udgivet ved C. Klitgaard i Vendsyssels Aarbøger 1918 ff.
 - 5) Uddrag af Biskop Jens Bircherods historisk-biographiske Dagbøger for Aarene 1658—1708, ved Chr. Molbech. Kiøbenhavn 1846 p. 538.
 - 6) d. v. s. „eftersom tidens tand havde ødelagt de fleste af tegnene o. s. v.“
 - 7) Wimmer, De danske Runemindesmærker, Haandudgave ved Lis Jacobsen, 1914, nr. 70.
 - 8) Erik Moltke i Festskrift til E. A. Kock, 1934 s. 236.
 - 9) concept; indberetteren synes at mene „conceptio aquæ“: et vandløb.
 - 10) d. v. s. „men dette bør man ikke dadle ham for“.
 - 11) Wiberg, Almindelig dansk Præstehistorie I, 1870 s. 187 f.
 - 12) N. M. Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Historie I, 1867 s. 15.
 - 13) Hávamál.
-

AGENT WERNER

Et Bidrag til Thisted Bys Personalhistorie

Ved HENRY E. PEDERSEN.

EN AF DE MÆND, der i det 19. Aarhundrede igennem mere end 50 Aar var med til at præge Udviklingen i Thisted, var Købmand og Agent I. W. Werner, der paa flere Omraader var en initiativrig og driftig Mand.

Ignatius William Werner var født paa Fyn, men kom som Barn med Forældrene til Norge, hvorfra han senere drog til Aalborg. Fra denne By kom han til Thisted, hvor han i Midten af December 1827 løste Borgerskab og etablerede sig som Manufakturhandler. Werner var da 27 Aar gammel, og det ligger nær at antage, at han i Aalborg har haft Beskæftigelse hos en af de Manufakturhandlere, der ved de store Krammarkeder i Thisted mødte frem og fra Telte falbød deres Varer til de markedssøgende. Ved en saadan Lejlighed har Werner sikkert set, at der i Thisted var Chancer for en Mand i hans Branche.

Paa den Tid fandtes der ikke nogen egentlig Manufakturhandel i Thisted, og ud over de faa gængse Alenvarer, der var at faa til Købs i Byens mange og store Købmandsgaarde, var man paa disse Strøg henvist til at forsyne sig med Klædevarer,

naar de store Aalborg-Købmænd mødte op til Krammarkederne og falbød deres righoldige Udvalg af Manufakturvarer, der spændte fra de mere almindelige Ting til de fineste Silkestoffer og hvad der var Mode i hine Tider. Ved disse Krammarkeder slog Aalborg-Købmændene deres Telte op paa Store Torv, og sammen med alle mulige andre Handlende og Haandværkere fra selve Byen, der ogsaa rejste deres Boder ved slige Lejligheder, har det hele sikkert udgjort et broget og indbydende Skue, der nok kunde stimulere Købelysten hos Byens Borgere og Oplandets Beboere, der sædvanligvis mødte talrigt til disse Markeder.

Hvor i Byen Købmand Werner etablerede sin første Handel vides ikke, men allerede efter et halvt Aars Forløb erhvervede han en Ejendom paa Store Torv, hvor han købte Købmand Grønlunds Gaard (det nuværende Hotel „Royal“), og heri indrettede han sin Manufakturhandel. Købmand Werner har forstaaet Betydningen af at have sin Forretning liggende i Byens Centrum, og tillige indrettede han sin nyerhvervede Ejendom paa en saadan Maade, at der her blev Plads til endnu to Forretninger. Og samtidig med, at Werner flyttede til sin nye Butik den 1. Maj 1828, aabnede Vinhandler Nisson og Boghandler og Bogbinder Mühlendorff deres Forretninger i „Kjøbmand Werners Gaard“, hvortil de flyttede fra andre Pladser i Byen.

Samfærdselsforholdene til og fra Thisted var paa dette Tidspunkt meget primitive, der var lange Tidsrum mellem Pakkepostforbindelserne til andre Købstæder, og Skibsfarten paa Udlandet var usikker og langsom. De Handlende, der ønskede at se Varerne,

før de købte dem, maatte derfor selv drage til de fremmede Handelspladser. Købmand Werner, der hurtigt havde faaet en stor Forretning, vilde selv besørge sine Indkøb og satte sig derfor en Gang eller

Ignatius William Werner.

to om Aaret i Hestevogn og drog sønderud ad Jylland gennem Hertugdømmerne til Hamborg, Lübeck og andre Byer i Tyskland, hvor han kunde gøre sine Forretninger. En saadan Rejse, der frem og tilbage varede flere Uger, var forbundet med store Besværligheder, og man forstaar udmærket, at Werner gennem den stedlige Avis søgte at skaffe sig Rejseledsagere til disse Ture, der ellers kunde være ked-sommelige.

Kun godt og vel to Aar efter, at Købmand Werner havde slaaet sig ned i Thisted, fik Borgerne her det første Bevis paa denne Mands vidtstrakte Foretagsomhed, idet han nemlig i Begyndelsen af 1830 indrettede Byens første Hotel i sin Gaard paa Store Torv. Det var noget ganske nyt for Thisted; men Werner, der var kommet fra større Forhold, viste her et Initiativ, som ingen i Byen før havde været i Besiddelse af. I en Bekendtgørelse i Byens Avis „Den nordcimbriske Tilskuer“ for 12. Januar 1830 bekendtgjorde Byfogden:

„At Kjøbmand Wærner her i Thisted er forundt Kongelig allernaadigst Bevilling til at drive Gjæstgiverie i hans iboende Gaard, beliggende paa denne Bys store Torv, og at Reisende som ankomme hertil Byen, fra nu af hos ham kan erholde Logis og Beværtning, det bliver herved til Efterretning for alle Vedkommende, bekendtgjort. *Lützhøft.*“

Og i Forbindelse med denne Kundgørelse meddelte Købmand Werner:

„Da Undertegnede nu, som en Følge af foranførte, har oprettet et Gjæstgiverie her i Byen, hvor Fremmede og Reisende fra Landet mod moderat Betaling kunne blive beværtede, saa har jeg herved den Ære at bringe samme til offentlig Kundskab, og skal det stedse være mit Formaal at søge at vinde de Gjæsters Tilfredshed, som ville bære mig med deres Besøg.

W. Wærner.

Men Werner opgav ikke sin Manufakturhandel af den Grund. Tværtimod udvidede han sin Handel her til ikke blot at forhandle, hvad man nu henregner til denne Branche, men Forretningen havde blandt an-

det en Afdeling for Fodtøj, hvor særlig Damestøvler spillede en fremtrædende Rolle. Ved Siden af dette var Werner Opkøber af „alle Slags vilde Skind“ og og var desuden Repræsentant i Gravstene for Stenhugger Thomas Kjær i Aalborg, og naar hertil kom, at han desuden solgte Vin direkte til Forbrugere og modtog Bestilling paa Patent-Gødning fra Grosserer J. Ovens Fabrik i København, vil man forstaa, at han drev en omfattende Handelsvirksomhed paa en bred Basis.

Efter at Købmand Werner sikkert selv havde været Deltager i Aalborg-Købmændenes Handel i Thisted, blev disse nu for ham ikke velsete Konkurrenter, der dog ikke saadan uden videre kunde slaas ud. Werner var ikke af den Natur, der reklamerede ret meget for sine Varer gennem Avisen, og det var muligvis heller ikke nødvendigt i hine Tider, men naar Aalborg-Købmændene begyndte at meddele Byens og Oplandets Beboere, at de indtraf til det forestaaende Marked, var det nødvendigt for Werner at minde om, at ogsaa han førte de gængse og mere moderne Varer til Priser, der kunde maale sig i Konkurrencen med andre Handlende.

Ogsaa i sin Hotelvirksomhed fik I. W. Werner Konkurrence, men denne var af mere lokal Karakter. Werner havde jo et Privilegium paa Hotelvirksomhed, hvorfor han i Byens Avis i 1837 gjorde opmærksom paa, at „de her i Byen, som hidtil har modtaget Reisende i Logi, maa jeg herved anmode for Fremtiden ikke at befatte sig dermed, da de i modsat Fald maa finde sig i Følgerne“. Efter hvad der fortælles, var de Bekvemmeligheder, Werner havde at byde sine overnattende Gæster, tre smaa Kamre i Byg-

ningens Loftetage, og dette kunde jo muligvis være Aarsagen til, at der søgtes Logi andre Steder i Byen. Imidlertid blev Werners Hotelvirksomhed ikke af særlig lang Varighed, thi 1846 meddelte han „formedelst anden Beslutning“, at med Udgangen af Juli Maaned ophørte han med at drive Gæstgiveri.

Manufakturforretningen var den Virksomhed, Werner holdt fast ved gennem de fleste Aar, og dette til Trods for, at der hurtigt dukkede flere Butiker frem af lignende Art. 1829 grundlagdes saaledes Manufakturfirmaet J. G. Brinkmann, der gennem 100 Aar var blandt de førende indenfor dette Fag. Denne Forretning var ligeledes beliggende paa Store Torv, men ogsaa i Storegade og Vestergade blev der i 30erne og 40erne etableret flere Manufakturforretninger, og skønt Werner havde mange forskellige Jern i Ilden, har Manufakturhandelen dog sikkert haft hans største Kærlighed. Jævnligt drog han til Tyskland for at gøre Opkøb, og i 1842 ser vi saaledes, at han som den første i Thisted foranstalter et aarligt Udsalg. Han bekendtgør dette ved at meddele, at han lige er kommet hjem fra sin aarlige Indkøbstur, og for nu at faa Plads til de nye Varer vil han give sine Kunder Lejlighed til at foretage billige Indkøb af det tilstedeværende Varelager.

I 1842 erholdt Werner kongeligt Privilegium til at anlægge og drive et Farveri og Presseri, i hvilken han modtog til Farvning alle Slags Stoffe og Garner, og kort Tid herefter anlagde han et Bomulds-væveri, hvilket ikke tidligere havde været kendt i Thisted. Hvor stor denne Virksomhed var, har vi intet Kendskab til, men der blev blandt andet antaget 3—4 Læredrenge til Væveriet. I Forbindelse

med Indretningen af disse Virksomheder i Gaarden paa Store Torv opførte Købmand Werner en Sal i Bygningen i Torvegade, og der blev herved afhjulpet et længe følt Savn for Byens Borgere, der ellers i de fleste Tilfælde tidligere havde været henvist til at leje Raadhussalen, der var det eneste større Lokale, hvor der kunde afholdes Sammenkomster, Auktioner og lignende.

Og netop i disse Aar i Begyndelsen af Fyrreerne opførte Werner et stort Brændevinsbrænderi paa Munkevej (det nuværende Thisted Dampmølle), og han flyttede senere til en Ejendom paa Hjørnet af Korsgade og Munkevej, hvorfra han kun havde et kort Stykke Vej til sit store Foretagende, hvor der, naar Tilvirkningen af Brændevin var paa sit højeste, daglig blev anvendt 25 Tdr. Kartofler og 2—3 Tdr. Malt til Fremstillingen af dette Produkt. Werners Brændevin forhandlede frisk fra Fad i en Beværtning, der som et Slags Forhus til Brænderiet var beliggende ud mod Strandgade, og hvor Søren Buch stod ved Skænken. Men det var selvfølgelig kun en mindre Del af Produktionen, der blev omsat her. Langt den største Del videresolgte til Byen og Oplandet, hvor det dog kneb noget at konkurrere med den stærkere Aalborg-Brændevin. I Tilslutning til Brændevins-Brænderiet holdt Werner en Del af Aaret en anelig Studedeflok, som han købte om Efteraaret og Vinteren igennem fedede med det varme Spøl, der blev tilbage ved Brændevins-Fremstillingen, og hvoraf en Del ogsaa solgte til Omegnens Landbrugere. I 1856 foretoges en større Udvidelse af Brænderiet, hvorved der skulde opnaas et bedre Produkt, og Werner foranstaltede i den Anledning

et regulært Udsalg forskellige Steder i Byen, hvor man kunde købe den 8 Grader stærke Brændevin for 21 Skilling pr. Pot i Ankre og 22 Skilling pr. Pot i løst Maal.

Stadig udvidede Købmand Werner sit Virkeomraade. Saaledes forpagtede han i 1848 „Kronens Mark“, der var beliggende Nord for Byen. Disse Markjorder, som var en kongelig Gave til Byen, laa dengang udyrket hen og benyttedes for det meste kun til militær Mønstringsplads. Nu forpagtede Werner det mere end 200 Tdr. Land store Areal for et Tidsrum af 25 Aar mod en aarlig Afgift af 360 Rigsdaler og lod her opføre ret anselige Avlsbygninger, hvorimod der ikke blev opført noget Stuehus, idet man nøjedes med i en af Bygningerne at indrette Plads til Beboelse. Senere blev Gaarden købt af Jens Boesen, der var Førstemand hos Grosserer Kr. Jacobsen („Kræn Skud“).

Købmand I. W. Werner, der efter en Del Virkeaar i Thisted var blevet udnævnt til Agent, fejrede 1877 sit 50-aarige Borgerjubilæum, ved hvilken Lejlighed han blandt andet udnævntes til Æresmedlem af Thisted Handelstandsforening. Han havde da et Par Aar tidligere taget Ophold paa Gaarden „Wilhelmsborg“, 3 km udenfor Byen, men hørende under Købstadens Markjorder. Ved Køb af forskellige Jordstykker, blandt andet et Areal, der tilhørte Thisted Fattiggaard, udvidede Werner denne Gaard betydeligt og opførte her den nuværende anselige Hovedbygning, hvor han førte en ret stor Husholdning. Hertil kom, at Werner ved Køb fra Jomfru Resen erhvervede den store Eng ved Thisted Plantage. Dette Engstykke blev almindeligvis kun be-

nyttet til Høslæt, men var dog en enkelt Dag om Sommeren det samlende Midtpunkt for en stor Del af Byens Borgere. Werner holdt paa „Wilhelmsborg“ en Besætning, hvis Størrelse Aaret rundt talte 80 Malkekøer og 12—14 Heste, med et Folkehold, der foruden Forvalter talte 4—5 Karle, hvortil kom en Mejeriforvalter og flere Malkepiger. Og en Gang om Sommeren var det Werners Lyst at præsentere Thisted-Borgerne for den store Besætning. Paa en dertil egnet Dag blev samtlige 80 Malkekøer ledsaget af Gaardens store Folkehold med Mejeriforvalteren i Spidsen og Malkepigerne med deres Remedier paa Vogne ført til Werners Eng gennem Nørregade. Det var et stort Optog og et festligt Skue for Byens Borgere at overvære — og midt i det hele kunde man finde den smilende Werner, der slet ikke var ked af den Opsigt, han paa denne Maade vakte.

Selvsagt blev en Mand som Agent Werner ikke fri for at blive benyttet i det Offentliges Tjeneste, og gennem 18 Aar fra 1844 til 1862 var han Medlem af Kommunalbestyrelsen i Thisted, hvor hans rige Evner paa mange Maader kom Byens Styrelse tilgode og hvor han var en betydelig Arbejdskraft. Ligeledes var Werner en af de mest fremtrædende i Arbejdet for Anlæg af en Telegraflinie fra Thisted til Nykøbing og videre sydpaa, og han var tillige i Ledelsen for det Selskab, der en Tid i Midten af det 19. Aarhundrede drev Dampskibsforbindelse mellem Thisted og Aalborg med Dampskibet „Hebe“.

Ignatius William Werner, der var født Aar 1800, døde den 7. Oktober 1882. Werner havde da tilbragt 55 Aar eller to Trediedele af sit Liv i Thisted og havde ydet en stor Medvirkning ved den Udvikling,

Byen var gennemgaaet i Løbet af dette Tidsrum. Faa Aar efter Werners Ankomst til Thisted var Havnen blevet anlagt, hvilket havde medført et stort Opsving for Sejladsen paa Byen, hvortil der efterhaanden blev hjemmehørende en anselig Sejl- og Dampskibsflaade. Mens Werner levede i Thisted, havde Danmark i 1848 og 1864 været i Krig, og ved den sidste Lejlighed blev Thisted i 14 Dage besat af fremmede Tropper. Og netop det Aar, hvor Agent Werner døde, havde han i Maj Maaned overværet Aabningen af den nyanlagte Jernbane fra Thisted til Struer. Et Værk, hvis Betydning for Byen han sikkert har været fuldt klar over, men en Bane, som sikkert først og fremmest havde hans største Interesse derved, at en af hans to Sønner havde været ledende Ingeniør for Strækningen fra Thisted til Hurup. Man kan sige, at samtidig med Agent Werners Død afsluttedes et begivenhedsrigt Afsnit af Thistedes Historie, og symbolsk synes det næsten at være, at faa Dage efter Werners Død afholdtes det sidste Krammarked i Thisted — denne Form for Marked, der uden Tvivl har ført Werner til Thisted og som han igennem mange Aar selv kom til at tage Konkurrencen op imod. Ogsaa paa dette Omraade varsledes en ny Tid for Købstaden. En af Thistedes driftigste Handelsmænd og en aargammel Tradition var ikke mere.

En afskediget Skolelærers Kaar for ca. 100 Aar siden.

Ved N. SODBORG.

I HISTORISK AARBOG for Thisted Amt, som udkom i 1906, fortalte jeg lidt om Skolelærer Johannes Holm i Vesløs. I 1850 blev denne ret mærkelige Mand tvunget til at tage sin Afsked, vistnok noget med Uret, og her skal nu fortælles lidt om de fattige og trange Kaar, som denne Mand kom til at lide under.

Igennem Sogneraadsprotokollerne fra den Tid kan man faa et Indblik i, hvordan den haardt prøvede Mand havde det¹). Efter hvad flere nu afdøde Mænd og Kvinder har fortalt, var Joh. Holm i sin Tid god nok som Lærer, og mange saa op til ham og mindedes ham med Taknemmelighed. I 1841 var han bleven gift med sin Husholderske, Bolette Pedersdatter, som ude blandt Folk blev kaldt Bolette Grød, og dette Ægteskab blev meget ulykkeligt for Holm. Holm var en meget religiøs Natur og led til

¹) Jeg bringer her Togfører Svalgaard, Thisted, en hjertelig Tak, fordi han, som jo saa flittigt har gennemgaaet og afskrevet mange Sogneraadprotokoller, har overladt mig de Afskrifter fra Øsløs-Vesløs-Arup Sogneraadsprotokoller, som omhandler Holm.

Tider af svære religiøse Anfald, og maaske har dette Forhold undertiden udartet til noget sygeligt. I alle Tilfælde rejste der sig sidst i 1840'erne en Del Modstand mod ham fra nogle af Befolkningen.

Dette resulterede i, at Holm i Septbr. 1847 paa- lagdes at holde en Substitut eller søge sin Afsked. Han valgte at holde en Hjælpelærer. Ved et Møde 1 Jan. 1848 bekendtgjorde Sogneforstanderskabet, at det havde antaget Seminarist Florianus Brønderslev, som var udgaaet fra Snedsted Seminarium¹⁾, til Substitut for en aarlig Løn af 60 Rdl., og han blev for et Aar indlogeret hos Niels Chr. Søndergaard i Vesløs mod en Betaling af 50 Rdl. Holm skulde dog fremtidig beholde Skolens Jord til Brug, og Forstanderskabet blev enigt om, at Beboerne i Øsløs og Vesløs og Arup fremtidig skulde udkøre hans Gødning og Beboerne i Vesløs pløje og harve hans Jord, alt uden Vederlag fra hans Side. Iøvrigt skal hans Løn i Korn og Penge anvendes til Substitutens Løn og Kost, men Holm beholde Offer og Accidentser. Men samme Aar blev imidlertid den unge Lærer Brønderslev indkaldt til Hæren og faldt Aaret efter i Slaget ved Fredericia.

Senere blev antaget en Seminarist Jørgensen (fra Als), og Holm paa- lagdes at søge sin Afsked, som blev ham bevilget i Begyndelsen af 1850 med flg. Pension: $\frac{1}{8}$ af Embedets faste Indtægter, nemlig 6 Skp. Rug, 10 Skp. Byg in natura, $22\frac{7}{8}$ Skp. Byg efter Kapitteltakst samt 1 Rdl. 24 Skill. i Penge. Af Skolelærerkassen blev tilstaaet ham en aarlig Understøttelse paa 25 Rdl.

¹⁾ Se Seminarielærer Kvolsgaard: Seminariet i Snedsted og Ranum p. 68.

Samme Aar flyttede Holm med sin Hustru og tre Børn til Nibe, hvor han vistnok havde en Søster. Imidlertid havde Forstanderskabet bestemt, at i Tilfælde af, at han skulde vende tilbage, fandt man det mest formaalstjenligt, at han da modtog et ledigt Fæstehus paa Vesløsgaards Gods.

Holm var vist ikke ret længe i Nibe, i alle Tilfælde er han vendt tilbage i 1854, da der forelaa en Ansøgning fra ham til Sogneforstanderskabet om at faa en Væv og om bedre Boligforhold. Væven blev ham nægtet, derimod vedtoges det at besigtige Holms Bolig hos Gregers Nielsen, saa han har da ikke faaet det nævnte Fæstehus. Hvad derimod angik Brød til Holm, da paatog Forstander Jens Thomsen sig paa Forstanderskabets Vegne at levere ham det fornødne Kvantum Rugbrød til førstk. Nytaar og ligeledes Gryn og Malt til Fornødenhed til nævnte Tid. Ved et senere Møde tilbød Sognefoged Mads Thorup at hjælpe Holm endnu med et lille Læs Tørv, naar han betalte de Tørv, han havde faaet.

Men det er stadig Boligforholdene, det er galt med. Holm har nemlig maattet flytte ind i Hospitalet (Fattighuset) i Vesløs, og det er han meget utilfreds med. Ved et Forstanderskabsmøde i Bisgaard i Maj 1855 blev Sagen drøftet, og det foresloges Holm enten at skaffe ham en Bolig paa Vesløs Udmark eller ogsaa indrette Hospitalet i Vesløs saadan, at han bedre kunde være tjent dermed, men Holm vilde ikke gaa ind paa noget af Forslagene. Senere vedtog Forstanderskabet dog, at Fattighuset skulde istandsættes. Ved et Møde d. 1. Oktbr. samme Aar oplæstes en Skrivelse fra Holm om at faa Johanne Kristine Jensdatters Hus i Arup Kær, men det kunde

aldeles ikke tillades, det maatte have sit Forblivende med den Bestemmelse, der var taget, saa at Fattighuset udvides og en Karm Vinduer indsættes, dog vil Forstanderskabet i et senere Møde afgøre, om der skulde være nogen Mulighed til Foraaret at gøre nogen for Holm ønskeligere Forandring i denne Henseende.

Det har efter alt, hvad man kan skønne, været en Pine for Holm at skulle bo i et Fattighus. Maaske har dette Forhold i Forbindelse med hans ulykkelige Ægteskab bidraget til, at han fik anskaffet sig en Perspektivkasse, saa han kunde drage ud og fremvise Billeder og tjene lidt derved. Skønt han var halt, havde et stift Ben, hvor Foden vendte udad, vandrede han dog ned gennem Han Herrederne, ja helt til Vendsyssel og fremviste sine Billeder.

Paa disse Vandringer var der tit nogen, der fik en god og alvorlig Samtale med ham. Fra paalidelig Kilde fortælles der saaledes, at han en Aften kom til en Kro i Vendsyssel og vilde have Nattelogi. Han kom da i Samtale med nogle Gæster i Kroen, og blandt dem var der en ulykkelig Mand, paa hvem Holms Ord gjorde et meget dybt Indtryk, saa da Holm var kommet i Seng, kom denne Mand stille ind i Værelset til ham, bøjede sig hen over Sengen og hviskede: „Aa, bed for mig!“ Det gjorde Holm saa inderligt, som han nu kunde det, og da han holdt op, hviskedes en sagte Tak hen over ham, og Manden forsvandt lige saa stille, som han var kommet.

Atter og atter fremkommer der Anmodninger fra Holm om at komme bort fra Fattighuset. Det blev drøftet at skaffe Holm Plads i Thomas Jørgensens Hus i Arup, men heller ikke det blev til noget. I Sep-

tember 1856 var der Ansøgning fra ham om at faa en Td. Rug, fordi hans Kone havde været til Hjælp for Thomas Jeppesens Kone; der tilstodes ham $\frac{1}{2}$ Td. Ved et Møde i August samme Aar var han igen mødt og anmodede Forstanderskabet om at skaffe ham 500 Rdl. til Køb af et Hus vesten Vejlen (d. v. s. Vesløshuse), men det blev nægtet.

Som et Bevis paa Holms store Fattigdom, bevilges der ham ofte nogle faa Skæpper Rug og Byg samt Ildebrændsel, og ved et Møde i Febr. 1858 tilstaas der ham 1 Lispund bagt Brød ugentlig indtil Majdag og et Læs Brænde, som Forstander Jens Bach skal levere ham.

Samme Aar tilstaas der ham p. G. af hans Kones Sygdom en Pengeunderstøttelse paa 6 Rdl. at betale efterhaanden, og man indvilliger i, at der opsættes en Skorsten i hans Rum i Fattighuset. Ved et Møde i 1859 var Holm igen mødt, denne Gang med en skriftlig Klage over Fattiglem Christen Markussen, som skulde have truet hans Familie med Lemlæstning. Klagen blev sendt ind til Herredsfogden, men der kom ikke noget videre ud deraf. Senere blev der igen baade fra Holm og fra Husmd. Niels Chr. Søndergaard ført Klage over et Fattiglem. Det er dog sikkert ikke Holm, der yppede Strid; thi han var en meget fredsommelig Mand, men maaske snarere hans drikkfældige Kone. I 1861 ansøgte Holm om at faa Fattighuset til Eneraadighed, men det blev pure afvist.

Han opnaaede dog den Glæde endnu engang at komme til at holde Skole en kort Tid, selv om det var for en saare ussel Løn. Fra et Forstanderskabsmøde staar nemlig flg.: Forstanderskabet billigede,

at Præsten, Pastor Lund, havde engageret entlediget Skolelærer Holm til at læse med Børnene vesten Vejlen (altsaa Vesløshuse, hvor der dengang var en ganske lille Skole) i Febr og Marts for 6 Skilling daglig. Præsten bemyndigedes til at engagere ham ligedan for April og en Maaned i Sommer.

Afdøde Lærer Christensen, Vesløs, fortalte engang en Oplevelse, som ogsaa viser, hvor ondt Holm til Tider havde det. Christensen var en varm Sommerdag gaaet ind i Fattighuset for at se til Holm, som var syg. Da han kom ind i Stuen, sad Bolette ligegyldig paa en Stol med Hænderne over Maven; Holm laa syg, og begge hans Øjne, som var fulde af Materie, var helt dækkede af Fluer. „Jeg blev saa vred“, sagde Christensen, „da jeg saa det, at jeg skældte Kællingen ordentlig ud, at hun ikke engang kunde holde Fluerne borte fra sin stakkels Mands Øjne“.

En endnu levende ældre Kvinde fra Vesløs har fortalt, at hun tydelig kan huske, at hun en Dag som lille Pige sad inde hos sin Bedstefar, da Holm i det samme kom forbi. Hun saa forundret paa ham og spurgte Bedstefaderen, hvad det dog var for en Mand, der gik saa underlig. Da svarede Bedstefaderen: „Det er en god Mand, kan du tro, ham skal vi respektere“. Og saadan var der nu alligevel trods alt mange gode Mænd og Kvinder, der sagde om denne Mand.

Den 3. Septbr. 1868 befriede Døden Johannes Holm for hans Lidelser. Han blev jordet paa Vesløs Kirkegaard; der gror Græs paa hans Grav, men hans Minde lever.

Med hans Enke Bolette eller Bolette Grød, som hun jo gerne blev kaldt, havde Sogneraadet siden efter en Del Besvær. I 1871 faldt hun i Fuldskab og brækkede et Ben og blev kørt til Stine Kusk i Nors. Da hun endelig var kommet sig, blev hun hentet og anbragt i den østre Ende af Vesløs Fattighus, og Sogneraadet lovede Stine Kusk Sikkerhed for den Betaling, hun skulde have, nemlig 29 Rdl. 4 Mark foruden Betaling for de sidste 14 Dage à 2 Mk. daglig. Hun blev senere gjort umyndig, og Husmd. Lars Kr. Jensen udnævntes til Værge for hende. Den 4. Aug. 1884 døde hun paa Thisted Sygehus, 66 Aar gl.

Jordskælvet d. 3. April 1841.

Ved N. SODBORG.

I AAR er det altsaa 100 Aar siden, at der gik en Jordskælvsbølge hen over Egnen her. Selv om Rystelsen blev mere eller mindre følt over det meste af Landet, var det dog særlig Egnen her oppe nord og nordvest for Limfjorden, hvorfra Jordskælvet udgik, og hvor der var Kridtunderlag, der blev haardest ramt. Jordskælvet kom fra nordvest og gik mod sydøst og mærkedes særlig mellem Kl. 4—5 om Eftermiddagen.

Det er blevet anført¹⁾, at det vist var paa Sydhannæs, som har Kridtunderlag dækket med Moler, at Jordskælvet viste sig stærkest. Der siges, at i Arup Sogn var der ikke nogen paa Marken, som ikke mærkede det, men ogsaa inde i Husene blev det følt meget stærkt.

I Arup Kirketaarn blev slaæet en dyb Revne foruden anden Skade paa Muren, og lige midt under Rystelsen var der netop Bryllup i Kirken, idet Ungkarl Anders Ingvarsen og Pigen Bodil Marie Jensdatter blev gift og lige stod for Alteret. Alle Bryl-

¹⁾ Der henvises til J. C. Forchhammer: Jordskælvet d. 3. April 1841, se Jydsk Historie og Topografi II. B., Side 210 ff.

lupsgæsterne styrtede forfærdede ud af Kirken, men Brudeparret og Præsten, Pastor Obel, blev staaende. I Arup Kirkebog har Pastor Obel tilføjet: Vielsen foretaget i Arup Kirke under Jordskælv.

Den Revne, som blev slaaet i Kirketaarnets vestre Væg, var endnu tydeligt at se, da Taarnet for godt

Arup Kirke under Ombygning.

en halv Snes Aar siden blev ombygget, og var saa stor, at man kunde stikke en Haand ind i den. Men særlig var den nordre Taarnvæg blevet meget stærkt beskadiget ved Jordrystelsen. Paa Billedet her ses Kirken under Ombygning, og i Taarnets Nordvestkant forneden ses et lille Indhak. Hele den nordre Væg fra oven og ned dertil styrtede pludselig sammen med et voldsomt Brag. Heldigvis var Mureren og Arbejderne blevet opmærksomme paa Faren og var kommet bort fra Muren i Tide¹⁾.

¹⁾ Meddelt mig af Murer Jens Thomsen, Arup, som udførte Murerarbejdet.

Gamle Erik Tømmermand i Øsløs, som var født i Arup, fortalte mig engang, at da han som lille Dreng den Dag sad ved Bordet, var det for ham, som om Bordet gik op og ned et Øjeblik. Ligeledes har Ole Lambertsens Kone paa Torsbjerg i Øsløs, som ogsaa var fra Arup, fortalt, at hun havde hørt sin Fader fortælle, at da Jordskælvet kom, gav deres Selde, som hang paa Væggen, sig til at svinge frem og tilbage.

Længere nord paa Hannæs mærkedes Jordrystelsen derimod ikke nær saa stærkt, og kun faa skal have mærket det; selv Limstensbryderne ved Bulbjerg mærkede ikke noget, medens det skal være bleven følt meget stærkt i Stenbruddene ved Klim Strand.

Ogsaa i Thisted mærkedes Rystelsen temmelig stærkt, flere Skorstenspiber faldt ned, og nogle Bygninger fik Revner, een endda i den Grad, at den maatte rives ned.

Ogsaa længere sydpaa gennem Thy mærkedes Rystelsen stærkt. En Pige i Nærheden af Vestervig saa ogsaa, at Jorden bølgede og gyngede, og noget lignende blev ogsaa iagttaget andet Steds i Thy. Vestervig Kirke fik flere Revner, og Forchhammer fortæller, at Degnen i Vestervig havde meddelt ham, at da han sad inde i sin Stue, saa han Gulvet, som var belagt med Fliser, bølgeformet rejse sig og bevæge sig. Han mente, at Bølgens Højde var omtrent 3 Tommer, og medens denne bølgeformede Bevægelse løb hen over Gulvet, gav de enkelte Fliser sig fra hverandre, saa der fremkom et lille Mellemrum paa $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ Tomme, men da Bølgen var rullet bort, fjøede Fliserne sig sammen igen, saa der skete ingen videre Skade.

Overalt blev Folk meget forfærdede. Husene ligesom knagede, og mange Steder faldt Kalken ned fra Loft og Vægge, og Gulvbrædderne gav sig fra hinanden; hvor Rystelsen var stærkest, knagede Bjælkerne i Husene, Dørene sprang op, og Glassene klirrede. Der fortælles, at en gammel Kone i Skyum, som sad paa en Skammel, faldt ned af Skammelen, da den modsatte Ende lettede sig. Flere blev ligesom søsyge, og mange troede, at de var blevet apoplektiske, men en syg Kone i Kettrup troede nu bestemt, at det var Spøgeri.

Ogsaa Mors var udsat for temmelig stærk Rystelse; her blev ogsaa slaet en Revne i en Kirke, og flere Skorstenspiber i Tødsø f. Eks. faldt ned.

Der siges, at Vesterhavet langs Kysten fra tidlig Morgen den Dag var i voldsom Bevægelse, skønt der kun blæste en svag Vind, og Bevægelsen blev stadig stærkere, indtil selve Jordskælvet kom, hvorefter Havet igen blev roligt.

Det var i det hele en Dag, som aldrig glemtes af dem, som oplevede den.

ST. JØRGENSBJERG 1441

Ved P. L. HALD.

I KETTRUP SOGN i Vester Han Herred findes et langstrakt Bakkedrag, der kaldes St. Jørgensbjerg; efter en gammel Overlevering har den sit Navn efter en St. Jørgens Kilde, hvorom den gamle Peder Dyrskjøl fortæller, at „den skal fordem være holden for en Lægekilde“; imidlertid er hvert Spor af den forsvundet.

Selve Bakkedraget bestaar af en nordlig og sydlig Banke, adskilt ved en Lavning, hvor Landsbyen Husby ligger. Der har været nogen Uenighed om selve Stedbetegnelsen for St. Jørgensbjerg. Paa Generalstabens Maalebordsblad bærer Banken Syd for Husby Navnet, medens den nordlige andetsteds er kaldt saaledes; det vil dog sikkert være det rigtigste at sammenfatte hele Bakkedraget under et som St. Jørgensbjerg.

Tæt Nord for Husby ender den nordlige Banke, hvis Top krones af en Gruppe Oldtidshøje, Lejr-højene, i et temmelig stejlt Affald, der gennembrydes af en Kløft, ca. 200 m lang og ca. 10 m dyb, det er den saakaldte Husby Hole, en gammel Hulvej, som fra Lavningen Nord for Byen fører op til Højdedraget. Denne Kløft løber i Syd og Nord omtrent vinkelret paa en anden Kløft, i hvis Bund der tid-

ligere har været et Vandløb, i Nærheden af hvilken maaske Lægekilden har været.

Denne Plads er det, der var Stedet, hvor de nordenfjords Bønder 1441 kæmpede for at fri sig fra Herremændenes og Gejstlighedens Undertrykkelser.

Helt ud at faa Rede paa, hvor Kampen eller Kampene har staaet, og hvorledes Sammenhængen er, er ikke muligt, dertil er Overleveringerne baade for faa og for modsigende. Den ældste Kilde, man har om Tildragelsen, er Folkevisen, men den er gennem Tiderne blevet ændret og omdigtet, saa den heller ikke kan lægges til Grund for en Fremstilling af Begivenhederne.

Tidligt om Foraaret 1441 rejste Vendelboerne sig til aabent Oprør mod de Undertrykkelser og Skattepaalæg, som de efterhaanden var blevet plaget med af Gejstligheden og Herremændene. Den gamle Historieskriver Arild Hvidfeldt beretter saaledes, at allerede 1438 „begyndte den menige Mand her udi Riget, særdeles det udi Vendsyssel at sætte dem op mod Cleresiet og deres Husbonder benægtendes dem Skyld og Landgilde“. Det var altsaa Vreden over mange Aars Forurettelser, der efterhaanden hobede sig op i Befolkningen, og som maatte ende med aaben Modstand. Muligvis har Bøndernes Førere ogsaa været i Forstaaelse med Kong Erik af Pommern, der havde forladt Land og Rige, træt af den lange Strid med Fjender baade i Ind- og Udland. Den nye Konge, Kristoffer af Bayern, blev valgt 1440 af Rigsraadet, og en begyndende Bondeopstand paa Øerne blev straks slaaet ned, medens det ikke lykkedes at faa Bugt med Nordjyderne. Disse var blevet endnu mere forbitrede, idet den nye Konge stillede

St. Jørgensbjerg. (Efter en gammel Tegning af Magnus Petersen).

Krav om yderligere Skattepaalæg, og da Bønderne hævdede, at Kong Erik var deres rette Herre, „og hannem vilde de gøre, hvad de skulde“, fik Rejsningen ogsaa Præg af en Kamp om Tronspørgsmaalet, saa meget mere som en Del af Kong Eriks Tilhængere blandt Adelsmændene sluttede sig til dem; saaledes var deres Fører en Herremand Henrik Tagesen (Reventlov) til Bjørnholm ligesom de tre Brødre fra Thy, Herluf, Helli og Anders Holst.

Det var i Vendsyssel, at Rejsningen begyndte. Der fortælles, at den Mand, der rejste Oprør, tog et Spyd og stak det i Jorden og raabte, „at hvem som vilde hannem efterfølge skulde lægge Haand paa samme Spyd“. Kampraabet „Slaa Ulvene ihjel, saa bliver der ingen Unger“, vidner om det Raseri, der havde grebet Befolkningen til at søge Hævn for de mange Aars Undertrykkelser.

Den ene Herregaard efter den anden blev plyndret og brændt, og de fleste Herremænd flygtede bort. Ogsaa Aagaard ved Fjerritslev blev ødelagt, og den daværende Ejer Niels Pedersen Gyldenstjerne slap kun bort i yderste Øjeblik „ikke uden med en Stav i sin Haand“. Rester af den gamle Gaard findes i den nuværende Gaards Have som to Banker; i disse er der sporet Bygningsrester, og en Gravning har vist, at Borgen maa være ødelagt ved Ild. Ogsaa Aggersborggaard led samme Skæbne. Iøvrigt var Niels Pedersen Gyldenstjerne Broder til Biskop Gert i Børglum, der var ivrig for en Forhøjelse af Tiende til Gejstligheden, et Forhold, som maaske ogsaa har været medvirkende til den grundige Ødelæggelse af Aagaard.

Nu breder Opstanden sig fra Vendsyssel til Thy

og Mors, hvis Befolkning slutter sig til Bondehæren, der gik over til Himmerland og Salling, hvor rygende Herregaarde viste, hvilken Vej Bønderne tog.

Om Foraaret 1441 forsøgte en Adelshær under Anførsel af den Aalborghus Lensmand Esge Brok og en bayersk Feltherre i Forening at slaa Bondehæren. Hvor denne Kamp har fundet Sted, hersker der nogen Uenighed om, og der er fremsat den Anskuelse, at den har staaet ved Nørre Sundby. Grundene, hvorpaa denne Antagelse hviler, skal der ikke her kommes ind paa, men i Virkeligheden synes det, at den har staaet paa St. Jørgensbjerg. Slaget stod d. 3. Maj, og Bønderne sejrede; baade Esge Brok, den bayerske Feltherre og 12 Herremænd toges til Fange. Der fortælles, at den forhadte Bondeplager Eske Brok blev hugget i Stykker og Stumperne fordelt mellem de Herreder, der laa under hans Len, for at man ved Selvsyn kunde forvise sig om, at han var uskadeliggjort.

Denne Kamp kan vel egentlig kun betragtes som en Slags Forpostkamp inden den egentlige og endelige Afgørelse fandt Sted den 6. Juni 1441 ved Husby Hole.

Bønderne havde taget Opstilling paa den sydlige Ende af den ovenfor nævnte nordlige Banke ved eller omkring Hulvejen. De havde garderet sig ved at danne en Barrikade af deres sammenbundne Vogne, et Værn, der vilde yde god Dækning mod eventuelle Angreb. Hvor stor Bondehæren egentlig har været, ved man ikke, efter Overleveringen skal den have været paa 20,000 Mand, men den har sikkert ikke været saa stor.

Kong Kristoffer var imidlertid rykket frem med en større Hær, og sandsynligvis er han kommet over

Limfjorden ved Aggersund, og han slaar Lejr i Nærheden af St. Jørgensbjerg. Hvor Lejren har været, er ikke klart, man gætter paa forskellige Lokaliteter, men det kan muligvis have været paa den sydlige Banke. Kongen angreb ikke straks, men gav sig god Tid; efter al Sandsynlighed var han stemt for at søge en lempelig Afgørelse, han var jo „en godmodig, lystig og tyk, lille Herre“, og han har derfor sikkert henstillet til Bønderne at lægge Vaabnene ned og drage hver til sit. Det fandt baade Morsingboerne og Thyboerne egentlig var fornuftig Tale, og de forlod deres Stilling paa St. Jørgensbjerg. Vendelboerne blev nu angrebne af Kongens Rytteri og led et stort Nederlag. Tallet paa de faldne i Kampen angives forskelligt, det varierer mellem 600 og 2000 Mand. Bøndernes Førere, deriblandt Henrik Tagesen, der værgede sig mandigt, og de tre Brødre Holst blev fangne og faa Dage efter radbrækkede og lagt paa Stejle i Aalborg. De i Kampen faldne skal være begravede paa Banken Syd for Husby; der har man i alle Tilfælde ca. 1850 opgravet en stor Bunke Menneskeknogler.

Vendelboerne var rasende over Thyboernes Fra-fald, derom fortæller som bekendt ogsaa Folkevisen; men dette noget ubeherskede Raseri skyldes sikkert nærmest et Øjeblikks Ophidselse og Ærgrelse over Kampens Udfald; senere har de vel indset, at Thyboerne havde taget det klogeste Parti; i alle Tilfælde vidste Vendelboerne ca. 100 Aar efter under Clemensfejden, hvor Thyboerne boede, da de opfordrede dem til at gøre fælles Sag med dem, en Opfordring, som Thyboerne ogsaa fulgte.

Mod de overvundne var Kong Kristoffer en mild

Sejrherrer; selvfølgelig maatte de betale Bøder og svare deres sædvanlige Skatter og Afgifter, og Grunden til, at de slap saa billigt, har vel ogsaa nok været, at Kongen har indset, at deres mange Klager har været berettigede; men Kampen gav ogsaa Anledning til, at det lykkedes Gejstligheden at føre sit gamle Krav om højere Tiende igennem; denne saakaldte Bispetiende blev ved Reformationen til Kongetiende.¹⁾

Selv om Kampen paa St. Jørgensbjerg d. 6. Juni 1441 endte med et Nederlag, saa er der dog Grund til i 500-Aaret efter at mindes Begivenheden, og derfor er Tanken om at rejse en Mindesten ved Husby Hole, hvor Kampen stod, en smuk Tanke, som man nu søger virkeliggjort.

¹⁾ De Læsere, der ønsker at gøre sig nøjere bekendt med Enkelthederne vedrørende Kampen paa St. Jørgensbjerg, henvises til følgende Afhandlinger og Bøger: Knud Fabricius, Bondeoprøret 1441 i Historisk Tidsskrift, 7. Række, 2. Bind, S. 455 flg. — C. Klitgaard, Blade af Vendsyssels Historie S. 98 flg. Endvidere vil man med Udbytte læse Goldschmidts Skildring S. 57 flg. i „Dagbog fra en Rejse paa Vestkysten af Vendsyssel og Thy“ og T. A. Bechers Roman „Bondekrigen“.

Af Nors Sogneforstanderskabs Protokol 1844.

Ved A. C. JENSEN.

SKOLELÆRER STÆHR¹⁾ anmeldte for Sogneforstanderskabet, at det gjorde ham ondt, at Proprietær Holst og Sognefoged Poul Wilsbøl havde andraget for Forsamlingen, at Nogle af Menigheden havde beklaget sig over, at han vilde holde Christian Boyers Bryllup i Skolen og Degneboligen, samt at han havde holdt Christen Olsen Bødgers Bryllup sammesteds, uden forud indhentet Tilladelse, samt at Gaardmændene Niels Kudsk og Jens Frost havde opfordret nævnte Forstander til at andrage for Forstanderskabet, at dette vilde tilholde ham ikke at holde Christen Boyers Bryllup, samt at, efter Jens Frosts Forslag, Stæhr bør formenes at leie Skoleloftet bort. — Pastor Dreyer ansaa for sit Vedkommende, at saafremt Undervisningen ikke derved afbrydes, lider Skolens Bygning og Skolens Ære aldeles intet ved, at en saa hæderlig og gudelig Forsamling som en Bryllupsfærd afholdes i en Degnebolig, især fattige Indsidderes, f. Ex. Christen Bødgers, naar de ikke andetsteds have Herberge paa deres Bryllupsdag, ligesom ogsaa, at saafremt han indestaar for, at Bygningen ikke

1) Skolelærer Niels Chr. Stæhr, der dim. fra Snedsted 1815, var først Hjælpeleærer hos den sidste Sognedegn for Nors-Tved, Otto Fr. Claudi. Men fra 1817—1852 er Stæhr Skolelærer i Nors Sogn.

lider derved, men paa egen Bekostning istandsætter muligt stedfindende Skade, Christen Boyers Bryllup afholdes i hans Bolig samt at der ikke dances, men kun spises i selve Skolestuen, som er ledig i Skoleferien. Dreyer mente og, at Stæhr er berettiget at lægge sit Skolekorn over Skoleloftet, og at leie sit øvrige Loft bort til hvem han vil, naar han indestaar for, at Skade ikke afstedkommes for Bygningen. Om end Skolelæreren er Menighedens Tjener, skal han dog ikke i den Grad være dens Træl, at Enkeltmands Stemme skal sige ham, f. Ex. hvormange Meubler han maa have i sit Huus eller hvor han skal sætte dem i sine Stuer. — Skolelærer Stæhr tilstod, at han burde have forlangt Tilladelsen af Forstanderskabet, og bad dette at tilgive ham denne Forsømmelse, samt udbad sig Tilladelse til at holde Christen Boyers Bryllup under de af Sognepræsten anførte Betingelser. — I Henhold til det afholdte eller afholdende Bryllup havde samtlige de andre Sogneforstandere for deres private Vedkommende aldeles Intet imod deres sømmelige Afholdelse, da de ingen Aarsag havde til at betvivle deres Sømmelighed, og maatte man derfor henvise Vedkommende til høiere Steder med deres Klage, eller i en skriftlig Klage til Forstanderskabet indgive deres Grunde imod Afholdelsen. — Hvad Bortlejen af Skoleloftet angaar, som Forstanderskabet tilstæder for i Vinter, men ikke herefter tør indvillige paa Grund af Sognenes Forpligtelse i Hensigt til Bygningens Vedligeholdelse, lovede Stæhr herefter, ikke at bortleie Loftet. Intet videre at forhandle.

Nors Præstegr. 29. Decbr. 1844.

*I. G. B. Dreyer. P. C. Holst. Poul Frost.
C. Hyldgaard. Poul Wilsbøll. Frederik Pedersen.*

Forhandlingen er mig bekendtgjort.

N. Stæhr.

Sogneforstander Jens Frost i Nors har Dags Dato opfordret mig til at bekendtgjøre ham ovenstaaende Forhandling; han har derefter forlangt følgende Erklæring tilført til Protokollen: „Jeg anser mig forpligtet til at bevidne, at jeg hverken har anmodet Poul Wilsbøll eller P. Holst om at indgive nogen Klage til Forstanderskabet over Skolelærer Stæhr, thi mine Ytringer i en Venne-Kreds kunne ikke være nogen Anklage“.

Nors Præstegaard. 2. Januar 1845.

Som Sogneforstsk. p. t. Fd.:

I. G. B. Dreyer, Spr.

Ovenst. Erklæring vedkjender jeg mig med Underskrift.

Jens Larsen Frost.

Ogsaa jeg forlanger tilført til Protokollen, at jeg kun har sagt: at naar Forstanderskabets Medlemmer Peder Holst og Poul Vilsbøl vilde klage over de afholdte Bryllupper og Dans i Skolen, vilde jeg ogsaa være med at klage. Iøvrigt har jeg aldeles intet at klage over Skolelærer Stæhr.

p. t. Nors Prstg. 6. Januar 1845.

Niels Kudsk.

Følgende har Sognefoged Poul Wilsbøll forlangt tilført:

„At Jens Frost i Nors har ytret ved min Tilstedeværelse, at han syntes, det var ubilligt, at Stæhr leiede Degneboligens Loft bort til at lægge Korn paa; og at Niels Kudsk har sagt til mig, at han syntes, det ogsaa var ubilligt, at Stæhr holdt Bryllup i Skolen“, —

Disse Ytringer fremførte jeg for Sogneforstanderskabet; fordi jeg ansaae det som min Pligt, som Sogneforstander; for at Sagens Retsmæssighed eller Uretmæssighed kunde blive undersøgt og afgjort. Hvad derfor mere er tilført Forhandlingsprotokollen maa være en Misforstaaelse af Hrr. Pastor Dreyer ved Tilførslen, som jeg beder rettet.

Nors Præsteg. 8 Jan. 1845.

Poul Wilsbøll.

I Henseende til foranstaaende Erklæring af Sogneforstander Poul Vilsbøl bør jeg ikke undlade at bemærke, at, ihvorvel jeg oplæste for ham, som for Hrr. Holst, den under 29. Decbr. 1844 i Protokollen tilførte Forhandling og han vedkjender sig samme i sin Heelhed med Undtagelse af den i de 3 første Linier tilførte Passus, som han forlangte forandret med de siden tilførte Ord „andraget for Forsamlingen, at nogle af Menigheden havde“, skal jeg dog ikke undlade at bemærke, at han, saavidt jeg kan erindre de faldne Ord, fornemmelig androg, at navnlig Jens Frost havde yttret Uvillie mod Bortleien af Skole-Loftet; men at jeg ikke med Vished kan erindre, skjönt det forekommer mig, at han nævnte Niels Kudsk og Jens Frost som Klagere; hvorimod jeg er aldeles overbevist om, at Hrr. Holst nævnede begge disse Mænd, som saadanne, da jeg paa det bestemteste henvendte min Tale til ham og forlangte enten en skriftlig Klage eller Tilstaaelse af Andragendet som hans eget eller Navngivelsen af de Mænd, som havde opfordret ham til at klage. Af hvilke 3 Ting han valgte det Sidste og nævnede som dem, der havde Ordet, Niels Kudsk og Jens Frost.

Dat. ut supra.

I. G. B. Dreyer,

som p. t. Fd. for Nors og Tved S. U.

Til Medlemmerne.

DEN 28. JUNI afholdt Samfundet en velbesøgt Generalforsamling paa Hotel „Royal“ i Thisted. Formanden, Sygehuslæge Toft, Vestervig, aflagde Beretning og beklagede, at det ikke havde været muligt at gennemføre den aarlige Udflugt sammen med Turistforeningen, hvilket heller ikke vilde lykkes i Aar. Der har været drøftet Ønskeligheden af at faa rejst Mindestene paa historiske Steder i Amtet, og det ser ud til, at den første vil blive rejst ved Husby Hole paa St. Jørgensbjerg. Der afholdtes ingen Valg til Bestyrelsen, da Funktionstiden for de enkelte Medlemmer ikke var udløbet. Kassereren, Red. Lustrup, fremlagde det i Aarbogen gengivne Regnskab for 1940, der balancerer med 3014 Kr. Ved Aarets Slutning havde Samfundet 629 Medlemmer. Ligeledes blev Museets Regnskab gennemgaaet, og forskellige Forhold vedrørende dette blev drøftet. Til Slut opfordrede Formanden Egnens Befolkning til at slutte op om Museet, for at det kunde blive i Stand til at give et nogenlunde fyldigt Udtryk for Egnens Kultur op igennem Tiderne.

Efter en Kaffepavse holdt Professor Skautrup, Aarhus, et meget interessant Foredrag om dansk Bondesind og Bondekultur.

Med Hensyn til Udgivelsen af „Danmarks Riges Breve“ kan meddeles, at Samfundet endnu kun har modtaget 1. Hefte. Alle Hefter vil, naar de er udkomne, blive tilsendt Medlemmerne, men de, der maatte ønske det, vil ved Henvendelse til Aarbogens Redaktion faa Hefterne tilsendt efterhaanden som de udkommer.

Da der fra Thisted Amt ikke findes mange middelalderlige Breve, udgives de sammen med Hjørring, Aalborg og Viborg Amter. Disse Breve er af uvurderlig Hjælp for den stedlige historiske Forskning, hvorfor Offentliggørelsen af dem imødeses med store Forventninger.

Nye Medlemmer:

Branddirektør H. Dolleris. Glarmester Børge Birkholm.
Landinspektør H. C. Herling, Thisted.

Chr. Oddershede Bach, Kaastrup. Frk. Kirstine Degn, Faartoft. Cand. pharm. C. F. Engberg, Vestervig. Kæmner Fauherholt, Vestervig. Lærer A. K. Frederiksen, Hørsted. Gdr. Kr. Ilkjær, Hellerød, Uglev. Forpagter Chr. Brændgaard Jensen. Gærup. Malerm. Henry Jørgensen, Vestervig. Tømrrer Mar. Jensen, Hundborg. Jens Chr. Jensen, Vesterby, Vestervig. Hmd. Ejnar Kløjgaard, Kjallerup. Læge A. Lenbroch, Hurup. Tømrrer J. Skriver Møller, Hundborg. Kr. Henning Poulsen, Stagstrup. Rentier Ths. Pedersen, Hurup. Vald. Sloth, Barslev. Hmd. N. Thorup, Sundby, Snedsted. Snedkerm. P. Yde, Hurup. Snedsted Sognebibliotek.

Apoteker J. Schmeltz, Frøstrup. Konsulent N. Svaneborg, Vust. Lærer J. Tinge, Lildstrand. Dommer Fogh, Fjerritslev. Førstelærer L. C. Mortensen, Gøttrup .Sogneraadsform. N. Bertelsen, Gøttrup. Førstelærer G. Jensen, Kettrup. Pastor A. K. Hansen, Øsløs. Dommer Fogh, Fjerritslev.

Folketingsmand Kr. Damsgaard, V. Skerninge. Amtskolekonsulent Mejlgaard, Sundby M. Ladelund Landbrugs-skole. Direktør A. Harboe, Hotel Terminus, København.

HISTORISK SAMFUNDS BESTYRELSE:

Sygehuslæge Toft, Vestervig, Formand. Redaktør J. J. Lustrup, Thisted, Kasserer. P. L. Hald, Thisted, Redaktion af Aarbogen. Lærer N. Sodborg, Vesløs. Lærer T. Balle, Thorsted. Lærer Riis Olesen, Thisted.

REVISORER.

Bibliotekar N. Grønkjær, Thisted.
Fotograf L. H. Gram, Thisted.

REPRÆSENTANTER.

Pastor Thorlacius Ussing, Fjerritslev. Statsplantør Wit-trog, Hjortdal. Friskolelærer J. Rolighed, Klim. Lærer J. C. Jacobsen, Øsløs. Lærer Tranberg, Tømmerby. Statsplantør Krogh, Tovsig. Mejeribestyrer H. Vogensen, Nors. Stats-

plantør Nielsen, Tved. Gdr. Anders Overgaard, Hillerslev. Sognefoged Chr. Hundal Kloster, Sennels. Overklitfoged Rasmussen, V. Vandet. Sognefoged Otto Foget, Tingstrup. Pens. Lærer A. C. Jensen, Thisted. Skræderm. Th. Thomsen, Sjørring. Lærer Vestergaard, Sundby. Gdr. Niels Kløjgaard, Stagstrup. Lærer M. Brusborg, Snedsted. Læge Lützh. Christensen, Koldby. Bygmester Chr. Jensen, Hassing. Pastor Wolf, Visby. Gdr. P. Westergaard, Ullerup, Heltborg. Lærer M. Jensen, Gettrup. Amdsraadsmedlem A. Gadegaard, Odbygaard. Gdr. Chr. Gadegaard, Søndbjerg. Sogneraadsformand, Gdr. Chr. Boesen, Aas. Smedemester N. Kanstrup, Hundborg. Lærer N. C. Bundgaard, Ørum. Lærer Hagbart Kierkegaard, Agger. Amdsraadsmedlem P. Eriksen, Søvang, Bedsted. Redaktør Chr. Andersen, Hurup. Førstelærer Jensen, Ketrup. Lærer Dam, Flarup, Ydby. Førstelærer Mortensen, Gøtrup.

Historisk Samfunds Regnskabs- oversigt for 1940.

INDTÆGT.

1. Kassebeholdning fra forr. Aar	Kr.	638 56
2. Statstilskud	„	155 00
3. Thisted Amdsraad	„	200 00
4. Solgte Aarbøger	„	107 00
5. Medlemsbidrag (629 Medl.)	„	1867 00
6. Andre Indtægter	„	47 14
<u>Ialt Kr....</u>		<u>3014 70</u>

UDGIFT.

1. Aarbogen, Trykning og Indbinding.....	Kr.	1230 00
2. Honorarer for Bidrag til Aarbogen.....	„	315 00
3. Tilskud til Museet	„	500 00
4. Dansk-historisk Fællesforening	„	30 00
5. Det danske Sprog- og Literaturselskab.....	„	112 50
6. Andre Udgifter (Porto, Kundgør, m. v.) ...	„	124 80
7. Kassebeholdning	„	702 40
<u>Ialt Kr....</u>		<u>3014 70</u>

Historisk Samfund for Thy og Han Herred.

Medlemskontingentet er 3 Kr.

Nye Medlemmer kunne ved Henvendelse til Redaktør Lustrup eller Viceinspektør Hald erholde billigere udgivne Aarbøger til nedsat Pris. Af ældre Aarbøger findes kun 1910, 1915, 1916, 1921 og 1923. Fra 1925—1940 findes en Beholdning med Undtagelse af 1935. „Af Thisted Købstads Historie“, der udgaves som Aarbog 1924, kan faas til nedsat Pris 3 Kr.

»Fortid og Nutid«.

Dette Tidsskrift udgives af „Dansk historisk Fællesforening“. Medlemmer af vort Samfund erholder det for halv Pris 2,50, og det anbefales til alle.

»Fra Nationalmuseets Arbejdsmark«.

Ogsaa dette rigt illustrerede Aarsskrift, hvori Nationalmuseets Mænd fortæller om nye Fund og Iagttagelser, Udgravninger og Erhvervelser, tilbydes Medlemmer for 2 Kr. pr. Hefte (Bogladepris 3 Kr.). Henvendelse til Aarbogens Redaktion.

Bestyrelsen for Thisted Museum.

Viceinspektør P. L. Hald, Formand og Museumsbestyrer. Arkitekt J. Foged, Thisted. Lærer V. K. Henriksen, Ø. Vandet. Direktør Richard Hove, Thisted. Lærer J. C. Jacobsen, Øsløs. Redaktør Lustrup, Thisted, Kasserer. Sygehuslæge Toft, Vestervig.